

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI**

**1980 SONRASI TÜRKİYE’NİN İŞSİZLİK YAPISI VE
BÜYÜME İLİŞKİSİ**

MEHMET ALİ UYANIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman:

Yrd. Doç. Dr. SAVAŞ ERDOĞAN

KONYA – 2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
(İmza)

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

..... tarafından hazırlanan başlıklı bu çalışma/...../..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı
Ünvanı, Adı Soyadı
Ünvanı, Adı Soyadı

Başkan
Üye
Üye

İmza
İmza
İmza

ÖNSÖZ

Yapılan bu çalışmanın temel amacı Türkiye Ekonomisi'nin son dönemdeki kazanmış olduğu ivmenin nedenleri araştırarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Yaşanan ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Ekonomide planlanan ile gerçekleşen hedefler arasındaki farkların nedenleri araştırılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardım ve desteklerinden ötürü danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN 'a teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde yaşanan büyüme dönemlerinin iş gücü piyasasını nasıl etkilediğinin incelenmiştir. Ekonomideki bu yapısal değişim; GSMH ve İstihdam açısından ele alınmıştır. Öte yandan mevcut süreçte uygulama alanı bulan 24 Ocak ve 5 Nisan ekonomik kararlarına dikkat çekilmiştir. Yaşanan gelişmelere bakıldığında Türkiye ekonomisinde 1980'den sonra liberal nitelikteki politikalarla yeni bir sürecin inşasına başlandığını ve bu sürecin özellikle küreselleşme olgusuyla daha da hız kazandığını söylemek mümkündür. Ayrıca yaşanan dönüşümün daha iyi anlaşılması için 1980 öncesi Türkiye ekonomisine kısaca değinilmiştir. 1980'li yıllarla beraber ithal ikamesine dayalı büyüme modelinden ihracata dayalı büyüme modeline geçiş yapan Türkiye ekonomisi bu dönüşümle IMF Dünya Bankası gözetiminde neo-liberal ekonomi politikalarını benimseyen ve uygulayan ülkeler arasında yer almıştır. Bu dönüşüm ekonomide öncelikle ticaret serbestisini ardından da sermaye hareketleri serbestisini içermiştir. 1980'li yıllardan sonra uzun süre yüksek enflasyon yaşanan Türkiye ekonomisinde yüksek oranlı faiz ve döviz kuru dalgalanmaları ve ağır finansal krizlerden sonra son yıllarda bazı makroekonomik değişkenlerde yaşanan görece istikrarla beraber bu istikrarın sürdürülebilir olup olmadığı sorusu önem kazanmıştır. Öte yandan ekonominin geniş kesimlerince merak edilen bir diğer konu da ekonomideki iyileşmelerin ekonomik birimlerce hissedilme derecesidir. Son yıllarda yaşanan yüksek büyüme rakamlarının istihdama yeterince yansımaması bu konudaki şüpheleri artırmaktadır. Bu çalışmanın amacı 1980 sonrası büyümenin kaynaklarını inceleyerek bu büyümenin neden istihdam-işsizlik rakamlarına yansımadağına tarihsel bir bakış açısıyla cevap aramaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde istihdam ve işsizliğin kavramsal tanımı; işsizlik çeşitleri; tam istihdam ve doğal işsizlik oranı hakkında kısaca bilgi vermeye çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde büyümenin tanımı, ekonomiye etkileri ve büyüme teorileri incelenecektir. Çalışmanın üçüncü bölümünde 1980 öncesi ve sonrasında Türkiye'de yaşanan ekonomik büyüme ve bu büyümenin istihdama olan etkileri dönemler itibariyle analiz edilerek ortaya konulmaya çalışılacaktır. Son bölümünde ise yüksek büyüme dönemlerinde bile yeterince artmayan istihdamın artırılabilmesi için gerekli politika önerilerinde bulunulacaktır.

ABSTRACT

The aim of this study is to analyze how growth periods in Turkish economy effects labor market. This constructional conversion on economy is discussed with GNP and unemployment. On the other hand 24th january and 5th april economic decisions that find a application area in this time are focussed. When we lokked the progresses, after 1980 in turkey economy we can say a new process was built up with liberal politics and this process had a fast accelaration especially with globalisation. Although we accomadate turkey economy be fore 1980 for we understand the conversion that has lived. In the 1980s by transforming its adopted economic policy from import substitution growth into export oriented growth, Turkey has taken place among the countries adopting and applying neo-liberal economy policies under IMF-World Bank supervision. The first outcomes of this transformation were the liberalization of trade and the free movement of capital. The question of whether the relative stability in some economic variables monitored in recent years after the long post-1980 period of high inflation rates, high interest rates and great fluctuations in Exchange rates and gross financial crises is sustainable or not became necessary. Another thing wondered by several wide sects within the economy are the perceived rate of the effect of economic upturn on economic units.

The fact that high growth figures recorded in the recent years are not sufficient enough to positively affect the employment can not help to raising the doubts on this issue. The aim of this study is to look for an answer to the fact that why the said economic growth didn't have an effect on unemployment rates right after the last crisis by examining the sources of this economic growth with an historical perspective. In the first part of the study; a literature exploration on the country examples experienced throughout the world regarding the economic growth-employment relationship will be done. In the second part, the Transformation of the Turkish economy in the post 1980 period, and following the export oriented growth of Turkey will be examined. In the third part of the study the effect of the post 1980 economic transformation on the labor market under the scope of variables as employment, unemployment rate, wages and payments, efficiency, real production, investments etc. will be undertaken and neoclassical views (high labor costs, inelastic labor market etc.) will be cross examined by the data provided from Turkish Statistical Institute. In the last part necessary policy suggestions aiming to aggravate the employment rate which even doesn't rise during the high growth periods will be introduced.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	İ
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	İİ
ÖNSÖZ	İV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
TABLolar LİSTESİ	X
ŞEKİLLER LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
İSTİHDAM	3
1.1. İşsizlik ve Çeşitleri.....	3
1.1.1. Açık İşsizlik ve Gizli İşsizlik.....	3
1.1.2. İradî İşsizlik ve Gayriiradî İşsizlik.....	4
1.1.3. Friksiyonel İşsizlik.....	5
1.1.4. Yapısal İşsizlik.....	5
1.1.5. Devrevî İşsizlik.....	6
1.2. Tam İstihdam ve Doğal İşsizlik Oranı.....	7
1.2.1. Doğal İşsizlik Oranının Basit Bir Modeli.....	7
1.2.2. İşsizlik Süresi Belirleyicileri.....	9
1.2.2.1. İş Arama Süreci ve İşsizliğin Süresi.....	9
1.2.2.2. Ücret Katılığı ve İşsizliğin Süresi.....	11
1.2.3. Doğal İşsizlik Oranının Hesaplanması: Histerî Hipotezi.....	12
1.2.4. İşsizliğin Maliyetleri.....	13
İKİNCİ BÖLÜM	15
BÜYÜME	15
2.1. Büyüme Teorileri.....	15
2.1.1. Üretim Fonksiyonu ve Büyümenin Kaynakları.....	16
2.1.1.1. Üretim Fonksiyonu.....	16
2.1.1.2. Ölçeğe Göre Getiri ve Girdilere Göre Getiri.....	16

2.1.1.3. Toplam Üretim Fonksiyonu	18
2.1.1.4. İşçi Başına Sermaye ve Hasıla	19
2.1.1.2. Büyümenin Kaynakları	20
2.1.1.2.1. Sermaye Birikimi	21
2.1.1.2.2. İşgücünde Artış	21
2.1.1.2.3. İşgücü ve Sermayede Birlikte Artış	21
2.1.1.2.4. Teknolojik Gelişme	23
2.1.1.2.5. Büyümenin Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme.....	24
2.1.2. Neoklasik Büyüme Modeli:Tasarruf, Sermaye Birikimi Ve Hasıla	27
2.1.2.1. Hasıla ve Sermaye Arasındaki Etkileşim	27
2.1.2.1.1. Sermayenin Hasıla Üzerindeki Etkileri.....	27
2.1.2.1.2. Hasılanın Sermaye Birikimi Üzerindeki Etkileri	28
2.1.2.2. Sermaye ve Hasılanın Dinamiği.....	30
2.1.2.2.1. Durağan Durum Sermaye ve Hasıla Düzeyleri	33
2.1.2.2.2. Farklı Tasarruf Oranlarının Sonuçları	34
2.1.2.2.3. Tasarruf Oranı ve Altın Kural	36
2.2. Cobb-Douglas Üretim Fonksiyonunda Neoklasik Modelin İşleyişi	37
2.3. Nüfus Artışının Sonuçları.....	40
2.3.1. Nüfus Artışının Durağan Duruma Etkisi.....	40
2.3.2. Nüfus Artış Hızında Bir Yükselmenin Etkileri	41
2.4. Teknolojik İlerleme Ve Büyüme	41
2.4.1. Teknolojik İlerlemeyi İçeren İşçi Başına Üretim Fonksiyonu	41
2.4.2. Teknolojik İlerlemenin Varlığında Durağan Durum Dengesi.....	42
2.5. Teknolojik İlerlemenin Belirleyicileri.....	45
2.5.1. Araştırma ve Geliştirme Harcamaları	45
2.5.2. Ar-Ge, Yeni Fikirler ve Patent Yasaları.....	46
2.5.3. Ar-Ge Harcamaları ve Teknolojik İlerleme	47
2.6. Beşeri Sermaye Ve İçsel Büyüme Teorisi.....	48
2.6.1. Üretim Fonksiyonun Genişletilmesi.....	48
2.6.2. Beşeri Sermaye, Fiziksel Sermaye ve Hasıla	49
2.6.3. İçsel (Endojen) Büyüme.....	51

2.7. Açık Ekonomilerde Büyüme	52
2.7.1. Büyüme ve Uluslararası Sermaye Akımları	52
2.7.2. Dış Ticaret ve Büyüme	53
2.7.3. Açık Ekonomiler ve Ekonomik Yakınsama	55
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	58
TÜRKİYE’DE EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAM İLİŞKİSİ.....	58
3.1. 1980 Öncesi Dönemdeki Gelişmeler	58
3.1.1. 1923-1946 Dönemi	58
3.1.2. 1947-1960 Dönemi	59
3.1.3. 1961-1980 Dönemi	60
3.2. 1980 Sonrası Dönemdeki Gelişmeler	61
3.2.1. 1980-1989 Dönemi	61
3.2.1.1. 24 Ocak Kararları	63
3.2.1.1.1. 24 Ocak Kararlarının Amaçları	64
3.2.1.1.2. 24 Ocak Kararları Sonrası Ekonomik Yapıdaki Değişmeler	65
3.2.2. 1990-1998 Dönemi	68
3.2.2.1. 5 Nisan Kararları	70
3.2.2.1.1. 5 Nisan Kararlarının Amaçları	71
3.2.2.1.2. 5 Nisan Kararları Çerçevesinde Alınan Başlıca Önlemler	72
3.2.2.1.2.1. Kamu Açıklarını Azaltıcı Önlemler	72
3.2.2.1.2.1.1. Kamu Gelirlerinin Artırılması	72
3.2.2.1.2.1.2. Kamu Giderlerinin Azaltılması	72
3.2.2.1.2.1.3. İhracatın Artırılması	73
3.2.2.1.3. 5 Nisan Kararlarının Genel Değerlendirilmesi	74
3.2.3. 1999-2001 Dönemi	75
3.2.4. 2002 ‘den Günümüze	78
3.2.4.1. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı	78
3.2.4.3. Büyüme Rakamları	80
3.3. Türkiye’de Büyümenin Kaynakları	82
3.3.1. Üretim Faktörlerinin Büyüme Katkıları	82
3.3.2. Büyümenin Arz ve Talep Kaynakları	83

3.3.3. Türkiye’de Büyüme Sürecini Etkileyen Unsurlar	84
3.3.4. Türkiye’de İşgücünün Gelişimi Ve İstihdam İlişkisi	84
3.3.4.1. İşgücü Arzı	86
3.3.4.2. İşgücü Fazlası İşsizlik Sorunu	87
3.3.4.3. İşsizliğin Azaltılması İçin Alınması Gereken Önlemler	89
3.3.4.3.1. Yatırımların, Üretimin ve Verimliliğin Artırılması Özendirilmeli	90
3.3.4.3.2. Nüfusun Artış Oranı Düşürülmeli	91
3.3.4.3.3. Eğitim ve Teknolojik Gelişmelerin Önemi	91
3.3.4.3.4. Kayıtdışı Ekonomi Sorunu	92
SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER.....	94
KAYNAKÇA	96

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Türkiye Ekonomisinde Değişim Dönemleri	58
Tablo 2. 1923 – 1930 Dönemi Ekonomik ve Sektörel Büyüme Oranları	59
Tablo 3. 1950 – 1960 Dönemi GSMH İçerisinde Sektörel Oranlar	60
Tablo 4. 1990 – 1998 Dönemi İşgücüne Katılma ve İşsizlik Oranları	69
Tablo 5. Yıllar İtibariyle Sektörel Paylar Ve Ekonomik Büyüme Oranları	70
Tablo 6. Yıllar İtibariyle Sektörel Paylar Ve Ekonomik Büyüme Oranları	76
Tablo 7. 1999 – 2001 Dönemi Ekonomik Büyüme Rakamları	77
Tablo 8. 1999 – 2001 Dönemi İşgücüne Katılma Ve İşsizlik Oranları	77
Tablo 9. 2002 – 2006 Dönemi İşgücüne Katılma İşsizlik Oranları.....	79
Tablo 10. 2001 – 2006 Dönemi Ekonomik Büyüme Rakamları Analizi	80
Tablo 11. 2002 – 2010 Dönemi Ekonomik Büyüme Rakamları Analizi	81
Tablo 12. 2005 Yılı İşsizlik İstatistikleri	86

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Üretim Fonksiyonu	17
Şekil 2. İşçi Başına Sermaye ve Hasıla	19
Şekil 3. Farklı Tasarruf Oranlarının Büyüme Üzerine Etkisi	24
Şekil 4. Farklı Teknolojik Gelişme Oranlarının Büyüme Üzerine Etkisi	25
Şekil 5. Sermaye – Hasıla – Tasarruf – Yatırım	26
Şekil 6. Tasarruf Fonksiyonu	29
Şekil 7. İşçi Başına Sermayenin ve Hasılanın Değişimi	32
Şekil 8. Tasarruf Oranında Artışın Etkileri	33
Şekil 9. Ülkelerin Sermaye Akımlarının Etkileri	52

GİRİŞ

İşsizlik, Türkiye ekonomisinin her dönemde en önemli sorunlarından biri olma özelliğini taşımaktadır. Bu nedenle Türk iktisat politikası stratejileri belirlenirken işsizlik sorunu sosyal yönünün de önemi ile birlikte diğer ekonomik sorunlar yanında ayrı bir yere sahip bulunmaktadır. İşsizlik, hem ekonomik hem de sosyal etkileri bulunan çok yönlü bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle iktisat politikası içerisinde tek başına ele alınıp analiz edilmesi bu sorunun giderilmesini güçleştirmektedir. Çalışmanın amacı, işsizlik büyüme ilişkisini incelemek ve gelecek için politika önerileri yapmaktır.

1980 yılı gerek Türkiye gerekse dünya açısından önemli yapısal dönüşümlerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Söz konusu dönemden itibaren tüm dünyada etkisini hissettiren küreselleşme olgusu tüm ülke ekonomilerini derinden etkilemiştir. Küreselleşmenin ivme kazandığı bu süreçte ülke ekonomileri sınırlarını sermayeye açma yönünde bir takım liberal politikaları hayata geçirmişlerdir. Hatta denilebilir ki 1980 sonrasındaki ekonomiler, dışa dönük sanayileşme ve liberalleşme politikalarıyla yönlendirilmeye başlanmıştır. 24 Ocak kararlarıyla başlayan dışa açılma sürecinden beklenen şey, ülkenin gelişmişlik düzeyi açısından daha ileri aşamalara hızlı bir şekilde geçmesini sağlayabilmektir. Böyle bir sanayileşme stratejisi sayesinde, ülkenin ihracat gelirleri artacak ve bu artış sayesinde elde edilen gelirler, ülkenin sanayileşmesini dolayısıyla gelişmiş ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerine ulaşmayı sağlayacaktı.

Öte yandan, 1980'lerde başlayan dışa dönük sanayileşmeye ve ekonomide liberalleşmeye dayalı ekonomi politikaları, günümüze kadar devam etmiştir. Bu süreç içerisinde, hemen hemen bütün hükümetler, benzer politikaları benimsemişler ve birbirlerine yakın politika araçları kullanmışlardır. Ekonomiyi liberalleştirerek ve aynı zamanda dış dünyaya açarak daha hızlı bir büyüme sağlamak amacıyla ortaya konmuştur. Bu uygulamalar sonucunda beklenen sonuçlar; istikrarlı ve hızlı bir ekonomik büyümenin sağlanması, enflasyonun düşürülmesi, işsizliğin azaltılması, yüksek bir milli gelir düzeyine ulaşılması, eğitim ve kentleşme ile ilgili sorunların çözülerek, gelişmiş ülkelerin ulaştığı düzeyi bir an önce yakalayabilmektir. Peki, sonuç ne olmuştur?

Bugün halen tartışılmakta olan bu konu üzerinde, görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Kimilerine göre, 1980 sonrasında Türkiye ekonomisi büyük bir atılım gerçekleştirmiş ve liberalleşmenin sağladığı avantajlarla neredeyse çağ atlamıştır. Kimilerine göre ise, Türkiye ekonomisi 1980 sonrasında uygulanan ekonomi politikaları nedeniyle rayından çıkmıştır ve ekonominin yapısında, düzeltilmesi güç bozukluklar meydana gelmiştir. Ama uygulanan

politikaların mantığına baktığımızda Türkiye ekonomisinin 1980 sonrasında piyasa ekonomisine geçtiğini ve küreselleşmeden kısmen de olsa etkilendiğini görebiliriz. Bu etkilenmenin sonucunu öğrenmek için özellikle ekonomideki makro değişkenlerde yaşanan birtakım dönüşümlere bakılmasında fayda vardır. Bu amaçla hazırlanan çalışmada öncelikle 1980 öncesi ekonomik duruma kısaca bir göz atılarak sonrasındaki 24 Ocak ve 5 Nisan Kararlarına yer verilmiştir. Çalışmanın temel amacı olarak bu süreçte makro ekonomideki yapısal dönüşümlere yönelik çözümleyici bir çerçeve oluşturmaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTİHDAM

İstihdam ve işsizliğin tanımı, emek faktörünün fiili olarak üretime katılmamasıdır. İşsizlik, çalışma gücünde ve arzusunda olan ve cari ücretten çalışmaya razı olup da iş bulamayan işgücünün varlığıdır. İşsizlik oranı ise bu tanıma göre iş bulamayan işgücünün toplam işgücüne oranıdır. İşsizlik, kaynakları, etki alanı ve görünürlüğüne göre çeşitli açılardan sınıflandırılmaktadır (Karluk, 1996: 41).

1.1. İşsizlik ve Çeşitleri

İşsizlik farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Yaş, cinsiyet, eğitim durumu, etnik köken gibi çeşitli kişisel karakteristiklere göre bir gruplandırma yapılabileceği gibi coğrafi dağılıma, mesleklere, işsizliğin süresine ve nedenine göre de sınıflandırma yoluna gidilebilir. Burada biz işsizliği görünürlüğü, gönüllü olup olmaması ve nedenleri açısından ele alacağız. Bu son kritere göre işsizlik, piyasanın işleyişinde geçici olarak oluşan friksiyonel ya da arızı işsizlik, işgücünün ekonominin yapısında ortaya çıkan değişmelere uyumu için geçen zamanda oluşan yapısal işsizlik ve ekonominin gerileme ve durgunluk dönemlerinde ortaya çıkan devrevi (konjonktürel) işsizlik olarak sınıflandırmaktadır. Bir kişinin hangi nedenle işsiz kaldığı kesin olarak söylenemese de, her bir temel nedene bağlı olarak toplam ne kadar işsizliğin ortaya çıktığı hakkında bir fikir ileri sürülebilir (Karluk, 1996: 41).

1.1.1. Açık İşsizlik ve Gizli İşsizlik

Önce işsizliğin görünürlüğü kıstasına dayanan açık ve gizli işsizlik kavramlarına değinelim. Açık işsizlik, bir kişinin para kazanmak veya geçimini temin etmek üzere yapacak bir işinin olmamasıdır. Gizli işsizlik ise, bir kişinin açık bir şekilde işsiz görünmemesine rağmen, gerçekte üretime hiç bir katkısının olmamasını ifade eder.

Şayet bir işyerinde işçilerden bir kısmı işten çekildiği halde üretimde bir azalma olmuyorsa, o işyerinde gizli işsiz konumunda işçiler vardır. Aynı şey ekonominin her hangi bir sektörü veya ekonominin tümü için de söz konusudur. Özellikle tarım sektörü ve kamu sektöründe yaygın şekilde gizli işsizlik olduğu söylenir. Örneğin Türkiye'de 2001 itibariyle toplam istihdamın %36'sı tarım, %18'i sanayi ve %46 hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir. Oysa tarımın istihdamdaki payı gelişmiş ülkelerde %5'ler civarında kalmaktadır. Yine gelişmiş ülkelere göre daha az etkin piyasalara sahip olan az gelişmiş ülkeler açısından gizli işsizlik önemli bir olgudur. Aşağıda ele alacağımız işsizlik türleri gizli değil açık işsizlik ile ilgilidir(Eren, 2006: 148).

1.1.2. İradi İşsizlik ve Gayriiradi İşsizlik

Daha önce işsizlik kavramını gayriiradi işsizliği ifade etmek için kullandığımızı belirtmiştik. Ancak iradi ya da gönüllü olarak işsizliği tercih eden birisi yine de işsizdir ve esasen ekonomik sonuçları açısından bizim kabul ettiğimiz anlamıyla işsiz olan birisinden pek farklı değildir.

Bir işçi, marjinal ürününe ya da verimliliğine eşit bir reel ücret teklifini reddettiği zaman iradi işsiz olarak kabul edilmektedir. Bu reddetme, yasal zorunluluktan, sosyal uygulamalardan, pazarlıktan, ayarlama gecikmelerinden veya psikolojik nedenlerle olabilir.

İşsizliğin süresi eğer iş arayan bireyin denetiminde olan parametrelere bağlı ise o zaman gönüllü işsizlik, değil ise irade dışı işsizlikten söz edilebilir. İş arayan, işsizlik süresini, parasal ücretini azaltarak veya daha yoğun iş araştırması ile etkileyemiyorsa, bu işsizlik irade dışı işsizlik olarak kabul edilmektedir. Bu tür işsizlik, işçinin kısa dönemde ücret talebini ayarlayarak veya işgücü piyasası hakkında daha iyi bilgi edinerek ortadan kaldıramayacağı bir durumun sonucudur(De Jong, 2003: 362).

İradi işsizliği, işçinin iş arama süresinde geçen dönem olarak, bir bakıma işçinin kendi kendini istihdam etmesi gibi düşünebiliriz. İşçiler belirli bir ücret haddinden iş bulsa bile, daha iyi ücret sağlayacak bir iş araştırabilmek için işsiz kalmayı tercih edebilirler. İşsiz bir işçi, iş araştırmasına belli bir ücreti hedefleyerek başlar. Kendisine teklif edilen işin ücreti hedeflediği ücret düzeyinden yüksek ise işi kabul edecek, değil ise araştırmasına devam edecektir. Başlangıçtaki hedef ücret düzeyi işçinin çalıştığı en son işten aldığı ücreti ile piyasadaki iş olanakları konusundaki görüşüne bağlıdır. İş aramada geçen zaman arttıkça hedeflenen ücret düzeyi düşer. Bir işçinin istihdam edildiği işteki ücreti, hedeflediği ücret düzeyi ile aynı yönde, işsiz kaldığı sürenin uzunluğu ile ters yönde değişecektir.

İradi işsizliğin bir türü de bekleme işsizliği, ya da spekülative işsizliktir. İşsizlik spekülative ise, işçi reddettiği reel ücretin marjinal faydasının boş zamanının marjinal faydasından daha az olduğunu kabul etmektedir. İşçi, daha sonraki bir tarihte daha iyi koşullarda bir iş bulmayı ümit etmektedir. Spekülative amaçla işsiz kalan bir kişi, boşta beklemekle yaşam boyu faydasının (beşeri servetinin) net bugünkü değerinde bir azalmayı önlemeye çalışmış olmaktadır. Avukatlar, doktorlar, aktörler ve mimarlar gibi sundukları hizmetlerin normal fiyatını indirmeden gelecekteki yeni işi bekleyen profesyonel işçiler buna örnektir.

İrade dışı işsizlik ise işçinin piyasada geçerli ücret haddinden çalışmayı kabul ettiği halde büsbütün arzusu dışında oluşmaktadır. Bu, işsizlerin sayısının açık işleri aşmasının, yani işgücü arz fazlası bulunmasının sonucudur. Bu tür işsizlik, her şeyden önce, toplam talepteki azalma sonucu açıkta kalan ve istihdam edilebileceği umuduyla genel ekonomik koşulların iyileşmesini bekleyen geniş işçi kitlesini etkilemektedir. Bu tür işsizlik, reel ücretle boş zamanın marjinal faydasının karşılaştırılmasına dayanan gönüllü bir tercihin sonucu değil, tamamen irade dışıdır. Çünkü bireysel olarak iş arayanın kendi bekleme süresini seçme olanağı yoktur (Karluk, 1996: 51).

1.1.3. Friksiyonel İşsizlik

Friksiyonel (arızî) işsizlik, işgücü piyasasındaki olağan hareketlilikten dolayı ortaya çıkar. Ekonomi tam istihdamda iken dahi bu tarz işsizliğin ortadan kaldırılması mümkün değildir (Yıldırım ve Karaman, 2005: 315).

Bazı insanlar ilk defa işgücüne dahil olur ve iş ararlarken, bazıları da işlerini değiştirirler. Bazı firmalar işçi çıkarırken bazıları yeni işçiler almakta, bazı firmalar kapanırken yenileri kurulmaktadır. En etkin bir emek piyasasında dahi insanların uygun bir iş bulmaları biraz zaman alacaktır. Hatta insanlar belki bir iş bulsalar bile hemen ilk buldukları işi kabul etmeyecekler, daha iyi ücret ve çalışma koşullarına sahip bir iş aramaya devam edeceklerdir. Bu yukarıda anlatılan arama süresi işsizliğine karşılık gelmektedir (Dornbusch ve Fischer, 1994: 212).

1.1.4. Yapısal İşsizlik

Ekonomide oluşan yapısal değişiklikler işsizliğe yol açabilir. Örneğin, mallara yönelik talebin bileşimi değişince emek talebinin yapısı da değişir. İşgücünün bu yeni duruma tam olarak uyum sağlamasına kadar ortaya çıkan işsizlik yapısal işsizlik olarak adlandırılır. Bu tür işsizlik, işgücünün beceriler, meslekler, sektörler ve coğrafi dağılım açısından yapısının işgücü talebinin yapısıyla tam olarak uyuşmamasından kaynaklanır.

Ekonomik büyüme de emek talebinin yapısını değiştirir. Örneğin, bir bölgede emek talebi artarken bir başka bölgede azalır. Vasıfsız işgücü talebi azalırken eğitilmiş ve yüksek kaliteli emek talebi artmaktadır. Aynı şekilde ekonomik gelişmeyle birlikte, tarım sektöründen sanayi ve hizmet sektörlerine işgücü kayması yaşanmaktadır. Talepteki bu değişimleri karşılayabilmek için işgücünün yapısı değişmelidir (Case ve Fair, 1994: 178).

Yapısal işsizliğin bir türü de teknolojik değişimlerden kaynaklanır. Geleneksel olarak nispeten bol emek kullanan endüstrilerin zamanla makineleşmesiyle buralarda istihdam

edilen işgücü azalmaktadır. Bu şekilde üretimde sermaye yoğunluğunun artmasıyla oluşan işsizliğe teknolojik işsizlik denir. Teknolojik gelişmenin önüne set çekilmeyeceğine göre bazı sektörlerde ortaya çıkan işgücü başka alanlarda istihdam edilmelidir. Nitekim tarihi seyir böyle olmuştur. Tarımda verimliliğin artmasıyla açığa çıkan işgücü fazlası sanayi sektörüne kaymış, zamanla sanayide de emek yoğunluğunun düşmesiyle hizmetler sektörü büyük ölçüde genişlemiştir.

Emek talebinin yapısındaki değişimin hızı arttıkça ve işgücünün bu değişimlere uyum gösterme hızı düştükçe yapısal işsizlik artar. Bu bağlamda devletin uyguladığı istihdam politikası işsizliği artırıcı sonuçlara yol açabilir. Sendikalar kısa dönemde firmaların istihdam ettikleri işgücünü değiştirmesine engel olarak endüstrinin etkinliğini kaybetmesine ve uzun dönemde ciddi şekilde yapısal işsizliğe yol açabilirler. Benzer şekilde asgari ücret kanunları, vasıfsız işgücünü, piyasa dışına iterek işsizliği artırabilir.

Esas olarak friksiyonel ve yapısal işsizlik birbirine benzer. Hatta, yapısal işsizlik uzun dönemli (kalıcı) friksiyonel işsizliktir denilebilir. Bir sektördeki işgücünün bir başkasına aktarılması gerektiğini düşünelim. Yapısal nedenlerle işsiz kalan birinin bir işe yerleştirilmesinin önündeki engeller, friksiyonel nedenli işsizlikte, işsiz kişinin bir işe girmesinin önündeki engellerden daha ciddidir. Şayet işgücünün bu şekilde yeniden dağıtılması hızlı oluyorsa ortaya çıkan işsizlik friksiyonel, yavaş oluyorsa yapısaldır diyebiliriz.

1.1.5. Devrevi İşsizlik

Devrevi işsizlik ekonomide belli dönemler itibariyle ortaya çıkan işsizliktir. İki türü vardır: Mevsimlik ve konjonktürel işsizlik, Mevsimlik işsizlik, ekonomik faaliyetlerin yılın belirli dönemlerinde yoğunluklarını kaybetmelerine bağlı olarak ortaya çıkar. Bazı sektörlerde belli mevsimlerde çalışma yoğunluğu arttığı halde bazı mevsimlerde faaliyetler yavaşlar hatta tamamen durur. Meselâ tarımsal faaliyetler genellikle yılın yarısı kadar bir bölümünü kapsar, yine turizm sektörünün faaliyet hacmi mevsimler itibariyle çok değişir. Aynı şekilde inşaat sektöründe işler, kış mevsiminde neredeyse durma noktasına gelir. Bu türden işsizlik daha ziyade az gelişmiş ülkeler açısından önem arz eder. İşlerinden mevsimlik olarak uzak kalanların başka sektörlerde istihdamı sağlanabilirse mevsimlik işsizlik azaltılabilir veya olumsuz etkileri bir ölçüde giderebilir(Gordon, 2000: 287).

Devrevi işsizliğin ikinci türü konjonktürelidir. Konjonktürel işsizlik, ekonomik dalgalanmaların gerileme ve durgunluk dönemlerinde toplam talepteki daralmaya bağlı olarak

ortaya çıkan işsizliktir. Konjonktürel işsizlikte, fiili hasıla, potansiyel (tam istihdamda üretilebilecek olan) hasılanın altındadır (Yıldırım ve Karaman, 2005: 317).

1.2. Tam İstihdam ve Doğal İşsizlik Oranı

Tam istihdam, çalışma kabiliyet ve arzusunda olan herkesin, cari ücret ve çalışma şartlarında üretim sürecinde yer almasıdır. Tam istihdamdaki bir ekonomide, bir alandaki istihdam ancak bir başka alandaki istihdamın azaltılması sayesinde artırılabilir. Ancak tam istihdam, ekonomide işsiz kimsenin bulunmadığı anlamına gelmez. Ekonomi teorisinde, friksiyonel ve yapısal işsizliğin varlığının tam istihdamı engellemediği kabul edilir. Ekonomi tam istihdamdayken, yani potansiyel ve fiili GSMH eşit iken ölçülen işsizliğe doğal işsizlik oranı denir. Normal olarak eksik istihdamdan bahsedince devrevi işsizliğin mevcut olduğu anlaşılır. Ancak doğal işsizlik oranının belirlenmesi kolay değildir, üstelik bunun da zaman boyunca ve ülkeden ülkeye değiştiği görülür. Nitekim bazı gelişmiş ülkeler için doğal işsizlik oranının 1960'larda %2,5-%3 arasında, 1970'lerde %6-%7 arasında, 1980'lerde ve 1990'larda %5-%6 civarında olduğu kabul edilmektedir.

Doğal işsizlik oranı kavramını literatüre kazandıranlardan birisi olan Friedman, doğal işsizlik oranını, herhangi bir andaki reel ücretler üzerinde değişme baskısı yaratmayan işsizlik düzeyi biçiminde bir denge kavramı olarak tanımlamaktadır. Bu işsizlik düzeyinde reel ücretler genel olarak normal bir oranda artar ki bu artış sermaye birikimi ve teknolojik ilerleme gibi nedenlerle işgücü verimliliğindeki artışa bağlıdır. Daha düşük bir işsizlik düzeyi, işgücüne talep fazlası olduğunun ve reel ücret üzerinde yukarıya doğru bir baskı olduğunun işaretidir. Bu nedenle doğal işsizlik oranı, enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı, olarak da adlandırılır (Yıldırım ve Karaman, 2005: 317).

1.2.1. Doğal İşsizlik Oranının Basit Bir Modeli

İşgücünü oluşturan işçilerin sayısı veri iken işsizlik oranını belirleyen, işini kaybeden ve yeni işe yerleştirilenlerin sayısıdır. Burada, bu gerçekten hareketle doğal işsizlik oranının basit bir teorisi geliştirilecektir. L işgücü miktarını, E istihdam edilen işçilerin sayısını, U da işsizlerin sayısını gösterebilir. Her işçi ya istihdam edilir, ya da işsizdir, bu nedenle

$$L=E+U$$

yazabiliriz. Yani işgücünün miktarı çalışanların ve işsizlerin toplamıdır. İşsizlik oranı ise U/L dir.

İşsizliğin belirleyicileri üzerinde yoğunlaşmak için işgücünü sabit kabul edeceğiz. Kullanacağımız diğer değişkenler, bir ay zarfında çalışırken işini kaybedenlerin oranını gösteren s ve yine her ay işsizken iş bulanların oranını gösteren f 'dir. Her iki oranın da sabit olduğunu kabul ederek, bu iki değişkenin işsizlik oranını nasıl belirlediğini gösterelim.

Eğer işsizlik oranı sabit ise, yani aydan aya düşmüyor ya da yükselmiyorsa, işten ayrılanların sayısı işe girenlerin sayısına eşittir. fU iş bulanların, sE de işini kaybedenlerin sayısı olup bu iki değer eşittir:

$$fU=sE$$

Bu eşitliği yeniden düzenleyerek işsizlik oranının istikrarlı olduğu durumu ortaya koyabiliriz. İstihdam edilenlerin sayısını, işgücünden işsizlerin sayısını çıkararak $E=L-U$ olarak elde edebiliriz. Bunu yukarıdaki eşitlikte yerine koyduktan sonra,

$$fU=s(L-U)$$

eşitliğini yazıp, bunun her iki yanını da L ile bölelim:

$$fU/L=s(1-U/L)$$

Bu son denklemin işsizlik oranı, U/L için çözelim:

$$U/L=s/(s+f)$$

bu son eşitlik işsizlik oranının (U/L), işten ayrılma ve iş bulma oranlarına bağlı olduğunu ifade etmektedir. İşten ayrılma oranı ne kadar yüksek ise işsizlik oranı o kadar yüksek olacaktır. Aksine iş bulma oranı yükseldikçe işsizlik oranı düşecektir.

Sorunu sayısal bir örnekle ortaya koyalım. Her ay çalışanların %2'sinin işini kaybettiğini ($s=0,02$) varsayalım. Bunun anlamı, bir işte ortalama çalışma süresinin 100 ay, yaklaşık 8 yıl olduğudur. Ayrıca her ay işsizlerden %10'unun iş bulduğunu ($f=0,10$), yani işsizliğin ortalama süresinin 10 ay olduğunu varsayalım. Bu durumda işsizlik oranı

$$U/L=0,02/(0,02+0,10)=0,166$$

yani yaklaşık %17 olacaktır.

Doğal işsizlik oranının bu basit modelinin kamu politikaları açısından açık ve fakat önemli bir sonucu vardır: Doğal işsizlik oranını azaltmaya yönelik herhangi bir politika ya iş kayıplarını azaltmalı, ya da iş bulma hızını artırmalıdır. Benzer biçimde işten ayrılma ve iş bulma hızını etkileyen herhangi bir politika doğal işsizlik oranını da değiştirecektir.

Buradaki s parametresi, işsizliğin sıklığı olarak yorumlanabilir. İşsizliğin sıklığı işçilerin birim zamanda ortalama olarak kaç defa işsiz kaldığını gösterir. Bunu belirleyen iki unsur vardır. Birincisi, ekonomide firmalar arasında emek talebinin değişmesidir. Toplam talep sabit iken dahi bazı firmalar büyürken bazıları daralmaktadır. Küçülen firmalar işgücünü azaltırken, genişleyen firmalar daha fazla işçi çalıştırmaktadır. Firmalar arası emek talebinin bileşimi değiştikçe, s 'nin değeri büyüyecektir. İşgücüne ilk defa dahil olanları da bir işi varken işsiz kalanlarla aynı biçimde değerlendirebiliriz. Şu halde s 'nin değeri işgücüne yeni işçilerin katılma hızı arttıkça yükselmekte, yani işgücünün büyüme hızı arttıkça doğal işsizlik oranı yükselmektedir.

Bu model, insanların hemen iş bulamadıklarını, iş bulmak için belli bir sürenin geçtiğini varsaymakla birlikte, bu sürenin neden gerektiğini açıklayamamaktadır. Eğer herkes hemen iş bulabilseydi işsizlik olmazdı(Yıldırım ve Karaman, 2005: 319).

1.2.2. İşsizlik Süresi Belirleyicileri

Bir kişinin işsiz kaldığı ortalama zaman uzunluğunu gösteren işsizlik süresi ekonomik dalgalanmalara ve işgücü piyasasının yapısal özelliklerine bağlıdır. Ekonominin durgunluk dönemlerinde iş bulmak zorlaşırken genişleme dönemlerinde işçiler daha kolay iş bulabilmektedir. Ancak doğal işsizlik oranının hesaplanmasında devrevi işsizlik göz önüne alınmamalıdır.

İş bulma kurumlarının varlığı veya yokluğu, işgücünün demografik bileşimi, işsizlik sigortasının varlığı gibi durumlar işsizlik süresini etkiler. İşgücü piyasası etkin bir şekilde işliyor ve iş bulma kurumları işsizler ile işgücü taleplerini karşılayabiliyorsa işsizlik süresi kısalmır. İşgücü içinde genç ve kadın oranının artması ise aksine işsizlik süresini uzatmaktadır. Benzer şekilde işsizlik süresince belli bir işsizlik ödeneği elde edilebiliyorsa, insanlar daha iyi bir iş bulmak için daha fazla zaman geçireceğinden işsizlik süresi uzayacaktır. Burada iki neden ön plana çıkmaktadır: İş arama sürecinin işleyişi ve ücret katılığı(Yıldırım ve Karaman, 2005: 319).

1.2.2.1. İş Arama Süreci ve İşsizliğin Süresi

Tam rekabet modelinin iki temel varsayımı, alıcı veya satıcıların tekel gücünün olmaması ile tam bilgi varsayımıdır. Bu ikinci varsayım ekonomik birimlerin piyasadaki tüm talep ve arz koşulları hakkında enforme edilmelerini ve tüm denge fiyatları konusunda bilgi sahibi olmalarını gerektirmektedir. Oysa ki gerçek hayatta tam ve mükemmel bilgi varsayımı

geçerli olmayıp bilginin üretimi ve elde edilmesi üretim kanunlarına bağlıdır yani bilgi de bir maldır ve maliyeti vardır. Bilginin daha hızlı elde edilişi maliyetini de arttırmaktadır.

Tam bilgi varsayımının geçersizliği kabul edilince, piyasalarda bir arayış sürecinin geçerli olduğu söylenebilir. Satıcılar ve alıcılar ilk teklif edilen fiyatı kabul etmeyip daha iyi bir fiyat için araştırma yapmakta ve satım ya da alım kararlarını bekledikleri maksimum ya da minimum anlaşma fiyatına göre vermektedirler. Araştırma zamanı arttıkça, beklenen maksimum fiyat azalan oranda artacak ya da beklenen minimum fiyat azalan oranda düşecektir. Tam ve mükemmel bilgi olduğu zaman, sadece bir tek denge fiyatı oluşacaktır.

Araştırma süreçleri teorisini işgücü piyasasına uyarlamak işsizliğin neden uzun sürdüğünü açıklamada bize yardımcı olacaktır. Teori, işsizliğin en azından bir ölçüde işçilerin rasyonel davranışlarının sonucu olduğunu ima etmektedir. Bir işçi iş imkanları ve ücret farklılıkları hakkında bilgi toplamak amacıyla işsiz kalmayı tercih ederse, bir anlamda kendi kendini iş aramada istihdam etmiş olmaktadır. Her ne kadar işçinin çalışmakta olduğu işe devam ederek yeni iş araması mümkün ise de, çalışmakta iken iş arama ve bulma daha maliyetli olabilir ve işçi bilgiye yatırım yapmak için geçici işsizliği seçebilir.

İşçiler iş ararken belirli bir ücret haddinden iş teklifi alsa bile, daha iyi ücretli işler araştırabilmek için işsiz kalmaktadır. İşsiz bir işçi, belli bir ücreti amaçlayarak iş araştırmasına başlar. Kendisine teklif edilen işin ücreti elde etmeyi beklediği ya da hedeflediği ücret düzeyinden yüksek ise işi kabul edecek, değil ise araştırmasına devam edecektir. Başlangıçta hedeflenen ücret düzeyi işçinin en son işinde eline geçen ücreti ile piyasadaki iş olanakları konusundaki görüşüne bağlıdır. İş arama zamanı uzadıkça işçinin hedeflediği ücret düzeyi düşer. Ancak bu arada işsiz kalan kişi işsizlik ödeneği alıyor ya da başka bir yerden gelir elde edebiliyorsa araştırma süresi uzayacaktır.

İşsizlik ödenekleri işsizlik oranını artırmaktadır. Özellikle işsizlikteki ödeneğin, normal çalışma zamanında alınan net ücrete oranı yükseldikçe bu etki artmakta ve bu da iş arama süresini uzatmaktadır.

İşsizlik tazminatının doğal işsizlik oranını artırdığına şüphe yoktur. Ancak buna rağmen işsizlik sigortasının kaldırılması söz konusu olamaz. Bireylerin uygun bir iş bulabilmek için zamana ihtiyaçları vardır. Bu ekonomide etkin işgücü dağılımını sağlamak için gereklidir. Gerek ekonomik etkinlik gerekse işsizlere asgari bir hayat düzeyi sağlamak açısından işsizlik ödeneklerinin sıfırlanması arzulanır bir şey değildir. Ancak bu amaçların

gerçekleşmesini sağlarken, işsizlik tazminatlarının, işsizliği arzulanır bir hale getirmeyecek bir seviyede tutulması gereklidir.

İş arama teorisinde, işsiz işçinin bir optimizasyon sorunuyla karşı karşıya olduğu kabul edilmektedir. İşçi, araştırma süresi içinde bulabileceği en iyi ücret teklifinden elde edeceği gelirin bugünkü değeri ile araştırma maliyetinin bugünkü değerini karşılaştırmak suretiyle, optimum iş arama süresini belirlemektedir. İş araştırma maliyeti hem bilgi edinmek için yapılan açık maliyetleri, hem de teklif edilen ücretten çalışılmadığı için kaybedilen ücret geliri biçimindeki fırsat maliyetini içermektedir.

Araştırma süreci teorisinin ima ettiği bir diğer sonuç da kişinin boş zamanını yüksek değerlemesi nedeniyle işsizlik süresinin uzaması olasılığıdır. İşçi reddettiği reel ücretin marjinal faydasının boş zamanının marjinal faydasından daha az olduğunu kabul etmekte ve şimdilik bekleyerek daha sonra daha yüksek ücretten bir iş bulmayı ümit etmektedir(Yıldırım ve Karaman, 2005: 321).

1.2.2.2. Ücret Katılığı ve İşsizliğin Süresi

İşsizliğe alışılması ya da iş bulma umudunun yitirilmesi de işsizlik süresini uzatan diğer nedenler olarak düşünülmelidir. İşsiz birisi çalışmak istediği ve düşük bir ücreti de kabul ettiği halde işsiz kalmaya devam ediyorsa bunun nedeni ücret katılığıdır. Yani işsiz kişi, işverenin vermeyi kabul edebileceği bir ücrete razı olduğu halde, gerek asgari ücret düzenlemeleri gibi yasal, gerekse de sendikaların baskısı gibi kurumsal nedenlerle işsiz kalmaya devam edebilmektedir.

Kamu otoritelerinin ücretlerin denge düzeyine kadar düşmesini engelleyen bir asgari ücret belirlemeleri, firmaların ücretleri düşürerek daha fazla işçi çalıştırmasına engel olur. Özellikle vasıfsız işçilerin ve gençlerin ücretleri, genel olarak, vasıflı ve tecrübeli işçilere göre daha düşüktür. Çoğu genç ve vasıfsız işçi asgari ücretle çalıştığı gibi, bazıları mümkün olursa daha düşük ücrete razıdırlar. Fakat asgari ücret düzenlemeleri buna engel olur ve işsizlik süresini uzatır. Yapılan ampirik çalışmalar asgari ücret düzenlemelerinin amacına ulaşmaktan çok uzak olduğunu göstermektedir. Bunun yerine devletin iş bulma kurumlarını etkinleştirilmesi, teknik eğitime ağırlık verilmesi ve öğrenim döneminde iş tecrübesi kazandırmaya yönelik stajların kapsamının genişletilerek ciddiyetle uygulanması önerilmektedir.

Ücret katılığının bir diğer nedeni sendikaların pazarlık gücünün yüksek oluşudur. Genel olarak sendikalar işsizliği önlemekten çok yüksek ücret elde etme amacıyla toplu

pazarlık masasına oturmaktadır. Ücretlerin toplu pazarlık sonucu denge düzeyinin üzerinde belirlenmesi, firmalara ne kadar işçi çalıştıracaklarını seçme hakkı vermektedir. Bu durumda firma işçi sayısını azaltmakta ve bu da işsizliği artırmaktadır(Yıldırım ve Karaman, 2005: 325).

1.2.3. Doğal İşsizlik Oranının Hesaplanması: Histeri Hipotezi

Ekonomik dalgalanmalar üzerindeki tartışmalarımız doğal işsizlik oranı hipotezi üzerine inşa edilmiştir. Buna göre toplam talepteki dalgalanmalar çıktı ve istihdamı sadece kısa dönemde etkiler. Uzun dönemde ekonomi klasik model tarafından tanımlanan hasıla, istihdam ve işsizlik düzeylerine geri döner. Doğal oran hipotezi, ekonomistlerin, işsizliğin uzun süre doğal oranından farklı olmayacağı varsayımından hareketle ekonomideki kısa ve uzun dönem gelişmeleri ayrı ayrı incelemelerine olanak sağlar. Ancak 1980'lerde ve 1990'larda işsizliğin kalıcı şekilde artmış olması doğal işsizlik oranının yukarıda belirtildiği üzere zamanla artış göstermesi, doğal oran hipotezinin sorgulanmasına yol açmış ve toplam talebin hasıla ve istihdamı uzun dönemde bile etkileyebileceği öne sürülmüştür. Bir takım mekanizmalara dikkat çekerek, bu mekanizmalar yoluyla bir talep yetersizliğinin doğal işsizlik oranını değiştirebileceği ve ekonomide kalıcı olarak olumsuz bir etki bırakabileceği vurgulanmaktadır. Bu durum işsizlik histerisi olarak adlandırılmaktadır.

Histeriye yol açtığı tahmin edilen bazı hususlar belirlenmiştir. İşsizler çalışmamaya alışmış olabilirler. Özellikle yüksek ve uzun süreli işsizlik ödeneklerinin işsizleri bir süre sonra aylaklığa yönelttiği iddia edilmektedir. Durgunluğun ekonomiyi sürekli olarak etkilemesinin bir başka yolu ücret belirleme sürecinin değiştirilmesidir. İşsiz kalanlar ücretin belirlenmesi sürecinde etkinliklerini kaybederler. Örneğin, işsiz kalanlar sendika üyeliği olma statülerini kaybederler. Daha genel olarak, ücretlerin belirlenmesi sürecinde bazı içerdekiler, dışarıdakiler konumuna düşerler. Eğer içerdekiler daha çok reel ücretleri dikkate alırlarsa ve yüksek işsizliğe daha az önem verirlerse, böylece durgunluk reel ücretleri sürekli olarak denge düzeyinin üzerine doğru iter ve işsizlerin sayısını artırır.

1970'lerin ortasından sonra yapısal değişikliklerin yani kaynakların sektörler ve endüstriler arasındaki tahsisinde ortaya çıkan değişmelerin hızlanmasının da işsizlik oranlarını artırdığı iddia edilmektedir. Yapısal değişimin bir parçası da uluslararası entegrasyonun artmasıyla emek piyasasının arz ve talepteki değişmeler karşısında daha fazla etkilenir hale gelmesidir(Yıldırım ve Karaman, 2005: 327).

Doğal işsizlik oranının toplam talepteki değişimler sonucunda değişebileceğini öne süren histeri hipotezi tartışmalı konumunu sürdürmektedir. Bu görüşün önemli olup olmadığı hala çok net değildir, ya da bazı ülkelerde diğerlerinden daha fazla neden belirgin olduğu açık değildir. Histeri hipotezine göre durgunluklar oldukça maliyetlidirler ve bu maliyetler doğal oran hipotezinin önerdiğinden daha yüksektir.

1.2.4. İşsizliğin Maliyetleri

İşsizliğin işsiz kalan kişiye zararı yalnızca gelirinin düşmesi veya yok olması nedeniyle yaşam standardının düşmesi değil, bazı olumsuz psikolojik etkilere de yol açmasıdır. İşsizliğin biraz uzun sürmesi halinde ilk etki özgüveninin azalması şeklinde ortaya çıkmaktadır. İşsiz birey kendisini değersiz hissetmektedir. İşsizliğe bağlı olarak aile gelirinin azalması, aile bireyleri arasındaki ilişkilere de çok ciddi zararlar vermektedir. Zaten gelirini kaybeden işsizlerin sağlık harcamalarını da kendisinin karşılamak zorunda kalması ve çoğu kez bunu yapamaması, işsizliğin insan sağlığı üzerinde de önemli olumsuz etkilere yol açması ile sonuçlanmaktadır. Ancak işsizliğin bu tür kişisel ve çoğu psikolojik olan etkilerini ölçmek çok güçtür. Ayrıca bütün toplum olarak da, toplam hasılanın potansiyel düzeyinin altına düşmesi şeklinde bir kayıpla karşılaşmaktadır.

Burada, işsizliğin yol açtığı hasıla kaybının tahmini ve işsizliğin diğer etkileri üzerinde duracağız. Ancak söz konusu ettiğimiz işsizlik, friksiyonel ve yapısal işsizliğin toplamı olan doğal işsizlik oranını aşan işsizliktir. Yani burada devrevi işsizlik üzerinde durulacaktır.

İşsizliğin yol açtığı birinci maliyet ekonomi tam istihdamda olmadığı için hasılda ortaya çıkan kayıptır. Bu kaybı birinci bölümde hatırlayacağınız Okun kanununu, kullanarak tahmin edebiliriz. Okun kanununa göre, ABD için işsizliğin doğal oranının üstündeki her bir puan artışı, ekonominin hasılasının potansiyel hasılanın %2,5'i kadar azalmasına yol açmaktadır. Örneğin, 1991 yılında doğal işsizlik oranı %5,5 ve fiili işsizlik oranı % 6,8 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre ABD ekonomisi tam istihdamdayken üretebileceği hasılanın yaklaşık %3,25 kadar daha altında bir hasıla üretmiştir, ki bunun değeri 187 milyar USD olup, yaklaşık Türkiye'nin GSMH 'sı kadardır.

İşsizliğin gelir dağılımı üzerindeki etkisi de dikkate alınmalıdır. Yukarıda işsizliğin yol açtığı toplam gelir kaybından bahsedilmekle birlikte bunun ekonomideki farklı bireyler ve gruplar arasındaki dağılımından söz edilmemiştir. İşsizlik özellikle fakir tabakayı oluşturan vasıfsız işçileri daha büyük sıkıntıya sokmaktadır. Daha önceki yüksek geliri ile belli bir servete sahip olanlar ise işsizliğin baskısını daha hafif olarak atlattıklarıdır. Şu halde

işsizlik oranının düşürülmesinin yararı yalnızca üretim kaybını önlemek değil aynı zamanda gelir dağılımı iyileştirmek biçiminde de ortaya çıkacaktır.

İşsizlikle ilgili bir nokta da, bir bireyin işsiz kalmasıyla, toplumun işsiz kişiden daha büyük bir kayba uğradığıdır. Çünkü insanlar ücretlerinden vergi ödemektedirler. Bu nedenle toplumun kazancı çalışan bir işçinin kazancından daha büyüktür. Ayrıca işsizlik sigortası kapsamında işsizlere yapılan ödemeler de çalışan kesimden alınan vergilerle finanse edilmektedir. Şu halde bir bireyin işsiz kalmasının topluma maliyeti, ortaya çıkan hasıla kaybı, bunun yol açtığı vergi azalışı ve yapılan işsizlik sigortası ödemelerinin toplamıdır.

Bunca zararı olan işsizliğin bir faydası olarak bireylerin boş zaman kazanması gösterilebilir. Ancak bu boş zamanın işsizliğin yol açtığı moral çöküntüsüyle pek de faydalı bir tarzda değerlendirilmesi beklenmemelidir. Okun yasasında doğal oranın üzerindeki yüzde 1 puan işsizliğin hasılda %2,5'lik kayba yol açtığı ifade edilmektedir. ABD için yapılan ve boş zamanın değerini hesaba katan bir çalışmada işsizlikteki bir puan artışın hasılda 2,3 puanlık azalışa yol açtığı, yani boş zamanın değerinin çok düşük olduğu tahmin edilmiştir.

İşsizliğin bir diğer yararı olarak, işçilerin belli bir süreyi iş aramaya ayırmaları ve kendilerine teklif edilen ilk işi kabul etmemeleri sayesinde işgücü piyasasının daha etkin işleyebileceği belirtilmektedir. Bu, işçilerin sektörler ve bölgeler arasında daha etkin bir dağılımını sağlayabilecek ve verimliliği artıracaktır. Elbette ki bu tür bir yarar ancak işsizliğin friksiyonel kısmı için söz konusu olabilecektir.

İşsizliğin bir diğer faydası olarak da, özellikle az gelişmiş ülkeler açısından, ücret hadlerinin düşük tutulmasının karları artıracığı ve böylece yeni yatırımlar için kaynak ve teşvik edici bir unsur olabileceği düşünülebilir. Ancak bu durumda da talep yetersizliği gibi bir çıkmazla karşılaşılabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

BÜYÜME

Ekonominin ürettiği hasılanın uzun dönemde izlediği yolun en belirgin özelliği belli bir büyüme trendine sahip olmasıdır. 1924-2001 arasında Türkiye'de hasıla yıllık ortalama %4,5 oranında büyümüştür. Aynı dönemde ortalama yıllık nüfus artışı %2,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumda kişi başına reel gelirin yıllık artış hızı %2,1 olmuştur. Bu büyüme hızı kişi başına reel gelirin yaklaşık olarak her 33 yılda bir ikiye katlanması demektir. Acaba bu büyüme hızı yeterli midir, ya da daha iyisini yakalamak mümkün müdür? Bu sorulardan ilkinin cevabı Türkiye gibi dünyada halen alt gelir gruplarında bulunan bir ülke için elbette ki hayır olacaktır. İkinci sorunun cevabı ise evettir. Bunu gerek Türkiye'nin çeşitli dönemlerde ulaştığı performansa, gerekse de dünyanın diğer bazı ülkelerinin deneyimlerine bakarak söylemekteyiz. Örneğin Türkiye, 1950'lerdeki performansını Cumhuriyet tarihi boyunca koruyabilse idi bugünkünden üç kat daha zengin olabilirdik. Yine 1970'lerde Türkiye ile aynı kişi başına gelir düzeyine sahip olan Güney Kore'nin vatandaşlarının bugün ortalama bir Türkiye vatandaşından üç kat daha zengin hale gelmiş olması da ikinci soruya evet cevabını vermemizi gerektirmektedir (Şahin, 2007: 44).

İlk olarak ele alacağımız konu Türkiye'de ve diğer bazı ülkelerde büyüme trendinin seyridir. Daha sonra büyümenin kaynakları tartışılacak ve neoklasik büyüme teorisinin alt yapısını oluşturan işçi başına üretim fonksiyonu gibi kavramlar tanıtılacaktır. Solow'un önemli katkılarıyla geliştirilen neoklasik büyüme teorisinin ardından bu alandaki son teorik gelişmelerden bahsedilecektir. Ekonomik büyümeyi etkileyen ekonomilerin dışı açılmasından kaynaklanan faktörlere kısaca değinilecektir(Şahin, 2007: 44).

2.1. Büyüme Teorileri

Büyüme teorilerini incelerken öncelikle üretim fonksiyonu ve büyümenin kaynaklarına kısaca değinilecektir. Daha sonra büyüme teorilerine geçilerek, Neoklasik Büyüme Modeli, Cobb-Douglas üretim fonksiyonunda neoklasik modelin işleyişi, nüfus artışının sonuçları, teknolojik ilerleme, teknolojik ilerlemenin belirleyicileri, beşeri sermaye ve içsel büyüme teorisi, açık ekonomilerde büyüme konuları incelenecektir.

2.1.1. Üretim Fonksiyonu ve Büyümenin Kaynakları

2.1.1.1. Üretim Fonksiyonu

- İki girdi kullanılarak (sermaye ve emek) elde edilen toplam hasılayı göz önüne alalım. Buna göre üretim fonksiyonunu

$$Y=F(K,L,T)$$

biçiminde yazabiliriz. Burada Y toplam hasıla, K sermaye stoku (ekonomideki tüm makineleri ve teçhizatı, fabrika binalarını ve konutları toplamını içermektedir) ve L de çalışanların sayısıdır. T ise üretim teknolojisinin durumunu göstermektedir.

Üretimde makineler ve binalar kesinlikle farklı rol üstlenirler, daha gerçekçi bir incelemede bunlar da farklı girdiler olarak ele alınmalıdır. Yine fakülte mezunu veya doktora yapmış bir çalışan kişi liseden atılmış bir çalışandan daha farklıdır. Bu önemli ayrıntıları kabul etmekle birlikte ekonomide gerek sermayeyi gerekse işçileri homojen (birbirine özdeş) olarak kabul etmek analizin bu aşamasında bir zorunluluktur.

Toplam üretim fonksiyonunda veri sermaye ve emek miktarları için ne kadar hasılanın üretileceği teknolojinin durumuna bağlıdır. Gelişmiş teknolojiye sahip bir ekonomi aynı miktardaki emek ve sermayeyi kullanarak ilkel (geri) teknolojiye sahip ekonomiden daha fazla hasıla elde edecektir. Teknoloji ile anlatılmak istenen, dar anlamda ekonomide üretilebilecek ürünlerin yanında bunları üretmek için kullanılacak üretim yöntemleridir. Geniş anlamda teknolojik durumu değerlendirdiğimizde; bir ekonomide ne kadar üretimin gerçekleştirileceği firmaların ne kadar iyi işlediğine, piyasaların davranışlarına ve organizasyonlarına, hukuk sistemine ve bunun uygulanmasına, politik çevreye ve benzeri faktörlere bağlı olarak düşünebiliriz(Şahin, 2007: 45).

2.1.1.2. Ölçeğe Göre Getiri ve Girdilere Göre Getiri

Toplam üretim fonksiyonu üzerinde ne tür sınırlamalar vardır? Şöyle bir düşünceden hareket edelim; ekonomide sermayenin ve emeğin miktarını iki katına çıkaralım. Üretimin de iki kat artacağını tahmin etmek mantıklı gelebilir. Bu özellik ölçeğe göre sabit getiri olarak adlandırılır. Eğer işletmenin ölçeği, yani üretimde kullanılan emek ve sermayenin her ikisinin de miktarı iki katına çıkarılmış ise hasıla da iki kat artacaktır.

$$2Y=F(2K,2L)$$

ya da daha genel olarak X herhangi bir pozitif sayı olmak üzere

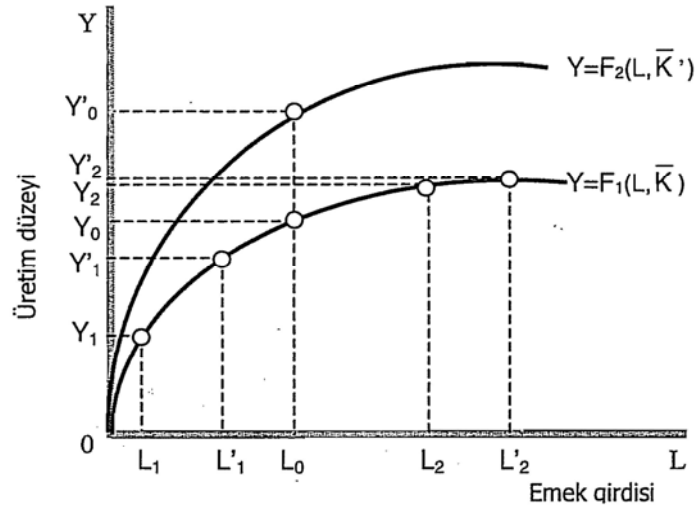
$$AY=F(AK,AL)$$

Ancak ölçeğe göre getiri kavramını yalnızca sabit getiri ile sınırlandırmak doğru değildir. İkinci denklemi yeniden düzenleyerek, m bir pozitif sayı olmak üzere;

$$A^mY=F(AK,A,L)$$

biçiminde yeniden yazarak ölçeğe göre artan ve azalan getiri kavramlarını da ortaya koyabiliriz, m'nin değeri bir iken yine ölçeğe göre sabit getiri durumu söz konusudur. Ancak m'nin birden farklı değerleri, hasılanın girdilerin artış oranından farklı bir oranda arttığını ifade edecektir, m birden küçükken hasılanın artışı girdilerin artışından daha küçük bir oranda olup ölçeğe göre azalan getiri durumu vardır. Aksine m birden büyükken ölçeğe göre artan getiri söz konusu olmaktadır, çünkü hasılanın artış oranı girdilerin artış oranından daha büyük olmaktadır.

Ölçeğe göre sabit getiri, hem sermaye hem de emek (varsa diğer tüm girdiler) arttığı zaman hasılda nasıl bir gelişme olduğunu göstermektedir. Peki sadece bir girdi, örneğin sermaye arttırıldığı zaman ne olacaktır? Yine hasılanın artacağını varsaymak mantıklıdır. Yine sermayede aynı miktardaki artışın hasılda giderek daha az bir oranda artışa yol açacağını da varsaymak mantıklıdır. Örneğin belli sayıda sekreterden oluşan bir sekreterler grubunu düşünelim. Bu gruba sadece bir bilgisayar vermek bu grubun üretimini (hizmet üretimini) önemli ölçüde arttıracaktır. Çünkü çok zaman alan birçok görev bilgisayar ile çok daha hızlı olarak yapılacaktır. Bilgisayar sayısı arttıkça ve grupta daha fazla sekreter kendisine ait bir bilgisayara sahip oldukça her ilave bilgisayar ilk bilgisayara göre az olmakla beraber üretimi arttıracaktır. Tüm sekreterler bilgisayara sahip olunca, bilgisayar sayısını arttırmak sekreterlik hizmetini daha fazla arttırmayacaktır. İlave bilgisayarlar kullanılmadan kutularında kalacak ve üretime bir katkısı olmayacaktır(Şahin, 2007:46).

Şekil 2. Üretim Fonksiyonu

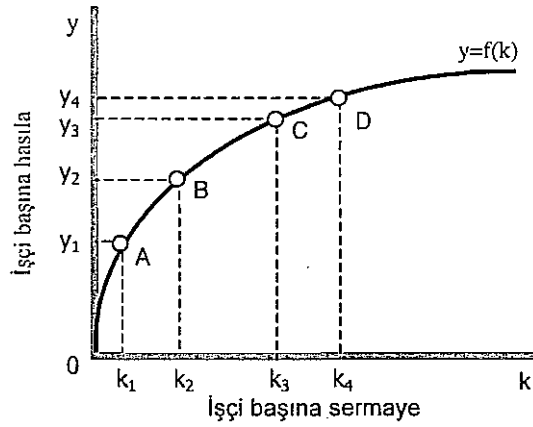
Üretim fonksiyonu, kullanılan emek ve sermaye gibi girdilerin miktarları ile. bu girdilerle üretilebilecek maksimum ürün miktarı arasındaki ilişkiyi gösterir. Buradaki üretim fonksiyonu sermaye stoku K düzeyinde veri iken kullanılan emek miktarı arttıkça emeğin marjinal ürününün azaldığı emeğin azalan getirisi varsayımıyla çizilmiştir. Yani emek miktarı arttıkça hasıla artmakta, ama artış giderek azalmaktadır. Ekonominin sermaye stokunun artması üretim fonksiyonunu yukarı kaydıracaktır, zira bu durumda işçi başına kullanılan sermaye miktarı artmakta ve emeğin marjinal verimliliği yükselmektedir.

Sermayedeki artış sürdürüldükçe hasıladaki artış azalarak devam etmektedir. Bu özellik sermayenin azalan veriminden kaynaklanmaktadır. Benzer özellik diğer girdi içinde geçerlidir. Belli bir sermaye miktarı ile çalışan işçi sayısı sürekli arttırıldığında hasılda giderek azalan bir artış görülecektir. Bu da emeğin azalan getirisinin bir sonucudur.

2.1.1.3. Toplam Üretim Fonksiyonu

Bir üretim fonksiyonu, kullanılan emek ve sermaye gibi girdilerin miktarları ile bu girdilerle üretilebilecek maksimum ürün miktarı arasındaki bir ilişkidir. Şekil 2'de gösterilen üretim fonksiyonu, kullanılan emek miktarı arttıkça emeğin marjinal ürününün azaldığını ifade eden emeğin azalan getirisi varsayımına dayanmaktadır. Azalan getiriler üretim fonksiyonunun şeklinde gösterilmiştir. Eğri, orijinden geçen bir doğru (sabit getiriler) veya yukarı bükülen (artan getiriler) bir eğri şeklinde değil, aşağı kavis alan bir eğridir. Azalan getiriler, diğer giderler sabit iken, istihdam arttıkça, çalışan her bir işçinin daha az makine-teçhizatla çalışacağı ve bu yüzden daha az üretken olacağı şeklinde açıklanmaktadır. Bu nedenle emek miktarı arttıkça hasıla artmakta, ama artış giderek azalmaktadır (Şahin, 2007: 48).

Şekildeki sermaye stoku K düzeyinde veri alınarak çizilen F_1 üretim fonksiyonunda emeğin azalan marjinal getirisini görmek için emeğin aynı miktarda artırıldığı iki ayrı durumda üretimdeki artışın ne kadar olduğuna bakmamız yeterlidir. Görüldüğü üzere üretimde kullanılan emek miktarı L_1 gibi düşük bir miktar iken emeğin $L_2 - L_1$ kadar artırılması üretimde $Y_2 - Y_1$ kadarlık bir artış sağlamaktadır. Buna karşılık istihdam edilen emek miktarı L_2 gibi daha yüksek bir düzeyde iken yine emek miktarında yapılacak aynı miktarda bir artış ($L_2 - L_1$) üretimde daha az bir artışa ($Y_3 - Y_2$) yol açacaktır.

Şekil 3. İşçi Başına Hasıla ve Sermaye

Ekonominin sermaye stokunun artması üretim fonksiyonunu yukarı kaydıracaktır, zira bu durumda işçi başına kullanılan sermaye miktarı artmakta ve emeğin marjinal verimliliği yükselmektedir. Şekil 2-1'deki F_2 üretim fonksiyonu, daha aşağıda yer alan ve daha düşük bir emek verimliliğini yansıtan F_1 üretim fonksiyonundan daha yukarıda çizilmesinin nedeni F_2 üretim fonksiyonu boyunca sermaye stokunun K^5 düzeyinde veri alınarak çizilmesidir ($K^5 > K$). F_1 üretim fonksiyonu geçerli iken L_0 kadar işgücü ile Y_0 kadar hasıla üretilirken, F_2 fonksiyonunun geçerli olması durumunda daha fazla, Y'_0 kadar üretim yapılmaktadır.

Toplam faktör verimliliğini yansıtan teknolojinin gelişmesi de aşağıda açıklayacağımız üzere üretim fonksiyonunu yukarıya kaydırarak veri bir emek ve sermaye miktarı ile daha fazla üretimin yapılmasını mümkün kılacaktır.

2.1.1.4. İşçi Başına Sermaye ve Hasıla

Solow büyüme modelinde yukarıda tanıttığımız toplam üretim fonksiyonu değil, ama onunla aynı özelliklere sahip olan işçi ya da emek birimi başına üretim fonksiyonu kulla-

nılmaktadır. Yukarıda yazmış olduğumuz üretim fonksiyonu zımnen işçi başına hasıla ve işçi başına sermaye arasında basit bir ilişki olduğunu belirtir. Toplam üretim fonksiyonunda yer alan değişkenlerin hepsini işçi sayısına, L , bölerek işçi başına sermaye ve hasıla arasındaki ilişkiyi açık biçimde şöyle elde ederiz:

Bu denkleme göre işçi başına hasılanın miktarı işçi başına sermaye miktarına ya da aynı şeyi ifade eden sermaye-emek oranına bağlıdır. Kullandığımız simgelerde bir sadelik sağlamak için işçi başına verilen miktarları küçük harflerle göstereceğiz:

$$y=f(k)=F(k,l)$$

Bu ilişki grafiksel olarak Şekil 11-2'de gösterilmiştir. Şekilde işçi başına hasıla ($y=Y/L$) düşey ekseninde, işçi başına sermaye ($k=K/L$) ise yatay ekseninde yer almaktadır. Bu ikisi arasındaki ilişki yukarı doğru eğimli bir eğri ile gösterilmiştir. İşçi basma sermaye arttığı zaman işçi başına hasıla da artmaktadır. Ancak sermayenin azalan getirişi (sermayenin azalan marjinal verimliliği) nedeniyle eğri azalarak artan bir şekilde çizilmiştir.

Toplam ve işçi basma üretim fonksiyonları arasındaki temel farklılık, toplam üretim fonksiyonu boyunca sermaye stokunun sabit alınması, işçi başına üretim fonksiyonu boyunca ise sermaye stokunun değişmesine izin verilmesidir. Toplam üretim fonksiyonu üzerinde hareket yalnızca istihdam edilen işçi sayısının değişmesine bağlı iken, sermaye stokundaki bir değişme fonksiyonu kaydırmaktadır. İşçi başına üretim fonksiyonunda ise hem işçi sayısındaki hem de sermaye stokundaki değişmeler üretim fonksiyonu üzerinde bir noktadan diğerine geçilmesini sağlayacaktır. Bu durumda işçi basma üretim fonksiyonunu kaydıran tek etken teknolojideki değişmeler olmaktadır. Zaten büyüme analizinde toplam değil işçi basma üretim fonksiyonunu daha kullanışlı kılan özellik de budur.

2.1.1.2. Büyümenin Kaynakları

Şimdi büyümenin açıklamasına geçerek, büyümenin nereden geldiği, ekonomide üretilen hasılanın zaman içinde neden yükseldiği sorusuna yanıt arayabiliriz. Yukarıdaki üretim fonksiyonu aslında bu soruyu basit bir şekilde cevaplamaktadır. Ekonominin sermaye ve işgücü miktarından oluşan üretim faktörleri stokundaki artışlar ile teknolojideki gelişmeler büyümenin kaynaklarıdır.

2.1.1.2.1. Sermaye Birikimi

Üretim faktörlerindeki artışın hasıladaki büyümeye etkisini incelerken teknolojinin sabit olduğunu varsayacağız. Yani, hasılayı (Y) sermaye (K) ve emek (L) miktarı ve ilişkilendiren üretim fonksiyonu zaman içinde değişmemektedir ve üretim fonksiyonu basitçe

$$Y=F(K,L)$$

biçimini almaktadır. Bu durumda hasıla yalnızca işgücünün ya da sermayenin miktarındaki değişmelere bağlı olarak değişecektir. İlk olarak sermayedeki değişmeye bakalım.

Sermayenin marjinal ürünü (MPK) kavramını mikroekonomi kitabınızdan hatırlayacaksınız. Sermayenin marjinal ürünü, sermayedeki bir birimlik değişimin hasıla miktarında yol açtığı değişme miktarıdır. Eğer sermaye miktarı AK kadar artarsa hasıla yaklaşık olarak $MPK \times AK$ kadar artacaktır:

$$\Delta Y = MPK \times \Delta K$$

Örneğin, sermaye stokunda 100 birimlik bir artış, sermayenin marjinal ürünü 0.25 iken hasılda 25 birimlik artış sağlayacaktır.

2.1.1.2.2. İşgücünde Artış

Şimdi işgücündeki artışın etkisini değerlendirelim. Burada da sermaye için söylediklerimiz geçerlidir. İşgücündeki AL kadarlık bir değişme $MPL \times \Delta L$ miktarında bir artışa yol açacaktır:

$$\Delta Y = MPL \times \Delta L$$

Burada MPL emeğin marjinal ürünü olup, emekteki bir birim değişimin hasılda yol açtığı değişme miktarını ifade etmektedir. Örneğin emek miktarındaki bir birim artış hasılda 3 birim artışa yol açıyorsa, yani emeğin marjinal ürünü 3 iken, işgücündeki 10 birimlik bir artış hasılda yaklaşık olarak 30 birimlik artışa yol açacaktır.

2.1.1.2.3. İşgücü ve Sermayede Birlikte Artış

Bu defa daha gerçekçi bir durumu yansıtan her iki üretim faktörünün birlikte arttığı durumu inceleyelim. Üretim faktörlerinin miktarındaki artış hasılda bir artışa neden olacaktır, ancak bunun miktarı ne kadar olacak ve hasıladaki artışa her bir üretim faktöründeki artışın katkısı ne olacaktır? Diyelim ki sermayede AK ve işgücünde AL kadarlık ve hasıla miktarında da AY kadar bir artış oldu. Hasıladaki bu artışı girdilerin marjinal ürünlerini kullanarak artışın iki kaynağına bölelim:

$$\Delta Y = (\text{MPK} \times \Delta K) + (\text{MPL} \times \Delta L)$$

Parantez içindeki ilk terim sermayedeki, ikinci parantezli terim ise emek miktarındaki artıştan kaynaklanan hasıla artışını göstermektedir. Ancak pratik olarak sermayenin ve emeğin marjinal ürünlerini ölçmek pek kolay değildir. Yukarıdaki ifadeyi bazı aritmetik işlemleri kullanarak daha kolay anlaşılır ve sayısal olarak daha kolay ifade edilebilir bir hale getirebiliriz. Bunun için ilk olarak eşitliğin solunu ve sağdaki iki terimi Y ile bölelim. Daha sonra sağdaki ilk terimi K ile çarpıp K'ya bölelim ve ikinci terimi de L ile çarpıp L ile bölelim:

$$\Delta Y/Y = \left(\frac{\text{MPK} \times K}{Y} \right) \left(\frac{\Delta K}{K} \right) + \left(\frac{\text{MPL} \times L}{Y} \right) \left(\frac{\Delta L}{L} \right)$$

Bu işlemlerin hiç birisi eşitliğimizi bozmamakta ancak kolayca yorumlayabileceğimiz bir eşitliği ortaya çıkarmaktadır. Eşitlikteki $\Delta Y/Y$ terimi hasılanın, $\Delta K/K$ terimi sermayenin,

$\Delta L/L$ terimi ise işgücünün artış oranını ifade etmektedir.

Eşitliğin sağındaki parantezli terimlerin anlamı nedir? Bunlar sırasıyla sermayenin ve işgücünün hasılaya olan katkılarını ya da gelirden aldıkları payları göstermektedir. Şöyle ki, ilk terimin payındaki $\text{MPK} \times K$ ifadesi sermayenin toplam ürününü ya da üretimdeki toplam sermaye maliyetini gösterirken bunu hasılaya bölmekle sermayenin hasıladaki payını bulmuş oluruz. Benzer biçimde, emeğin marjinal ürününün değeri de reel ücrete eşit olacak ve $\text{MPL} \times L$ ifadesi işgücüne ödenen toplam reel ücreti gösterecektir. Bu durumda $(\text{MPL} \times L)/Y$ ifadesi, emeğin hasılaya yaptığı katkıyı, ya da buna eşit olan hasıladan aldığı payı ortaya koyacaktır. Üretim fonksiyonunun ölçeğe göre sabit getiri özelliğine sahip olduğu varsayılırsa iki üretim faktörünün hasıladan aldıkları payların toplamı bir olacaktır. Bu durumda, sermayenin toplam gelirdeki payını a ile ve emeğin payını $(1-a)$ ile gösterirsek, yukarıdaki son eşitliği şöyle yazabiliriz:

$$\Delta Y/Y = (\alpha) \Delta K/K + (1-\alpha) \Delta L/L$$

Bu yeni eşitlik bize girdilerdeki değişimin çıktıda ne kadarlık bir değişmeye yol açacağını hesaplamamıza yarayan basit bir formül sağlamaktadır. Örneğin, sermayenin gelirdeki payı %40 ($a=0.40$) ve emeğin payı da %60 iken sermayedeki %10'luk bir artış hasılada %4 oranında bir artış sağlarken, işgücündeki aynı oranda bir artışın sağlayacağı hasıla artışı %6 olacaktır. Her iki üretim faktörünün birden %10'luk artışı ise hasılada toplam %10'luk bir artışa yol açacaktır, ki bu da ölçeğe göre sabit getiri varsayımımızın bir sonucudur (Yıldırım ve Karaman, 2005: 447).

2.1.1.2.4. Teknolojik Gelişme

Üretim faktörlerindeki değişimin hasılanın büyümesine etkisini incelerken üretim fonksiyonunun zaman içinde değişmediğini varsaymıştık. Oysa ki gerçek hayatta teknolojik gelişmeye bağlı olarak üretim fonksiyonu sürekli olarak yukarıya kaymakta, girdi miktarlarının değişmediği bir ortamda bile daha fazla hasılanın üretilmesi mümkün olmaktadır.

Teknolojik gelişmenin etkisini analiz etmek için üretim fonksiyonumuz üzerinde bir değişiklik yapacağız. Burada üretim fonksiyonunu

$$Y=TF(K,L)$$

olarak yazıyoruz. Dikkat edilirse, daha önce parantezin içinde verdiğimiz, teknolojinin durumunu gösteren T simgesini üretim fonksiyonunun önüne yazıyoruz. Burada T, toplam faktör verimliliğini ifade etmektedir. Şimdi hasıla yalnızca emek ve sermaye miktarlarındaki artışa değil, aynı zamanda faktör verimliliğindeki artışa bağlı olarak da artmaktadır. Örneğin, girdi miktarları değişmediği halde faktör verimliliği %2 artarsa, hasıla da %2 artmaktadır.

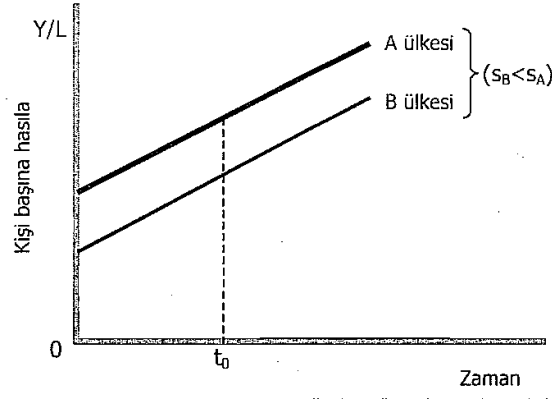
Teknolojideki değişimleri de dahil edince yukarıda ulaştığımız ekonomik büyüme denkleminde bir terim daha ilave ediyoruz:

$$\Delta Y/Y = (\alpha)\Delta K/K + (1-\alpha)\Delta L/L + \Delta T/T$$

böylece ekonomik büyümenin her üç kaynağını da anlamlı bir biçimde ölçebileceğimiz bir denklem elde etmiş oluyoruz. Ancak toplam faktör verimliliğindeki artışın doğrudan gözlenmesi mümkün olmadığından dolayı bir yöntem kullanmak durumundayız. İlgili kurumların topladıkları istatistiklerden hasılanın, sermayenin ve işgücünün büyüme oranları ile işgücü ve sermayenin gelirdeki payına ulaşmamız mümkündür. Bunları elde ettikten sonra yukarıdaki denklemden toplam faktör verimliliğindeki artışı, ya da aynı anlama gelen teknolojik gelişmeyi hesaplayabiliriz.

$$\Delta T/T = \Delta Y/Y - (\alpha)\Delta K/K - (1-\alpha)\Delta L/L$$

buradaki $\Delta T/T$ terimi, hasıladaki değişimin girdilerdeki değişimle açıklanamayan kısmını göstermektedir ve ancak bir bakiye olarak hesaplanabilmektedir. Yani, ölçebildiğimiz değişkenlerin sağladığı hasıla artışını bularak bunu toplam hasıla artışından çıkarmak suretiyle toplam faktör verimliliğindeki değişimi hesaplamaktayız. Bu nedenle, $\Delta T/T$ terimi, bu yöntemi geliştiren ve ilk kez kullanan Robert Solow'a izafeten Solow artığı olarak adlandırılmaktadır.

ŞEKİL 11-3: FARKLI TASARRUF ORANLARININ BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.

Yüksek tasarruf oranı yüksek hasıla düzeyine yol açar, ancak sürekli olarak ekonominin büyüme ora-

Toplam faktör verimliliği çok çeşitli nedenlere bağlı olarak değişebilir. Örneğin, çoğu kez faktör verimliliğinin üretim yöntemleri konusundaki bilgilerin artmasından kaynaklandığını düşünebiliriz. Ayrıca eğitim, devlet düzenlemeleri gibi unsurlar da toplam faktör verimliliğini etkiler. Örneğin, devletin işçilerin güvenliğini artırmak ya da çevre kirliliğini önlemek için koyduğu kurallar, sermaye stokunu artırdığı halde üretilen hasılda artışa yol açmayabilir ve bu nedenle toplam faktör verimliliğini düşürebilir. Benzer biçimde ölçek ekonomileri de faktör verimliliğini etkileyebilir. Her ne kadar yukarıdaki analizimizde ölçeğe göre sabit getiri varsayımını yapmış isek de gerçekte pek çok durumda üretim ölçeğinin büyümesi üretimde girdilerin artış oranından daha büyük bir oranda artış sağlar, ki bu da faktör verimliliğini belirleyen önemli etkenlerden birisidir. Kısacası, toplam faktör verimliliği ölçülen girdiler ile hasıla arasındaki ilişkiyi değiştiren her türlü unsuru içermektedir (Yıldırım ve Karaman, 2005: 448).

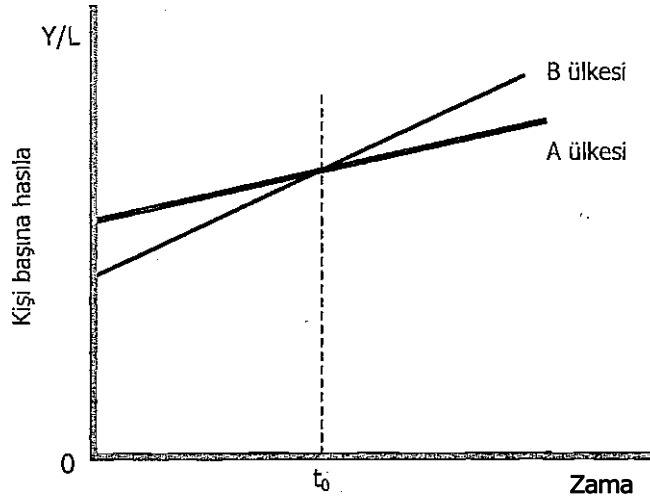
2.1.1.2.5. Büyümenin Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme

Toplam üretim fonksiyonunu işçi (emek birimi) başına ele aldığımızda; işçi başına hasıladaki artışlar işçi başına sermayedeki artıştan ve/veya üretim fonksiyonunu yukarı doğru kaydıran, veri bir işçi başına sermaye düzeyinde daha fazla hasıla üretilmesini sağlayan teknolojik gelişmeden kaynaklanabilir. Bu durumda büyümeyi sermaye birikimi ve/veya teknolojik gelişme şeklinde görebiliriz.

Sermaye birikiminin bizzat kendisi hasıladaki büyümeyi sonsuza dek sürdürebilir mi? Buna verilecek yanıt hayır olacaktır. Bunun biçimsel açıklamalarını daha sonra vereceğiz. Ancak sermaye birikiminin sürekli devam etmesi halinde ortaya çıkabilecek olası gelişmeleri sezgisel olarak ortaya koyabiliriz. Sermayenin azalan verimi nedeniyle, işçi başına hasıladaki

sürekli olarak aynı düzeyde bir artışı sürdürebilmek için işçi başına sermayenin düzeyinde giderek daha büyük miktarlarda artış yapılması gerekecektir. Yani aynı büyüme oranını sürdürebilmek için bireylerin gelirlerinin giderek daha yüksek oranlarını tasarruf etmeleri gerekecektir. Bir noktadan sonra toplum, sermayede daha fazla artış için yeterli düzeyde tasarruf yapmayı istemeyecek, hatta belki de bu durumda emek birim basma hasılanın büyümesi duracaktır.

Şekil 5. Farklı Teknolojik Gelişme Oranlarının Etkileri

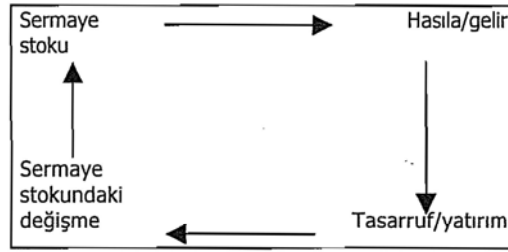
Yüksek oranlı teknolojik ilerleme daha yüksek bir büyüme oranı sağlar. Daha hızlı bir teknolojik gelişmeyi gerçekleştiren B ülkesi, başlangıçta daha düşük bir kişi başına hasılaya sahip olmasına karşın, zaman içinde A 'yı yakalar ve geçer.

Bu, bir ekonominin tasarruf oranının (gelirin tasarruf edilen yüzdesi) önemsiz olduğu anlamına mı gelir? Cevap yine hayır olacaktır, Yüksek bir tasarruf oranının sürekli olarak hasılanın yüksek oranda büyümesini sürdüremeyeceği gerçektir. Ancak yüksek tasarruf, yüksek bir hasıla düzeyini devam ettirebilir. Bu önemli farkı görebilmek için Şekil 2-3'ü ele alalım.

A ve B gibi iki ülke düşünelim, A ülkesinin B ülkesine göre daha yüksek bir tasarruf oranına sahip olduğunu varsayalım: $s_A > s_B$. Yine her iki ülkede de aynı oranda teknolojik ilerlemenin bulunduğu varsayılmaktadır. Sonra dalgalanmaları ihmal edersek iki ülkedeki kişi basma hasılanın gelişimi Şekil 2-3'tekine benzer olacaktır. Şekilde durağan ya da sabit bir oranda hasılanın büyüdüğü bir ekonomi, eğimi büyüme oranına eşit bir doğru ile gösterilmiştir(Yıldırım ve Karaman, 2005: 451).

Her iki ülke de aynı teknolojik ilerleme hızına sahip oldukları için, kişi başına hasıladaki büyüme bu iki ülkede de aynı orandadır ve bu durum her iki doğrunun da paralel olması şeklinde gösterilmiştir. Ancak zamanın herhangi bir anında, yüksek tasarruf oranına sahip ülke kişi başına daha yüksek hasıla düzeyinde olacak ve böylece diğerinden daha zengin olacaktır. Bu durum A ülkesi için çizilen doğrunun B ülkesini temsil eden doğrunun üzerinde yer alması şeklinde grafikte gösterilmiştir. Tasarruf oranı nasıl ve ne miktarda hasıla düzeyini etkileyeceği ve bir ülkenin tasarruf oranını arttırmasının gerekli olup olmayacağı aşağıda ele alınacaktır.

Eğer sermaye birikimi sürdürülebilir büyümenin kaynağı değil ise, bu durumda büyüme eninde sonunda teknolojik gelişme yüzünden ortaya çıkmaktadır.

Şekil 6. Sermaye, Hasıla, Tasarruf, Yatırım

Sermaye stoku ile hasıla düzeyi arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Bir yandan sermaye stoku ne kadar hasılanın üretileceğini belirtirken, gelir (hasıla) düzeyi de ne kadar tasarruf ve yatırım yapılacağını belirlemektedir. Yatırımlar ise sermaye stokunu artırarak aynı etkileşim sürecini yeniden başlatmaktadır(Yıldırım ve Karaman, 2005: 451).

Sadece mallan üretmenin daha etkin yollarını bulmakla, ya da yeni ve daha iyi mal üretmenin yollarını bulmakla bir ekonomi belli bir büyüme oranını koruyabilir.

Bu sonuç açık ancak önemli bir anlam taşımaktadır. Diğer ülkelerden daha yüksek oranda teknolojik gelişmeyi sağlayan bir ülke ileride diğerlerinden daha zengin olur. Önceki örneğimiz açısından, eğer B ülkesi A ülkesinden daha yüksek oranda teknolojik gelişmeyi sürdürebilirse, bu iki ülkenin hasılları için büyüme yolları Şekil 2-4'te gösterildiği gibi olacaktır. Burada B ülkesi başlangıçta A ülkesinin gerisinde olmasına rağmen sonunda A ülkesini geçmiş ve daha zengin bir ülke konumuna yükselmiştir.

Bu durum teknolojik ilerleme oranını neyin belirlediği sorusunu gündeme getirmektedir. Teknolojik ilerlemenin belirleyicileri konusunda, teorik ve uygulamalı

araştırmalar için yapılan harcamalardan, yasaların ve patent haklarının rolüne kadar, eğitim ve eğitilmenin rolüne kadar açıklamalarımızı biraz ilerde ele alacağız.

2.1.2. Neoklasik Büyüme Modeli: Tasarruf, Sermaye Birikimi Ve Hasıla

Burada ekonomik büyüme analizlerinin temel araçlarından birisi Solow modeli tanıtılacak, tasarruf oranının kişi başına hasıla ve sermaye üzerindeki etkileri değerlendirilecektir. İlk olarak hasıla ve sermaye birikimi arasındaki etkileşimler ve tasarruf oranının etkileri ile nüfustaki değişmeler ele alınacaktır. Bir sonraki başlıkta modelin işleyişi Cobb-Douglas türü bir üretim fonksiyonu kullanılarak sayısal bir örnekle ortaya konacaktır. Daha sonra ise teknolojik gelişmenin etkisi yine aynı model kullanılarak tartışılacaktır (Yıldırım ve Karaman, 2005: 451).

2.1.2.1. Hasıla ve Sermaye Arasındaki Etkileşim

Ekonomideki sermaye miktarı üretilen hasılanın düzeyini belirler. Hasıla düzeyi de sırası ile tasarrufun ve yatırımın düzeyini belirler, böylece ne kadar sermaye birikimi olacağı belirlenir.

2.1.2.1.1. Sermayenin Hasıla zerindeki Etkileri

Yukarıda işi başına hasılayı (y) işi başına sermayenin (k) artan bir fonksiyonu olarak [$y=f(k)=f(K/L)$] yazmıştık. Sermayenin veriminin azalan olduğu varsayımı altında, işi başına sermayedeki artışın hasılayı artırıcı etkisi, sermaye-emek oranı (k) büyüdükçe, düşmektedir. Sermaye miktarı halihazırda fazla ise, ilave sermaye artışlarının hasıla üzerindeki etkisi küçük olmaktadır. Örneğin, Şekil 11-2'deki A noktasında işi başına sermaye düşüktür. Işi başına sermaye k_2-k_1 miktarında artıp üretim fonksiyonu zerindeki B noktasına geçildiğinde, işi başına hasıladaki artış y_2-y_1 kadar olmaktadır. C noktasında ise işi başına sermaye miktarı fazladır. Işi başına sermayede öncekiyle aynı miktardaki, yani $k_4-k_3=k_2-k_1$ kadarlık bir artışla D noktasına geçilmesi işi başına hasıladaki daha az, ancak $y_4-y_3 < y_2-y_1$ kadar bir artışa neden olmaktadır.

Sermeye ve hasıla arasındaki etkileşim üzerinde odaklaşmak için, Şimdilik teknolojik gelişmeyi ve nüfus artışını ihmal edeceğiz, ki böylece üretim fonksiyonunun zaman içinde değermemesi sağlanmaktadır. Elde edeceğimiz temel sonuçlar, aşağıda teknolojik gelişmeyi ve nüfus artışını göz önüne aldığımız zaman da değermeyecektir.

Bu varsayımlar altında işi basma hasıla ve sermaye arasındaki ilk ilişi Şu Şekildedir:

$$Y_t/L = f(K_t/L)$$

Burada, aralarındaki dinamik ilişki üzerinde duracağımız hasıla ve sermaye değişkenleri zaman endeksi ile kullanılmıştır. Ancak işgücü sabit varsayıldığından L için zaman endeksi verilmemiştir. Bu ilişkiye göre kısaca işçi başına yüksek sermaye, daha yüksek işçi başına hasılaya neden olmaktadır.

2.1.2.1.2. Hasılanın Sermaye Birikimi Üzerindeki Etkileri

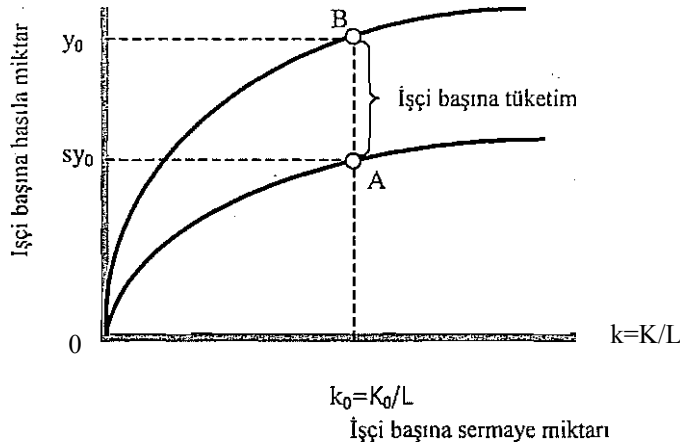
İşçi başına ne kadar sermaye birikimi ya da yatırım yapılacaktır? Bu sorunun cevabı insanların ne kadar tasarruf yaptığına bağlıdır. Tasarrufların gelirin belirli bir oranda olduğunu varsayalım, böylece:

$$S = sY$$

olacaktır. İşçi başına tasarrufu da işçi başına hasıla cinsinden ifade edebiliriz:

$$S/L = sf(k) = sy$$

Eğer ekonomik dalgalanmaları ihmal edersek. L ekonomi doğal işsizlik oranında iken istihdam edilen işçilerin sayısı olacaktır. Bu nedenle L toplam nüfus ile işgücüne katılım oranının çarpımına eşit olarak düşünülebilir. Nüfusun, işgücüne katılım oranının ve doğal işsizlik oranının sabit olduğu varsayımı altında, işçilerin sayısı da sabit olacaktır. Yine bu varsayımlar altında işçi başına hasıla, kişi başına hasıla ve toplam hasıla birbirleriyle orantılı olarak hareket eder. Burada genellikle işçi başına sermaye ve hasıladaki değişimler üzerinde durulmakla birlikte, zaman zaman konunun daha açık hale gelmesi için toplam hasıla ve sermayedeki değişimlerden de bahsedilecektir.

Şekil 7. Tasarruf Fonksiyonu

Özel tasarruflar, tasarruf oranı, s , ile üretilen toplam hasılanın çarpımı kadardır. İşçi başına hasılanın $sf(k)$ kadarlık kısmı tasarruf edilirken, kalan kısmı tüketilmektedir. İşçi başına tasarruf fonksiyonunun şekli üretim fonksiyonu ile aynıdır, ancak tasarruf oranı birden küçük olduğu için üretim fonksiyonundan daha aşağıdadır (Yıldırım ve Karaman, 2005: 453).

Burada S özel tasarruftur. Ekonominin dışa kapalı olduğunu ve bütçe açığının sıfır olduğunu varsayalım, böylece dengede özel yatırım özel tasarrufa eşit olacaktır. Küçük s harfi ile gösterdiğimiz parametre tasarruf oranı olup 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. Bu tasarruf fonksiyonu Şekil 6'da gösterilmiştir. $f(k)$ üretilen toplam hasılayı gösterirken bunun $sf(k)$ kadarlık kısmı tasarruf edilmekte, kalan kısmı tüketilmektedir. Tasarruf fonksiyonunun şekli üretim fonksiyonu ile aynıdır, ancak tasarruf oram birden küçük olduğu için, $0 < s < 1$, üretim fonksiyonundan daha aşağıda yer almaktadır.

Burada şimdilik tasarruf oranının sabit olduğunu ve tüm tasarrufların yatırımlara dönüştüğünü varsayacağız:

$$I=S$$

Yukarıdaki iki ilişkiyi bir araya getirirsek yatırımı hasılanın bir fonksiyonu olarak yazmamız mümkün olur:

$$I=sY$$

Şimdi bir akım değişken olan yatırımı bir stok değişken olan sermaye ile ilişkilendirmeye ihtiyacımız vardır.

Sermayenin her dönemde d oranında yıprandığını varsayalım. Yani bir dönemde sermaye stoku, d oranında aşmış yıpranmakta ve kullanılamaz hale gelmektedir. Bu durumda

belli bir yılda sermaye stokundaki değişim o dönemdeki net yatırıma, yani yatırımdan sermayenin amortisman payının düşülmesi ile bulunan değere eşit olacaktır:

$$\Delta K = I - dK$$

$\Delta K = K_{t+1} - K_t$ olduğundan, t+1 dönemindeki sermaye stoku, $K_{t+1} = K_t + \Delta K = K_t + (I_t - dK_t)$ olacaktır, bunu yeniden düzenlersek

$$K_{t+1} = (1-d)K_t + I_t$$

olarak yazabiliriz. Buna göre bir sonraki yılın sermaye stoku; bu yılın sermaye stokundan amortismanları ayırdıktan sonra kalan miktara, bu yılın yatırımlar eklenerek bulunmaktadır.

Yatırımın yerine tasarrufu (sY) koyar ve eşitliğin her iki yanını işçi sayısı (L) ile bölersek

$$K_{t+1}/L = (1-d)K_t/L + sY_t/L$$

eşitliğini elde ederiz. Buna göre t-H yılında ekonomide işçi başına sermaye miktarının ne kadar olacağı; t yılında amortismanı ayrılmış işçi başına sahip olunan sermaye miktarına t yılında işçi başına yatırımın ilave edilmesi ile belirlenir. İşçi başına yatırım ise tasarruf oranı ile işçi başına hasılanın çarpımına eşittir. K_t/L 'yi eşitliğin sol tarafına geçirirsek bir önceki denkleminiz aşağıdaki gibi olacaktır:

$$\Delta k = (K_{t+1})/L - K_t/L = sY_t/L - dK_t/L = sy - dk$$

Bu eşitliğin solundaki işçi başına sermaye stokundaki değişim, işçi başına tasarruftan işçi başına amortismanın çıkan İması ile bulunmaktadır. Bu denklem işçi başına sermaye ve hasıla arasındaki ikinci ilişkiyi vermektedir.

2.1.2.2. Sermaye ve Hasılanın Dinamiği

Sermayenin hasılayı belirlediğini ve hasılanın da tasarruflar kanalıyla sermaye stokunu belirlediğini ortaya koymuş bulunuyoruz. Şimdi bu iki bilginizi bir araya getirerek Solow modelini geliştirebiliriz.

Yukarıda işçi başına sermaye stokunun değişimini gösteren son denklemi, işçi başına hasıla (Y_t/L) yerine, işçi başına üretim fonksiyonunu koyarsak, denklemi yeniden aşağıdaki gibi yazabiliriz:

$$\Delta k = (K_{t+1})/L - (K_t/L) = sf(K_t/L) - d(K_t/L) = \text{Yatırım} - \text{Amortisman}$$

Bu ilişki zaman içinde işçi başına sermayenin nelere bağlı olarak değiştiğini ortaya koymaktadır. Bu yılın sermaye stoku bu yılın hasılasını belirler. Tasarruf oranı veri iken, bu

hasıla sırası ile tasarruf oranını ve böylece bu yılki yatırımın miktarını belirler, ki bu sağdaki ilk terimdir. Sağdaki ikinci terim ise amortisman miktarının da sermaye stoku tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadır: Amortismanlar işçi basma sermayenin d gibi sabit bir oranı kadardır. Eğer yatırımlar amortismanlardan fazla ise, işçi basma sermaye artacaktır. Aksine yatırımlar amortismanlardan daha az ise işçi basma sermaye azalacaktır.

İşçi başına sermayenin zaman içindeki gelişimini etkileyen faktörleri böylece ortaya koyduktan sonra, üretim fonksiyonunu, $y=(Y_t/L)=f(K/L)=f(k)$, göz önüne alarak işçi basma hasılanın zaman içindeki gelişimini anlayabiliriz. İşçi başına hasıla işçi basma sermaye ile birlikte artmaktadır, fakat işçi başına sermaye düzeyi yükseldikçe bu etki küçülmektedir. Buna göre işçi başına hasıla, yatırımlar amortismanlardan fazla ise artacak; yatırımlar amortismanlardan az ise azalacaktır. Bu ilişkiler aşağıda Şekil 7 üzerinde açıklanmıştır.

Şekil 7'de dikey ekseninde işçi basma hasıla ve yatay ekseninde işçi başına sermayenin yer aldığı diyagramda işçi başına hasıla, işçi başına tasarruf (bu aynı zamanda yatırıma eşittir) ve işçi başına amortisman fonksiyonları gösterilmiştir. Buradaki amortisman ve yatırım fonksiyonları, yukarıdaki işçi başına sermayenin değişimine ilişkin denklemin sağında yer alan terimlerdir. Bunlardan ilki işçi basma yatırım, $sf(K/L)$, olup, işçi başına sermaye arttıkça yatırımların da sermaye ile birlikte arttığını göstermektedir. Ancak bu artış, sermaye düzeyi yükseldikçe yavaşlamaktadır. İkinci fonksiyon işçi başına amortisman, $d(K_t/L)$, olup, amortismanların miktarı düz oranlı olarak sermayenin miktarıyla birlikte artmaktadır (Aktan, 1978: 147).

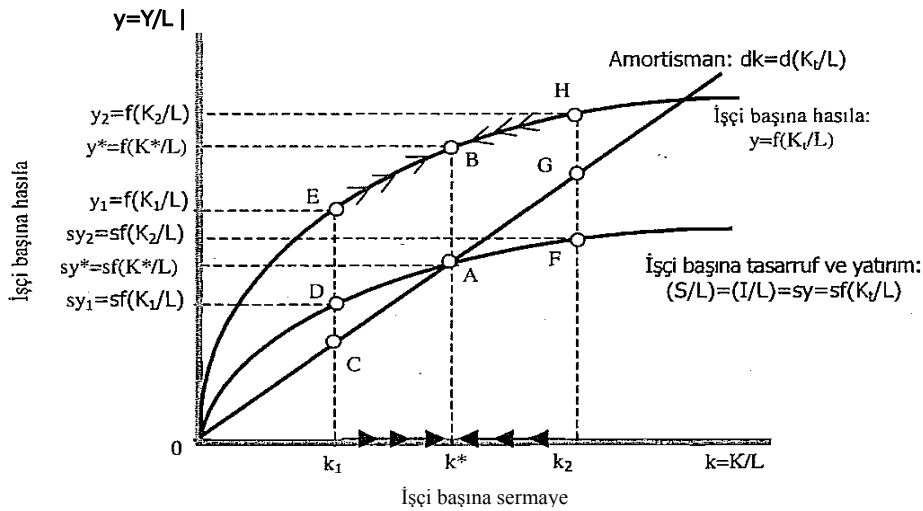
İşçi başına sermayedeki değişme, yatırım ve amortisman fonksiyonları arasındaki dikey uzaklıkla ölçülmektedir. Örneğin, işçi basma sermaye $k=(K/L)$ iken, yatırımlar amortismanlardan CD aralığı $[=sf(k_1)-dk_1]$ kadar daha fazladır. Bu durumda, k_1 düzeyinde iken işçi başına sermaye yükselmektedir. Yatay eksen üzerinde sağa doğru hareket ederek işçi başına sermayenin gittikçe yükselen düzeylerine baktığımızda, yatırımların giderek azalan bir oranda arttığını, buna karşılık sermayedeki aşınma ve yıpranma miktarının sermayedeki artış ile aynı oranda arttığını görürüz. Böylece işçi basma sermayenin belli bir düzeyine ulaşıldığında, yatırımlar ancak amortismanları karşılayabilmektedir. Bu nedenle işçi basma sermaye miktarı K^*/L olduğunda işçi basma sermaye sabit kalmaktadır. Bu noktanın sağında, örneğin k_2 düzeyinde ise sermayenin yıpranması yatırımları FG aralığı $[=dk_2-sf(k_2)-]$ kadar aşmakta işçi başına sermaye azalmaktadır.

Şimdi işçi basma hasılanın gelişimini ortaya koymak kolaydır. Bir ekonominin başlangıçta Şekil 7'deki $k_x (=K_t/L)$ gibi düşük bir işçi basma sermaye düzeyinde bu-

lunduğunu düşünelim. Sermayenin bu düzeyinde yatırım amortismandan fazla olduğu için işçi başına sermaye artacaktır. Hasıla, sermaye ile aynı yönde değiştiği için, işçi başına hasıla da yükselmektedir. Sonunda emek başına sermaye yatırımın amortismanına eşit olduğu (K^*/L) düzeyine ulaşır. O zaman da işçi başına hasıla (Y^*/L) ve sermaye (K^*/L) de uzun dönem denge düzeylerinde sabit kalır.

Örneğin bir ülke savaş sonucu sermaye stokunun bir kısmını yitirdiğini düşünelim. Yukarıda açıkladığımız işleyişe göre eğer ülke insan kaybından daha fazla sermaye kaybı ile karşılaşmışsa, savaştan işçi başına düşük bir sermaye düzeyi ile çıkacaktır, yani (K^*/L)'nin solunda bir düzeyde olacaktır. Daha sonra emek başına hem sermaye ve hem de hasılda belirli bir süre büyük artışlar olacaktır. Bu durum özellikle II. Dünya savaşının hemen sonrasındaki durumu yansıtmaktadır. İnsan yaşamından daha büyük oranda sermaye tahribi yaşayan Almanya gibi ülkeler emek başına düşük sermaye ile yeniden üretime girmişler ve hızlı bir gelişme göstermişlerdir (Aktan, 1978: 148).

Benzer şekilde, örneğin bir savaşta sermayeden çok insan kaybına uğrayan bir ülkede, işçi başına sermaye düzeyi yüksek olacaktır. Eğer ekonomi (K^*/L)'nin sağında bir yerde ise, o zaman işçi başına hasıla ve sermaye azalacaktır. İşçi başına sermayenin yüksek olan başlangıç düzeyini, sabit bir tasarruf oranında yüksekte tutabilmek güçtür.

Şekil 8. İşçi Başına Sermayenin Ve Hasılanın Değişimi

İşçi başına sermayedeki değişme, yatırım ve amortisman fonksiyonları arasındaki dikey uzaklığa bağlıdır. İşçi başına sermaye $k_1=(K_1/L)$ iken, yatırımlar amortismanlardan GD aralığı $[=sf(k_1)-dk_1]$ kadar daha fazladır ve işçi başına sermaye yükselmektedir. İşçi başına sermaye düzeyi k_2 iken amortismanlar yatırımları FG aralığı $[=dk_2-sf(k_2)-]$ kadar aşmakta işçi başına sermaye azalmaktadır. İşçi başına sermaye k^* kadar olduğunda ise, sermaye

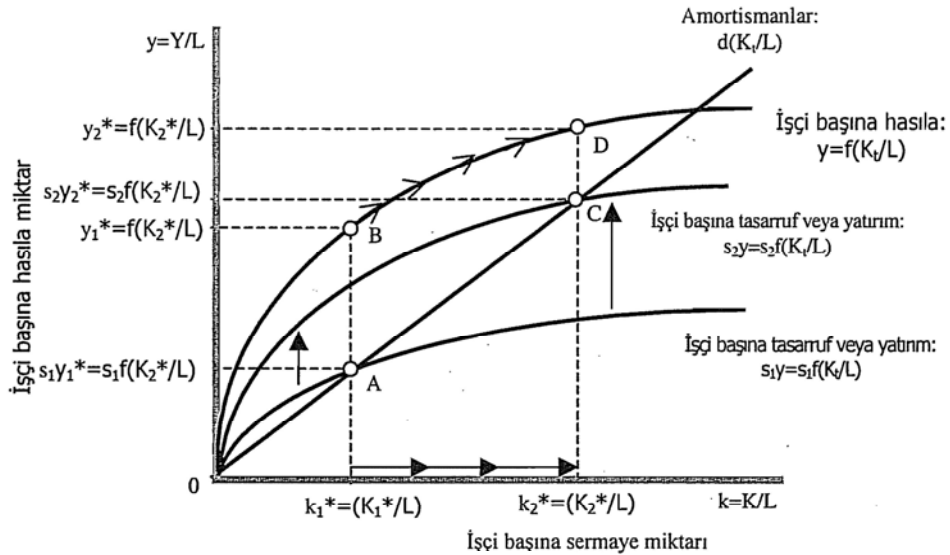
miktarında bir değişme olmamaktadır. İşçi başına hasıla da işçi başına sermayedeki değişme ile aynı yönde hareket etmektedir.

Dolayısıyla işçi başına sermayedeki azalış, ekonomide yeniden yatırımın amortismanına eşit olduğu noktaya ulaşıncaya kadar devam eder ve işçi başına sermaye tekrar (K^*/L) 'ye gelir. Bu noktada yine işçi başına sermaye ve hasıla sabit kalacaktır.

2.1.2.2.1. Durağan Durum Sermaye ve Hasıla Düzeyleri

Yukarıdaki analiz, ekonominin uzun dönemde ulaşacağı işçi başına sermaye ve hasıla düzeylerinin belirlenmesini mümkün kılmaktadır. İşçi başına hasıla ve sermayenin artık değişmediği bir durum, ekonominin durağan durumu olarak tanımlanmaktadır. Solow'un büyüme modelinin merkezinde durağan durum kavramı vardır. Bu kavram ekonominin istikrarlı bir büyüme trendinin olduğunu ortaya koymaktadır. Ekonomi geçici olarak bu trendden sapsa da uzun dönemde ekonomiyi trende döndürecek kuvvetler vardır. Şimdi önce durağan durum kavramını denklemlerle ortaya koyalım. Ardından da durağan durumu yine Şekil 7'deki grafik üzerinde açıklayalım (Yıldırım ve Karaman, 2005: 456).

Durağan durumda işçi başına sermaye ve hasıla değişmediğinden, yukarıdaki son eşitliğin sağ tarafını sıfıra eşitlersek, işçi başına sermayenin durağan durum değerini $(k^*=K^*/L)$ bulabiliriz:

Şekil 9. Tasarruf Oranında Artışın Etkileri

Tasarruf oranındaki bir artış tasarruf fonksiyonunu $S1f(Kt/Ly)$ den yukarıya $s2f(Kt/L)$ 'ye kaydırır. Tasarruftaki bu artış, işçi başına sermaye düzeyini korumak için gerekli miktardan daha fazla tasarruf ve yatırım yapılmasına yol açarak işçi başına sermayeyi

(K_1^*/L)'den (K_2^*/L)'e yükseltir. İşçi başına sermayedeki artış da işçi başına hasılayı $f(K_1^*/L)$ 'den $f(K_2^*/L)$ 'ye çıkarır. Tasarruf oranının artması, ekonomiyi bir durağan durum dengesinden, işçi başına sermaye ve hasılanın daha büyük olduğu bir başka durağan durum dengesine ulaştırmaktadır.

$$\Delta k = sf(K_t/L) - d(K_t/L) = 0$$

veya

$$sf(K^*/L) = d(K^*/L)$$

Buna göre işçi başına sermayenin durağan durum değeri, mevcut sermaye stokunun aşınmasını (dK^*/L) tam olarak karşılayacak tasarrufu [$sf\{K^*/L\}$] mümkün kılan sermaye miktarıdır.

Ekonominin durağan durum sermaye miktarının nasıl belirlendiği ve bu değere nasıl ulaşıldığı Şekil 7'de gösterilmiştir. Şekilde tasarrufun sermayenin aşınma payına eşit olduğu nokta A'dır. Bu eşitlik daha tasarruf fonksiyonu ile amortisman doğrusunun kesişimi ile sağlanmaktadır. Bu noktanın gösterdiği işçi başına sermaye miktarı (K^*/L) iken işçi başına hasılanın miktarı (Y^*/L)'dir.

2.1.2.2.2. Farklı Tasarruf Oranlarının Sonuçları

Tasarruf oranının işçi başına hasıla düzeyini nasıl etkilediğine ilişkin soruyu üç kısımda yanıtlayacağız. Ancak önce tasarruf oranındaki bir değişimin etkilerini Şekil 8'i kullanarak açıklamak yararlı olacaktır. Tasarruf oranındaki bir artış tasarruf fonksiyonunu $Sf(K_t/L)$ 'den yukarıya $s_2f(K_t/L)$ ye kaydıracaktır. Tasarruftaki bu artış, ekonominin (K_1^*/L) olan işçi başına sermaye düzeyini korumak için gerekli miktardan daha fazla tasarruf ve yatırım yapılmasına yol açarak işçi başına sermayeyi artırarak (K_2^*/L) düzeyine getirecektir. Bunun sonucu olarak üretim fonksiyonu üzerinde B'den D noktasına geçilecek ve işçi başına hasıla $f(K_1^*/L)$ 'den $f(K_2^*/L)$ 'ye çıkmış olacaktır. Sonuçta, tasarruf oranının artması, ekonomiyi bir durağan durum dengesinden, işçi başına sermaye ve hasılanın daha büyük olduğu bir başka durağan durum dengesine ulaştıracaktır.

Şimdi Şekil 9 üzerinde yaptığımız bu analizimizin sonuçları ışığında tasarruf oranındaki değişimin etkilerini tartışalım.

Uzun dönemde işçi başına hasılanın büyüme oranı sıfırdır ve tasarruf oranının büyüme oranına etkisi yoktur. Bu ilginç sonuç hakkında düşünmenin bir yolu vardır. Uzun dönemde işçi başına hasılanın sabit bir hızla büyümesini sürdürebilmek için neye gereksinim

duyulduğunu düşünelim. İşçi başına sermayenin miktarı sürekli artmalıdır. Sermayenin azalan getirişi nedeniyle işçi başına sermaye, işçi basma hasıladaki artıştan daha hızlı artmaktadır. Bu ise her yıl ekonomide hasılanın giderek daha büyük bir oranının tasarrufa ve yatırıma ayrılmasını gerektirir. Bir noktada tüm hasıla tasarruf edilse bile büyümeyi sağlamak için yeterli olamayacaktır. Bu nedenledir ki sonsuza dek sabit bir pozitif büyüme oranını korumak olanaksızdır. Uzun dönemde, işçi basma sermaye ve hasıla sabit olmalıdır(Yıldırım ve Karaman, 2005: 457).

Uzun dönemde tasarruf oranı işçi başına hasılanın düzeyini belirler. Diğer şeyler eşitken yüksek tasarruf oranına sahip ülkeler uzun dönemde işçi basma yüksek hasıla düzeyine ulaşmayı başaracaklardır. Şekil 8'deki S_1 ve s_2 tasarruf oranlarını aynı üretim fonksiyonuna ve aynı amortisman oranına sahip iki ayrı ülkenin tasarruf oranları olarak düşünersek bu sonucu açıkça görebiliriz. Uzun dönemde, S_1 tasarruf oranına sahip ülke k^*_1 işçi basma sermaye ve y^*_1 işçi basma hasıla düzeyine ulaşacaktır. Daha yüksek s_2 tasarruf oranına sahip ülke ise daha yüksek bir işçi başına sermaye (k^*_2) ve hasıla düzeyine (y^*_2) sahip olacaktır. Ancak her ikisindeki büyüme oranlarının eşit olduğu ortadadır.

Tasarruf oranındaki artış bir süre için daha yüksek büyümeye neden olacak, ancak büyüme oranı kalıcı olarak yükselmeyecektir. Bu sonuç ilk iki önermeden çıkmaktadır. İlkinden uzun dönemde sifira eşit olan işçi basma hasılanın büyüme oranının, tasarruf oranındaki bir artıştan etkilenmediğini biliyoruz. İkincisinden tasarruf oranındaki bir artışın uzun dönemde işçi basma hasılanın düzeyinde bir artışa yol açacağını biliyoruz. Tasarruf oranındaki artışa tepki olarak hasıla yeni ve daha yüksek bir düzeye çıkar, ekonomi pozitif büyüme dönemine girer. Üretim fonksiyon üzerinde B noktasından D noktasına geçişi yansıtan bu dönem Şekil 7 'de üretim fonksiyonu üzerindeki oklarla gösterilmiştir. Ekonomi yeni bir durağan duruma ulaştığı zaman bu hızlı büyüme dönemi sona erer ve işçi başına hasıla sabit bir değere ulaşır.

Burada verdiğimiz sonuçları görmenin bir yolu da tasarruf oranındaki artışa bağlı olarak işçi basma hasılanın zaman içinde nasıl değiştiğini gösteren Şekil 9'a bakmaktır. İşçi başına hasıla, tasarruf oranının s 'den s_2 'ye çıktığı to zamanından itibaren artmaya başlamakta ve daha yüksek bir işçi başına hasıla düzeyinde ekonomi dengeye gelmektedir. Yeni dengeye ulaşıldıktan sonra işçi basma sermaye ve hasıla yeniden sabitlenmektedir.

Bu üç sonucu teknolojik gelişmenin olmadığı ve uzun dönemde büyümenin olmadığı varsayımları altında elde ettik. Ancak ileride göreceğimiz üzere bu üç sonuç teknolojik gelişmenin bulunduğu bir ekonomide de geçerlidir.

2.1.2.2.3. Tasarruf Oranı ve Altın Kural

Hükümetler tasarruf oranını etkilemek için çeşitli araçları kullanabilirler, özel tasarrufları yönlendirebilecekleri gibi bütçe açığı ya da fazlası ile ulusal tasarruf düzeyini etkileyebilirler. Peki, hükümetlerin ulusal tasarruf oranını belirli bir değere getirmek için çaba harcamaları gerekir mi? Bu soru üzerinde düşünmek için, dikkatimizi hasılanın davranışından tüketimin davranışına yöneltmemiz gerekir. İnsanlar için önem taşıyan kişi başına hasıla değil, ne kadar tüketim yapabildikleridir(Karluk, 2002: 69).

Tasarruftaki bir artışın başlangıçta tüketimi düşürdüğü açıktır. Tasarruf oranında bu yıl oluşan bir artışın bu yılın hasılasını ve gelirini artırıcı etkisi olmaz, çünkü yatırımların faaliyete geçmesi normal koşullarda en azından bir yıl (çoğu kere de daha uzun bir zaman) gerektirir. Böylece tasarruftaki bir artış başlangıçta tüketimde eşit miktarda azalışa yol açacaktır.

Tasarruftaki bir artış uzun dönemde tüketimde bir artışa neden olur mu? Bu sorunun cevabı evet olabileceği gibi hayır da olabilir. Tüketim sadece kısa dönemde değil uzun dönemde de azalabilir. Bunu sürpriz bulabilirsiniz. Buna rağmen Şekil 8 ve 9'dan biliyoruz ki tasarruf oranındaki bir artış uzun dönemde işçi basma hasıla düzeyinde bir artışa yol açacaktır. Ancak hasılanın artması tüketimde de kesin olarak bir artış olduğu anlamına gelmez. Bunun nedenini görmek için, tasarruf oranının iki uç değerini düşünelim.

Tasarruf oranının sifıra eşit olduğu bir ekonomide sermaye de sifırdır. Bu durumda hasıla ve tüketim de sifırdır. Böylece tasarruf oranının sifır olması uzun dönemde sifır tüketimi ifade eder.

Şimdi tasarruf oranının 1'e eşit olduğu, yani insanların gelirlerinin tümünü tasarruf ettikleri bir ekonomiyi düşünelim. Sermaye stoku dolayısıyla hasıla çok yüksek olacaktır. Ancak insanlar tüm gelirlerini tasarrufa ayırdıklarından, tüketim yine sifıra eşit olacaktır. Ekonomide aşırı miktarda sermaye vardır. En basit şekliyle bu düzeyi sürdürülebilmek demek tüm hasılanın aşınma ve eskime yerine kullanılmasını gerektirir. Böylece tasarruf oranının 1'e eşit olması da uzun dönemde sifır tüketimi ifade eder.

Bu iki uç durumun belirttiği; tüketimi en büyük miktarına ulaştıran tasarruf oranının 0 ile 1 arasında bir değeri olması gerektiğidir. Bu değerde tüketimin durağan durum değeri maksimuma ulaşır. Tasarruf oranının bu değeri aşması halinde tüketim sadece kısa dönemde değil uzun dönemde de azalır. Bunun nedeni; tasarruf oranı arttıkça artan sermayenin hasılda giderek azalan bir artışa yol açması, buna karşılık hasılanın giderek daha fazla bir kısmının

sermayedeki yıpranmaları karşılamaya ayrılmasıdır. Tasarruf oranının bu kritik değeri ile ilişkili sermaye düzeyi sermayenin altın kural düzeyi olarak adlandırılır. Bu, uzun dönem tüketimin maksimize edildiği düzeydir. Altın düzeyin ötesinde sermayedeki artış tüketimi azaltmakta, altın kural düzeyinin altındaki bir sermaye miktarının varlığı halinde ise tasarrufları artırarak uzun dönem tüketim olanaklarını artırma fırsatı vardır.

Peki ülkeler gerçekte hangi konumdadırlar? Ampirik çalışmalardan elde edilen bulgular çoğu ülkenin altın kural sermaye düzeyinin oldukça altında olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla tasarrufta şimdi gerçekleşen artışlar gelecekte tüketimde artışa yol açacaktır(Karluk, 2002: 73).

Bu sonuç uygulamada politikalarını oluştururken hükümetlerin karşı karşıya kaldıkları güçlüğü ortaya koymaktadır. Bugünkü tasarruf oranında bir artış, bir süre için düşük tüketimi daha sonra ise yüksek tüketimi ifade eder. O halde ne yapılmalıdır? Bunun yanıtı, hükümetlerin gelecek nesile karşı şu andaki neslin refahına verdikleri ağırlığa bağlıdır. Şu andaki neslin tasarruf oranındaki artışı hedefleyen politikalar, bugünkü nesli zarara uğrattırırken gelecek neslin refahında artışa yol açacaktır. Ancak gelecekteki neslin oy hakkı olmadığından hükümetler şimdiki neslin büyük fedakarlıklarda bulunmasını isteyemezler ve böylece sermaye stoku, altın kural düzeyinin oldukça altında kalır.

2.2. Cobb-Douglas Üretim Fonksiyonunda Neoklasik Modelin İşleyişi

Tasarruf oranındaki bir değişimin uzun dönemde hasıla üzerindeki etkisi ne kadar büyüktür? Tasarruf oranındaki bir artış ne kadar süre için ve ne miktarda büyümeyi etkiler? Türkiye altın kural sermaye düzeyinden ne kadar uzaklıktadır? Bu sorulara daha anlamlı yanıtlar elde etmek için, şimdi daha belirgin varsayımlar yapalım, bazı sayılarla ilgilenelim ve neyi ifade ettiklerini görelim.

Üretim fonksiyonunun Cobb-Douglas türü bir fonksiyon olduğunu varsayalım

$$Y = K^{1/2}L^{1/2} = \sqrt{K}\sqrt{L}$$

Buna göre hasıla sermayenin kare kökü ile emeğin kare kökünün çarpımına eşittir.

Dikkat edilirse bu üretim fonksiyonunu hem ölçeğe göre sabit getiriyi hem de sermayenin azalan verimini ifade etmektedir. Sermaye ve emeği iki kat artırdığımızda hasıla da iki kat artmaktadır.

$$\sqrt{2K}\sqrt{2L} = \sqrt{2^2}\sqrt{K}\sqrt{L} = 2Y$$

yani ölçüğe göre sabit getiri durumu vardır. Buna karşılık emeği sabit tutarak sermayeyi 4 kat artırdığımızda hasıla sadece iki kat artmaktadır.

$$\sqrt{4K}\sqrt{L} = \sqrt{4}\sqrt{K}\sqrt{L} = 2Y$$

Cobb-Douglas türü üretim fonksiyonumuzun her iki yanının L'ye bölersek

İşçi başına hasılanın işçi başına sermayenin kareköküne eşit olduğu sonucuna ulaşırız. Bu sonucu sermaye birikimi için yukarıda durağan durum koşulu olarak elde ettiğimiz $(\Delta K/L) = sy - dk$ denkleminde yerine koyarsak

$$\frac{\Delta K}{L} = \frac{K_{t+1}}{L} - \frac{K_t}{L} = s\sqrt{\frac{K_t}{L}} - d\frac{K_t}{L} = sy - dk$$

Biçiminde bir eşitlik elde ederiz. Şimdi bu denklemin ne ifade ettiğine bakalım.

İlk olarak tasarru12 oranını işçi başına hasılanın durağan durum düzeyin üzerindeki etkisine bakalım. Durağan durumda işçi başına sermaye miktarı sabit olduğundan eşitliğin sol tarafı sıfır olur. Bu durumda

$$0 = s\sqrt{\frac{K}{L}} - d\frac{K}{L} \Rightarrow s\sqrt{\frac{K}{L}} = d\frac{K}{L}$$

Olur, ki bu tasarrufların sermaye stokundaki aşınmaya eşit olduğunu ifade eder. Bu eşitliğin her iki tarafına karesin alıp

$$s^2 \frac{K}{L} = d^2 \left(\frac{K}{L}\right)^2$$

Her iki tarafın K/L'ye bölersek

$$s^2 = d^2 \frac{K}{L} \Rightarrow \frac{K}{L} = \left(\frac{s}{d}\right)^2$$

Durağan durumda işçi başına sermaye düzeyini elde ederiz. Bu değeri üretim fonksiyonunda yerine koyarsak durağan durumda işçi başına hasıla düzeyine ulaşırız.

$$\frac{Y}{L} = \sqrt{\frac{K}{L}} = \sqrt{\left(\frac{s}{d}\right)^2} = \frac{s}{d} = \frac{Y}{L}$$

Buna göre işçi başına hasıla tasarruf oranını amortisman oranına bölünmesiyle elde edilmektedir. Daha yüksek bir tasarruf oranı ve daha düşük bir amortisman oranının her ikisi de uzun dönemde işçi başına daha yüksek sermaye ve hasılaya neden olmaktadır.

Amortisman ve tasarruf oranlarının %10 olduğunu varsayalım. Bu durumda işçi başına sermaye ve hasılanın her ikisi de 1'e eşit olacaktır. Şimdi tasarruf oranının %10 dan %20 ye 2 kat arttığını varsayalım bu, yeni durağan durumda işçi başına sermayenin 1'den 4'e yükselmesine yol açacaktır. Yine işçi başına hasıla iki kat artarak 1'den 2'ye yükselecektir. Böylece tasarruf oranını iki kat artması uzun dönemde hasılanın iki kat artmasına neden olmuştur(Yıldırım ve Karaman, 2005: 461).

Şimdi de tasarruf oranında bir artıştan sonra ekonominin daha yüksek bir hasıla düzeyine ulaşmasının ne kadar zaman olacağına bakalım. Bunu belirlemek için yukarıda bulduğumuz $(\Delta K/L) = s\sqrt{K/L} - d(K/L)$ denklemini kullanarak ve bunu $t=0, t=1, \dots$ gibi değerler vererek sermaye miktarı için çözümlememiz gerekir. Tasarruf oranını 0,1 den 0,2 ye $t=0$ döneminde yükseldiğini varsayalım. Bu dönemde $K_0/L = 1$ $t=1$ döneminde ise

$$\frac{K_1}{L} - \frac{K_0}{L} = s\sqrt{\frac{K_0}{L}} - d\frac{K_0}{L}$$

Eşitliğinden amortisman oranı 0,1 ve bu dönem için tasarruf oranı 0,2 olduğundan $\Delta k = (\Delta K/L) = 0,1$ ve $K_1/L = 1,1$ sonucuna ulaşırız. Aynı şekilde K_2/L ve $K_3/L, \dots$ için de çözüm yapabiliriz. Daha sonra üretim fonksiyonunda işçi başına hasıla için $t=0$ ve $t=1$ dönemleri için tek tek çözüm yapabiliriz.

Bu hesaplamaların sonuçları gösterilmiştir. Şeklin son panelinde işçi başına hasıla düzeyi zamana karşı gösterilmiştir. Y/L düzeyi zaman içinde artmakta, $t=0$ döneminde başlangıç değeri olan 1'den yeni durağan durum değeri olan 2'ye uzun dönemde yükselmektedir. Şeklin sağ paneli ise aynı bilgiyi farklı bir yolla vermektedir. Burada zamana karşı işçi başına hasılanın büyüme oranı çizilmiştir. Şeklin sol panelinde işçi başına hasılanın başlangıçta çok hızlı arttığı gösterilmiş ve buna uygun olarak sağ panelde ilk dönemlerde işçi

başına hasıladaki büyüme çok yüksek olarak görünmekte ve zaman içinde azalmaktadır. Yeni durağan durumda, işçi başına hasıladaki büyüme yeniden sıfır olmuştur.

Şekilden açıkça ortaya çıkan; yeni daha yüksek işçi başına hasılaya sahip uzun dönem dengesine doğru ayarlanmanın oldukça uzun bir süre aldığıdır. 10 yıl sonra ayarlanmanın ancak %40'ı tamamlanırken, 20 yıl sonra % 63'ü tamamlanmaktadır. Diğer bir anlatımla, tasarruf oranındaki artış uzun süre için işçi başına hasılanın büyüme oranının yükseltir. Tasarruf oranının iki katına çıkması halinde ortalama büyüme oranı ilek on yılda % 3,1, bir sonraki 10 yıl içinse 01,5 olmaktadır. Böylece tasarruf oranındaki değişimin uzun dönemde büyüme üzerindeki etkisi olmazken, yine de epeyce bir süre için yüksek büyümeye neden olmaktadır(Yıldırım ve Karaman, 2005: 462).

2.3. Nüfus Artışının Sonuçları

Yukarıda sonuçları nüfus artışının ve teknolojik gelişmenin olmadığı varsayımları altında elde ettik. Ancak bu sonuçlar burada ve aşağıda göstereceğimiz üzere modelin temel sonuçları nüfusun arttığı ve teknolojik gelişmenin bulunduğu bir ekonomide de geçerlidir. Şimdilik teknolojik gelişmeyi göz ardı ederek, nüfusun n gibi sabit bir oranda arttığını ve işgücünün (L) de aynı oranda arttığını varsayalım ve bunun etkilerini değerlendirelim (Saygılı ve Cihan, 2006: 91).

2.3.1. Nüfus Artışının Durağan Duruma Etkisi

Nüfus artışının etkisi aynen sermayenin amortismanı gibi kişi başına ya da işçi başına sermaye stokunu ve işçi başına hasılayı azaltmak yönündedir. Amortismanlar işçi başına sermayeyi yıpranma nedeniyle azaltırken, nüfusun artışı mevcut sermayeyi daha fazla sayıda işçinin kullanmasını gerektirdiği için azalmaktadır. İşçi başına sermaye $k = K/L$ ve işçi başına hasıla $y = Y/L$ olarak tanımlandığına göre L değişken işçi başına değerlerin değişmemesi için toplam sermaye (K) ve toplam hasıla (Y) nüfusla aynı oranda artmalıdır.

İşçi başına sermaye stokundaki değişme şimdi

$$\Delta k = \frac{K_{t+1}}{L} - \frac{K_t}{L} = sf\left(\frac{K_t}{L}\right) - n\left(\frac{K_t}{L}\right) = sy - dk - nk = sy - (d + n)k$$

Olarak tanımlanmaktadır. Tasarruflara eşit olan yatırımlar sermayeyi artırırken amortismanlar ve işgücündeki büyüme sermayeyi azaltmaktadır. Aslında yukarıdaki analizler,

şimdi yapacağımız analizin $n=0$ olarak alınmış özel bir durumudur. Durağan durumun gereği olarak $\Delta k = 0$ olmalıdır. Bunu sağlamak için işçi başına tasarruf ve yatırımın miktarı $(d+n)k$ kadar olmalıdır. dk kadar yatırım sermayedeki aşınmaların giderilmesi için gerekirken, nk kadar yatırım da işgücüne yeni katılanları sermaye ile teçhiz etmek için gereklidir (Yıldırım ve Karaman, 2005: 468).

2.3.2. Nüfus Artış Hızında Bir Yükselmenin Etkileri

Şimdi de nüfusun n_1 ve n_2 gibi oranlarda arttığı iki ayrı durumu karşılaştırarak nüfus artış hızında bir değişimin etkilerini değerlendirelim. Başlangıçta ekonomi n_1 nüfus artış hızında k_1 sermaye-emek oranı ve y_1 işçi başına hasıla düzeyinde durağan durum dengesinde. Nüfus artış hızının n_2 'ye çıkması yeni bir durağan durum dengesini daha küçük bir sermaye-emek oranı (k_2) ve yine başlangıçtakinden daha düşük bir işçi başına hasıla düzeyinde (y_2) ortaya çıkarmaktadır (Saygılı ve Cihan, 2006: 98).

2.4. Teknolojik İlerleme Ve Büyüme

Şu ana kadar ekonomik büyümenin iki kaynağını, sermaye stoku ve işgücündeki artışın etkilerini ortaya koyduk ve sermaye birikiminin tek başına büyümeyi sağlayamayacağı sonucuna açıkta ulaştık. Sürdürülebilir büyüme teknolojik ilerlemeyi gerekli kılar. Bu yüzden şimdi teknolojik ilerlemenin büyüme açısından sonuçları üzerine ve bunun belirleyicileri üzerinde yoğunlaşacağız (Yıldırım ve Karaman, 2005: 470).

Büyümenin üçüncü kaynağı olan teknolojik gelişmeyi Solow modeli çerçevesinde nasıl analiz edebiliriz? Bunun için daha önce $Y=F(K,L,T)$ ya da $Y=TF(K,L)$ olarak yazdığımız üretim fonksiyonunu teknolojideki değişimleri daha kolay inceleyebileceğimiz bir biçimde yeniden yazacağız.

2.4.1. Teknolojik İlerlemeyi İçeren İşçi Başına Üretim Fonksiyonu

Burada şöyle bir üretim fonksiyonu kullanacağız.

$$Y=F(K,L,T)$$

Yani teknoloji değişkeni fonksiyona işgücü ile çarpılmak suretiyle dahil edilmektedir. Bu biçimde bir üretim fonksiyonunun altında şu varsayım yatmaktadır: Mevcut

sermaye stoku veri iken, teknolojik ilerleme hasılanın belirli bir miktarını üretmek için ihtiyaç lan işgücü miktarını düşürür.Örneğin T'nin iki katına çıkması halinde, aynı miktardaki hasılayı üretmek için, halihazırda çalışanların yarısı kadarlık işgücü (L/2) yeterli olacaktır. Fonksiyondaki LxT terimi etkin işgücü olarak adlandırılmaktadır. Teknolojik ilerleme LxT'yi yani ekonomide etkin işgücünün miktarını artırır. Eğer teknoloji değişkenin değeri iki katına çıkarsa sanki ekonomideki etkin işgücü iki kat artmış gibi bir durum ortaya çıkar. O halde biz hasılanın iki faktör tarafından üretildiğini düşünebiliriz: Bir yanda sermaye öte yanda etkin işgücü (LxT)

Bir önceki bölümde üretim fonksiyonunun işçi başına hasıla ve sermaye cinsinden yazarak analizimizi sürdürmüştür. Bunun nedeni, ekonomi durağan durumda iken işçi başın ahasıl ve sermayenin sabit oluşudur. Aynı yaklaşımı burada da sürdürmek uygun olur ve burada etkin emek birimi başına hasıla ve sermayeye bakacağız.

Etkin işgücü birimi başın asermaye ve hasıla arasındaki ilişkiyi elde etmek için üretim fonksiyonunun her iki yanını da daha önce olduğu gibi işgücüa miktarına bölersek:

$$\frac{Y}{LT} = F\left(\frac{K}{LT}, 1\right) = f\left(\frac{K}{LT}\right)$$

Sonucunu elde ederiz. Bu denklem etkin emek birimi başına hasıla ile etkin emek birimi başına sermaye arasındaki ilişkiyi vermektedir. Etkin emek birimi başına hasıla sadece etkin emek birimi başına sermaye arttığından artar. Şekil daha önce çizdiğimiz teknolojik gelişmenin bulunmadığı duruma çok benzemektedir. Burada da K/LT 'daki artış Y/LT'da artışa neden olmaktadır, ancak bu artış azalarak devam etmektedir.

2.4.2. Teknolojik İlerlemenin Varlığında Durağan Durum Dengesi

İlk olarak ekonomideki yatırımı göz önüne alalım, daha önce yaptığımız varsayım altında yatırım şu şekilde olacaktır:

$$I = S = sY$$

Eşitliğin her iki yanında etkin işgücü miktarına bölersek;

$$\frac{I}{LT} = S \frac{Y}{LT}$$

Eşitliğini elde ederiz. Etkin emek birimi başına hasıla yerine üretim fonksiyonundan bulduğumuz ifadeyi yerleştirirsek, şu eşitliği elde ederiz:

$$\frac{I}{LT} = sf\left(\frac{K}{LT}\right)$$

Etkin işgücü birimi başına yatırım ve sermaye arasındaki bu ilişki çizilmiştir. Üstteki eğri işçi başına sermaye ve hasıla arasındaki ilişkiyi gösteren şekildeki eğrinin aynısıdır. Yatırım ve etkin emek birimi başına sermaye arasındaki ilişki bu yukarıdaki eğrinin tasarruf oranı (s) ile çarpılması ile elde edilmekte ve üretim fonksiyonunun daha altında yer almaktadır.

Şimdi etkin emek birimi başına sermaye miktarının değişmeden kalabilmesi için yatırım ne kadar olmalıdır sorusunu soralım. Önceki analizde yanıt çok basitti, yatırım mevcut sermaye stokunun amortismanına ve işgücüne yeni katılan işçileri sermaye ile donatacak kadar olmalıydı. Burada ise yanıt biraz daha karmaşık olmakla birlikte temelde aynıdır(Saygılı ve Cihan, 2006: 99).

Nüfusun ve işçi sayısının yine ne oranında arttığını, teknolojik ilerleme oranını θ 'ya eşit olduğunu varsayalım. Bu iki varsayım birlikte etkin işgücünün büyüme oranının $(n + \theta)$ 'ya eşit olduğunu ifade eder. Eğer çalışanların sayısı yılda % 1 oranında artıyorsa ve teknolojik ilerleme oranı da % 2 ise, o zaman etkin işgücündeki artış % 3 olur. Daha önceden olduğu gibi d sermayenin amortisman oranı olsun. Bu durumda etkin emek birimi başına belli bir sermaye düzeyini koruyabilmek için gerekli yatırım düzeyi şu şekilde olacaktır:

$$\frac{I}{LT} = s \frac{Y}{LT} = sf\left(\frac{K}{LT}\right) = (d + n + \theta) \frac{K}{LT}$$

$D(K/L/T)$ kadarlık yatırım sadece sermaye stokundaki yıpranmayı telafi etmek için gereklidir. Eğer amortisman oranı % 10 ise, o zaman sermaye stokunu değişmeden muhafaza edebilmek için sermaye stokunun % 10'u kadar yatırım yapılmalıdır. İlave miktarı ise etkin işgücündeki artış oranı kadar sermaye stoğunda yapılması gereken artışı gösterir. Etkin işgücündeki artış %3 iken, amortismanları da göz önüne alırsak sermaye stoğunda %13'lük bir artış etkin emek birimi başına sermaye düzeyini sabit tutacaktır.

Etkin emek birimi başına sermaye düzeyini sabit tutmak için gereken yatırım düzeyi, gerekli yatırım doğrusu ile gösterilmiştir. Bunun eğimi ise $d + n + \theta$ ya eşittir. Ekonominin uzun dönemde dengeye ya da durağan duruma nasıl geldiğini görmek için tasarruf fonksiyonu üzerindeki C noktasına bakalım. Bu nokta için etkin emek birimi başına sermaye düzeyi $(Y/LT)_0$ dır. Buna karşılık gelen etkin emek birimi başına hasıla $(Y/LT)_0$ kadardır. Etkin emek birimi başına yatırım $s(Y/LT)_0$ kadar olup, bu miktar etkin emek birimi başına sermayenin bu düzeyine sürdürebilmek için gerekli yatırımı miktarından CD aralığı kadar daha fazladır. Bunu sonucu olarak etkin emek birimi başına sermaye miktarı yükselecektir.

Böylece $(K/LT)_0$ dan başlayarak, ekonomi zaman içinde etkin emek birimi başına sermaye düzeyinin artmasıyla sağa doğru kayar. Bu süreç, etkin emek birimi başına sermayenin (K/LT) a erişmesine kadar devam eder. Etkin emek birimi başına sermayenin bu düzeyinde üretilen hasıladan yatırımlara ayrılan pay, tam tamına etkin emek birimi başına sermaye düzeyini korumaya yetmektedir. Buna göre uzun dönemde, etkin emek birimi başına sermaye ve de hasıla sabit bir düzeye ulaşır. Diğer bir ifadeyle, bu ekonominin durağan durumu, etkin emek birimi başına hasıla ve sermayenin sabit olduğu durumdur. Şeklimizde bu değerler (Y/LT) ve (K/LT) olar gösterilmiştir.

Bu sonucun ifade ettiği şey şudur. Ekonomide, durağan durumda, hasıla sabit değildir fakat etkin emek birimi başına hasıla sabittir. Eğer etkin işgücü miktarı sabit olsaydı o zaman hasıla da sabit olurdu. Bu ise durağan durumda hasılanın (Y) etkin işgücü (LT) ile aynı oranda büyüdüğünü belirtir. Etkin emek miktarı $(n + \theta)$ oranında büyüdüğü için, durağan durumda toplam hasıladaki büyüme de $(n + \theta)$ a eşittir. Aynı sonuç sermaye için de geçerlidir. Durağan etkin emek birimi başına sermaye sabit olduğu için, toplam sermaye de $(n + \theta)$ oranında artacaktır(Dornbusch ve Fischer, 1994: 289).

Bu açıklamalar bize ilk önemli sonucu vermektedir. Durağan durumda hasılanın büyüme oranı nüfus artış oranı ile teknolojik ilerleme oranının toplamı olan $(n + \theta)$ a eşittir. Yani büyüme oranı tasarruf oranından bağımsızdır.

Şimdiye kadar toplam hasılanın davranışı üzerinde yoğunlaştık. Toplam hasılaya değil de zaman içinde yaşam standardına neler olduğuna ilişkin bir sonuç elde edebilmek için, etkin emek birimi başına hasıla yerine kişi başına hasılanın davranışlarını incelememiz gerekir. Hasıla $(n + \theta)$ oranında büyüdüğü için ve çalışanların sayısı n oranında arttığı için,

kişi başına hasıla θ oranında büyür. Diğer bir ifade ile durağan durumda, işçi başına hasıla teknolojik ilerleme oranında büyümektedir.

Durağan durumda hasıla, sermaye ve etkin emek hep birlikte aynı $(n + \theta)$ oranında büyüdüğü için, bu ekonominin durağan durumu aynı zamanda dengeli büyüme durumu olarak da isimlendirilir: Yani durağan durumda, hasıla ve iki girdi (sermaye ve etkin emek) dengeli olarak (aynı oranda) büyümektedir.

2.5. Teknolojik İlerlemenin Belirleyicileri

Teknolojik ilerleme, insana mikroçiplerin icadı, DNA'nın keşfi gibi büyük buluşları hatırlatmaktadır. Bu buluşlar ekonomik amaçlı faaliyetlerden çok uzun bilimsel araştırmaların sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak modern ekonomilerde çoğu teknolojik yenilikler firmaların araştırma-geliştirme (AR-GE) faaliyetlerinin bir sonucu olarak geliştirilmektedir. Sanayileşmiş ülkelerin AR-GE harcamaları GSYH' ya oranı %2-3 arasındadır. Bu tutar net yatırım harcamalarının oldukça büyük bir oranını oluşturmaktadır (Saygılı ve Cihan, 2006: 103).

2.5.1. Araştırma ve Geliştirme Harcamaları

Firmaların ne kadar AR-GE harcama yapacaklarına ilişkin kararlar, yeni bir makinenin satın alınması ya da bir fabrika binasının inşa edilmesi türünden fiziksel yatırımlarda olduğu gibi bir fayda ve maliyet karşılaştırmasına dayanmaktadır. Firmaların AR-GE harcamalarını yapma nedeni gelecekteki karlılığını artırmaktır.

Firma yeni bir makine alıp almamak için karar verirken, makineden sağlanması beklenen kazancın bugünkü değeri ile makineyi almanın maliyetini karşılaştırır. Eğer karların beklenen bugünkü değeri maliyeti aşarsa firma yatırım yapar, aksi halde yatırım yapmaz. Bu mantık AR-GE kararlarının değerlendirilmesinde de aynı biçimde kullanılabilir. AR-GE harcamalarını arttırmakla bir firma yeni bir ürün geliştirme veya yeni bir üretim tekniği bulma olasılığını artırır. Eğer yeni ürün ya da teknik başarılı olursa, firmanın gelecekteki karları artar. Eğer karların beklenen bugünkü değeri araştırmanın beklenen maliyetini aşarsa, firma yeni AR-GE projesine girecektir, aksi halde girmeyecektir.

Ancak yeni bir makine alımı ve AR-GE harcaması arasında önemli bir fark vardır ve işte bu yüzden teknolojik ilerleme teorisi genel yatırım teorisinin basit bir uygulaması değildir. Bu farklılık, AR-GE 'nin sonuçlarının esas itibariyle fikirlerden ibaret olması ve bir makineden farklı olarak, fikirlerin başkalarınca da aynı anda kullanılabilir olmasıdır

2.5.2. Ar-Ge, Yeni Fikirler ve Patent Yasaları

Yeni bir makineye sahip olan bir firma, başka bir firma tarafından bu makinenin kullanılacağı konusunda endişe duymaz. Ne var ki yeni bir ürün geliştiren bir firma için aynı şey geçerli değildir.

Yeni bir ürün geliştiren bir firma, eğer yeterli yasal koruma yoksa kendi fikirlerinin başkalarınca çalınacağından endişe edecektir. Yasal koruma yoksa yeni bir ürün geliştirmenin sağlayacağı kâr büyük olasılıkla çok düşük olacaktır. Bir ürünün üretim biçimi veya formülü kolayca gizlenebilecek türden değilse, yani yeni ürünün taklidi kolaysa, kısa sürede piyasa bu türden ürünlerle dolacak, böylece yenilikçi firmanın pek bir avantajı olmayacaktır. Bu yüzden ülkeler patent yasaları çıkarırlar. Patent yeni bir üretim tekniği ya da yeni bir ürün geliştiren firmaya, başka firmaların bu tekniği kullanmalarını ya da ürünü üretmelerini yasaklayarak belirli bir süreyle koruma sağlamaktadır.

Ancak patent yasalarının varlığında bile, tam bir koruma sağlanamamaktadır. Diğer firmalar yeni ürünün benzerlerini geliştirebilirler ve buna engel olmak mümkün değildir. Yenilikleri bazı değişikliklerle taklit ederek geliştirilen benzer ürünler, orijinal ürünle rekabet ederler. Hatta ilk geliştirilenden daha iyi ürünler de ortaya çıkabilir ve söz konusu ürünü piyasadan kaldırabilirler.

Şu halde yeni ürünler geliştirmenin yüksek karlara dönüşebilmesinin hem yasal sisteme, hem de araştırma sürecinin doğasına bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Eğer yeni ürün için yasal ya da doğal koruma zayıf ise yeni üründen elde edilebilecek karlar düşük olacak ve firmalar yeterince AR-GE harcaması yapmak istemeyeceklerdir.

Patent yasalarının hazırlanmasında bir noktaya dikkat edilmelidir. Koruma bir yandan firmaları AR-GE faaliyetlerine teşvik ederken, diğer yandan da yenilikçi firma dışındaki firmaların yeni ürünü üretmenin veya yeni üretim yöntemini kullanmanın avantajından mahrum bırakmaktadır. Toplum açısından en ideal olanı hiç koruma yapılmamasıdır. Düşük koruma ya da korumama AR-GE harcamalarını azaltacaktır. Buna karşılık yüksek koruma da geçmişteki AR-GE sonuçlarının üzerine inşa edilecek yeni araştırmaların önünü kesmekte ve bu yoldan AR-GE harcamalarını azaltmaktadır. Şu halde patent yasaları bu çelişik iki durum arasında güç bir dengeyi kurmak zorundadır.

2.5.3. Ar-Ge Harcamaları ve Teknolojik İlerleme

AR-GE harcamalarının varlığı tek başına teknolojik gelişmeyi garanti etmez. Teknolojik ilerleme AR-GE harcamalarının miktarına değil, yapılan araştırmanın verimliliğine ve araştırma sonuçlarının uygulanabilirliğine bağlıdır.

Araştırmanın verimliliği bize AR-GE için yapılan harcamaların nasıl yeni fikirlere ve yeni ürünlere dönüştüğünü ifade etmektedir. Eğer araştırma çok verimli ise (yani AR-GE harcamaları birçok yeni ürünün gelişmesini sağlamışsa) o zaman diğer şeyler değişmemek kaydıyla firmalar daha fazla AR-GE faaliyetine girişmek isteyeceklerdir.

Araştırmaların verimliliği büyük ölçüde ekonominin dışında bir kısım faktörlere bağlıdır. Her şeyden önce uygulamalı araştırmalar, ancak bu araştırmaya temel teşkil edecek araştırmaların sonuçlanmış olması halinde mümkün olmaktadır. Örneğin, bilgisayar endüstrisindeki hızlı gelişmeler, ancak transistörün ve mikroçipin icadından sonra mümkün olabilmiştir. Ayrıca büyük buluşların tam olarak üretime konu olan ürünlere dönüşmesi yılları hatta on yılları almaktadır. Genelde temel buluşun potansiyel uygulama alanları üzerinde yapılan araştırmalar önemli buluşlara neden olmaktadır. Daha sonra yeni ürünler geliştirilmekte ve bundan sonra da yeni ürünlerin benimsenmesi aşaması gelmektedir. Yine örnek olarak bilgisayarı gösterebiliriz. Kişisel bilgisayarların icadına giden yolda transistör ve cipler önemli yapı taşlarıdır. Ana bilgisayarların yapılması bundan sonra, kişisel bilgisayarların yapılması da daha sonra ortaya çıkan gelişmelerdir. Buna karşılık kişisel bilgisayarların ticari olarak üretilmesiyle, benimsenerek yaygınlık kazanması arasında 10-15 yıllık bir zaman geçmiştir(Yıldırım ve Karaman, 2005: 473).

Temel araştırma, uygulamalı araştırma ve geliştirme olarak yürüyen sürecin sağlıklı işleyebilmesi eğitim sistemine ve teşebbüs kültürüne bağlıdır. Eğitim sistemi araştırmaları yürütebilecek yetenekte insanları yetiştirmeli, müteşebbisler de yeni ürünleri başarılı bir biçimde pazarlama de kâra dönüştürme yeteneğinde olmalıdırlar.

Araştırma sonuçlarının uygulanabilirliği, firmaların AR-GE sonuçlarından ne kadar fayda elde edebildiklerine bağlıdır. Eğer firmalar yeni ürünlerin geliştirilmesinden kazanç sağlayamıyorsa, AR-GE ile ilgilenmeyecekler ve teknolojik ilerleme yavaş olacaktır. Burada yukarıda belirtildiği gibi yeni ürünlerin korunma derecesi ve taklit edilmesinin kolay olup olmaması gibi birçok faktör önemli rol oynamaktadır.

2.6. Beşeri Sermaye Ve İçsel Büyüme Teorisi

Şu ana kadar sermaye kavramını yalnızca makineler, fabrikalar, binalar gibi fiziksel sermaye anlamında kullandık. Ancak ekonomiler, çalışanların sahip oldukları ve ekonomistlerin insan sermayesi ya da beşeri sermaye olarak adlandırdıkları diğer bir tür sermayeye de sahiptirler. Oldukça marifetli, hünerli emeğe sahip olan bir ekonomi, çoğu işçinin okuryazar bile olmadığı bir ekonomiye göre çok daha verimli olacaktır.

Beşeri sermayedeki artış son iki asırdır fiziksel sermayedeki artış kadar çarpıcıdır. Sanayi devriminin başlangıcında, sadece nüfusun %30'u okuma-yazma bilmekte iken günümüzde okur-yazarlık oranı gelişmiş ülkelerde %95'in üzerindedir. Sanayi devriminden önce zorunlu olmayan eğitim bugün zorunlu olup, pek çok ülkede 15-16 yaşma kadar bu zorunluluk devam etmektedir. Halen ülkeler arasında büyük farklılıklar vardır. Günümüzde zengin ülkelerde çocukların tamamı temel, %90'ı lise ve %38'i yüksek eğitim almaktadırlar. Kişi basma geliri 400 USD' dan aşağı olan yoksul ülkelerde eğitime ilişkin bu sayılar sırasıyla %95, %32 ve %4'tür.

Beşeri sermayenin hasıla üzerindeki etkisi hakkında ne düşünebiliriz? İnsan sermayesinin dahil edilmesiyle daha önce ulaştığımız sonuçlar nasıl değişir? Şimdi bu sorulara cevap arayalım(Yıldırım ve Karaman, 2005: 474).

2.6.1. Üretim Fonksiyonunun Genişletilmesi

Beşeri sermayeyi hesaba katarak analizimizi genişletmenin en doğal yolu işçi basma üretim fonksiyonunu beşeri sermayeyi de içerecek biçimde değiştirmektir.

$$\frac{Y}{L} = f\left(\frac{K}{L}, \frac{H}{L}\right)$$

Şimdi işçi basma hasıla düzeyi hem işçi başına fiziksel sermayeye (K/L), hem de işçi basma beşeri sermaye düzeyine (H/L) bağlıdır. Daha önceden de belirtildiği gibi işçi başına sermayedeki artış işçi basma hasılda artışı sağlamaktadır. Yine ortalama beceri düzeyindeki bir artış da işçi basma daha fazla hasılanın üretilmesini sağlar. Daha kalifiye işçiler karmaşık makineleri ve araçları kullanabilir, beklenmedik güçlükleri aşabilirler ve yeni görevlere çok çabuk uyum sağlayabilirler. Tüm bunlar işçi başına hasılda artış yaratan unsurlardır.

Daha önceden varsaydığımız gibi işçi başına fiziksel sermayedeki artış işçi başına hasılayı artırmakta, ancak işçi başına sermayenin düzeyi arttıkça bu etki giderek küçülmektedir. Aynı varsayım işçi başına beşeri sermaye için de geçerlidir. Beşeri sermayedeki artışın eğitim yılındaki artıştan kaynaklandığını düşünelim. Bunun en iyi göstergesi, ilkokul

eğitimi elde eden çocukların oranındaki artıştır. Okuma yazma yeteneği insanlara en azından daha karmaşık araçları kullanabilme imkanı sağlar. Zengin ülkeler için ilkokul eğitimi artık kabul edilen sınır değildir. Çocukların çoğu hem ilk hem de orta eğitimden geçmektedir. Bugün artık kabul edilen sınır yüksek eğitimidir. Gerçekten de yüksek düzeyde eğitim almak hünlerleri ve yetenekleri arttırır. Bunu, yüksek eğitim almış olanların daha yüksek ücret almalarından da. açıkça gözlemekteyiz Ancak uç bir örnek olarak, herkesi üniversite mezunu yapmaya zorlamakla toplam hasılanın artacağı gibi bir yargı da gerçekçi değildir(Yıldırım ve Karaman, 2005: 480).

Beşeri sermayenin ölçümünde aynen fiziksel sermaye için kullandığımız ölçme yöntemi kullanılabilir. K' yi oluştururken, sadece sermayenin farklı parçalarının değerlerini birbirine ilave ettik, örneğin piyasa değerı 2000 USD olan bir makineye, 1000 USD 'lık makineye göre 2 kat ağırlık (değer) verilir. Benzer şekilde beşeri sermaye için yüksek ücret alanların marjinal ürünlerinin de yüksek olduğu şeklindeki bir varsayımdan hareketle, diyelim ki ortalama ücretin iki katı kadar ücret alan bir işçiye iki kat ağırlık verilir. Örneğin, yarısı kalifiye yarısı da kalifiye olmayan 100 işçinin bulunduğu bir ekonomi düşünelim. Yine kalifiye işçilerin nispi ücretleri diğerlerine göre iki kat olsun o zaman beşeri sermaye için $(50 \times 1 + 50 \times 2) = 150$ şeklinde bir değerleme yapabiliriz. Emek basma beşeri sermaye ise $150/100 = 1,5$ olur. Eğer bir işçi iki kat fazla ücret alıyorsa üretime diğerlerinden iki kat daha fazla katkı yaptığı düşünölmektedir. Bu ancak tam rekabetçi emek piyasası için geçerlidir. Ancak emek piyasası tam rekabetçi bir piyasa değerildir, dolayısıyla nispi ücretlerin nispi marjinal verimlilikleri yansıtacağı konusunda şüpheler vardır.

2.6.2. Beşeri Sermaye, Fiziksel Sermaye ve Hasıla

Beşeri sermayenin analize dahil edilmesi daha önceki analizlerimizi nasıl değiştirecektir?

Fiziksel sermaye birikimi hakkında ulaştığımız sonuçlar geçerli olarak kalır: Tasarruf oranındaki bir artış işçi basma durağan durum fiziksel sermaye düzeyini ve böylece de işçi basma hasılayı arttırır. Ancak bizim şimdi ele alacağımız sonuç beşeri sermaye birikimini de içine alacak şekilde genişletilmektedir. Beşeri sermaye biçiminde (eğitim ve iş deneyimi ile) toplumun yapacağı birikimdeki artış işçi basma durağan durum beşeri sermaye düzeyini ve buna bağlı olarak da hasılayı arttırır.

Böylece genişletilmiş modelimiz işçi basma hasılanın belirlenmesinin daha detaylı bir analizini mümkün kılmaktadır. Uzun dönemde işçi basma hasılanın, hem toplumun ne kadar

tasarruf ettiğine ve hem de eğitim için ne kadar harcama yaptığına bağlı olduğunu söylemektedir. Bu sonuç işçi basma hasılanın belirlenmesinde beşeri ve fiziksel sermayenin nispi önemlerinin ne olduğu sorusunu gündeme getirecektir.

Bu soruyu yanıtlamak için eğitim için yapılan harcamayı fiziksel sermaye için yapılan harcama ile karşılaştırmak gerekecektir. ABD'de eğitim harcamaları GSYH'nın %6,5'idir. Bu oran hem devletin eğitim harcamaları hem de insanlar tarafından özel eğitim için yapılan harcamalardan oluşmaktadır. Bu oran, GSYH'nın %15'ini bulan fiziksel sermaye harcamalarının (gayrisafi yatırım oranının) 1/3 ü ile 1/2'si arasındadır. Ancak bu karşılaştırma tek basma anlamlı olmayabilir. Şimdi buradaki karmaşıklıkları tartışalım.

- Özellikle yüksek eğitim kısmen tüketim (çünkü birey kendisi için yapmıştır) kısmen de yatırımdır. Normal olarak biz sadece yatırım kısmını dahil etmeliyiz. Ancak ABD için yukarıdaki %6,5'lik değer her ikisini de içermektedir.

- En azından orta eğitim sonrası için, eğitimin fırsat maliyeti, birisi eğitimi alırken vazgeçilen ürettir. Eğitim için harcamalar böylece yalnız eğitimin gerçek masraflarını değil aynı zamanda fırsat maliyetini de içermelidir. ABD için %6,5'lik oran fırsat maliyetini içermemektedir.

- Resmi eğitim, eğitimin sadece bir parçasıdır. Öğrendiklerimizin çoğunu iş eğitimi sırasında biçimsel ya da biçimsel olmayan bir şekilde alırız. İş eğitiminin hem gerçek maliyetleri ve hem de fırsat maliyetleri de dahil edilmelidir. %6,5'lik rakama bunlar dahil değildir.

- Yine amortismandan sonra net yatırım oranı karşılaştırılmalıdır. Fiziksel sermayenin, özellikle de makinelerin, aşınması ve yıpranması beşeri sermayenin yıpranmasından çok daha fazla görülmektedir. Hünerler, yetenekler zamanla ancak yavaş yavaş kaybolur. Gerçekte fiziksel sermayeden farklı olarak, yetenekler çok yavaş gerileme gösterir, daha çok kullanıldıkça ilerleme kaydederler(Ay, 2008: 56).

Tüm bu nedenlerden dolayı beşeri sermaye yatırımı için güvenilir sayılara ulaşmak oldukça zordur. G. Mankiw, D. Romer ve D. Weil tarafından 1992'de yapılan bir araştırmaya göre fiziksel sermaye ve eğitime yapılan yatırım, hasılanın belirlenmesinde yaklaşık olarak benzer roller üstlenirler. Bu sonuç iyi bir işaret olarak görülmektedir. Buna göre emek başına hasıla yaklaşık eşit bir şekilde ekonomideki fiziksel sermayenin ve beşeri sermayenin miktarına bağlı olduğunu ifade etmektedir. Daha fazla tasarruf yapan ülkeler ve/veya eğitime

fazla harcama yapanlar işçi basma hasılanın önemli ölçüde daha yüksek olduğu durağan durum düzeylerine ulaşabilirler.

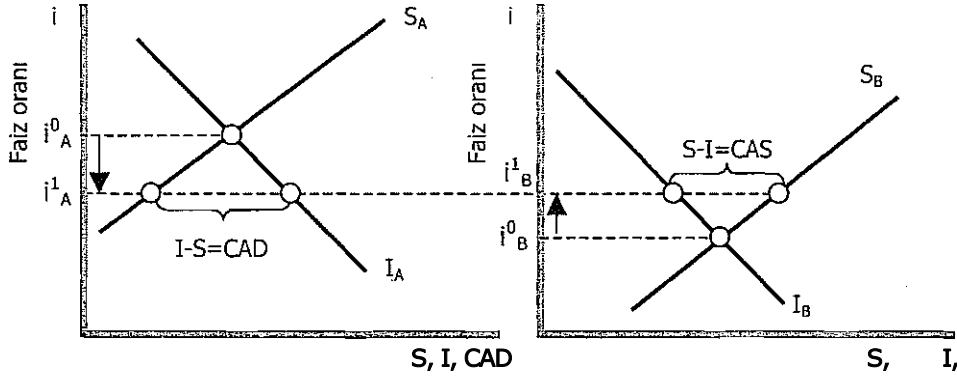
2.6.3. İçsel (Endojen) Büyüme

Bir önceki paragrafta sonuçta neyi söyleyip neyi söylemediğine dikkat edelim. Söyledikleri daha çok tasarruf yapan ve/veya eğitime çok harcama yapan bir ülke durağan durumda işçi başına daha yüksek hasıla düzeyine ulaşır. Söylemediği ise; bir ülkenin devamlı olarak işçi başına hasılanın yüksek büyümesini sürdürebileceğidir.

Ancak bu sonuç geçmiş on yılda geçersiz olduğu ortaya konuldu. Robert Lucas ve Paul Römer'in önderliğinde araştırmacılar fiziksel ve beşeri sermaye birikiminin kombinasyonu (birlikteliği) ekonomik büyümeyi sürdürmek için gerçekte yeterli olabileceği olasılığını açıklamışlardır. Sordukları soru şu şekildedir: Beşeri sermaye veri iken, fiziksel sermayedeki artış azalan getiriyle sonuçlanır. Fiziksel sermaye veri iken, beşeri sermayedeki bir artış da azalan getiriyle karşılaşılmasına yol açar. Ancak hem fiziksel ve hem de beşeri sermayenin birbiri ardına arttığı bir durumu düşünelim. Bir ekonomi sürekli olarak daha çok sermaye ve daha hünerli insanlarla sürekli olarak büyümeyebilir mi?

Bu araştırmacıların açıklamış olduğu modeller endojen (içsel) büyüme modelleri olarak adlandırılır. Solow modelinin aksine bu modellerde büyüme uzun dönemde bile tasarruf oranı ve eğitime yapılan harcama oranı gibi çeşitli değişkenlere bağlı olduğu belirtilmektedir (Ay, 2008: 59).

İşçi başına hasıla, emek başına hem fiziksel ve hem de beşeri sermayenin düzeyine bağlıdır. Sermayenin her iki türü de biriktirilebilir; bu birikim birincisi için yatırım yoluyla diğeri için de eğitim ve iş deneyimi yoluyla sağlanabilir. Hem tasarruf oranındaki hem de hasılanın eğitime harcanan oranındaki artış uzun dönemde işçi başına hasılanın daha yüksek düzeylere ulaşmasına neden olur. Ancak teknolojik ilerleme veri iken bu tür araçlarla sürekli olarak hızlı büyümenin sağlanmasına olanak yoktur. Ancak elbette ki teknolojik ilerleme ekonomideki beşeri sermaye düzeyiyle ilişkilidir ve daha eğitilmiş ve deneyimli işgücü daha hızlı teknolojik ilerlemeyi sağlayabilir.

Tasarruf, yatırım ve cari işlemler açığı **Tasarruf, yatırım ve cari işlemler fazlası**

Şekil 10. Ülkelerin Sermaye Akımlarına Açılmasının Etkileri

B ülkesinin tasarruf oranı, buna bağlı olarak da kişi başına hasılanın ve sermaye-emek oranının **A'** dakinden yüksektir. İşçi başına daha fazla sermayenin kullanıldığı **B'** de sermayenin marjinal verimliliği ve bu nedenle de faiz oranı **A'** dakinden daha düşüktür. Kapalı ekonomi durumunda ülkelerin faiz oranları i_A^0 ve i_B^0 'dir. Daha yüksek getiri arayan sermaye, **B'** den **A'** ya doğru kaymaktadır. **A'** daki cari işlemler açığına karşılık **B'** de cari işlemler fazlası oluşur ve bu fazla, **A'** daki tasarrufları aşan yatırımları finanse etmek üzere kredi olarak **A'** ya verilir. İki ülkedeki sermaye-emek oranı ve işçi başına hasıla eşitlenene kadar **B'** den **A2'** ye sermaye akımları devam eder.

2.7. Açık Ekonomilerde Büyüme

Solow' un büyüme modeli, dışa kapalı, yatırımların yurtiçi tasarruflarla finanse edildiği bir ekonomik çerçevede işliyordu. Gerçek hayatta elbette ki dış dünya ile karşılıklı ilişkiler ekonomideki pek çok değişken gibi büyüme sürecini de etkileyecektir. En basitinden bir ülkenin dışardan kredi alması ya da dışarıya borç vermesi, tasarruflar ile yatırımlar arasındaki ilişkiyi değiştirerek büyümeyi etkileyecektir. Ayrıca dış ticaretin yapısı da dünyanın diğer kısmında ortaya çıkan teknolojik değişimleri transfer etme imkanı verebilir. Şimdi, bir açık ekonomide büyümenin finansal, ticari ve teknolojik yönlerini değerlendirelim (Ay, 2008: 60).

2.7.1. Büyüme ve Uluslararası Sermaye Akımları

Açık bir ekonomide yurtiçi yatırımların yalnızca yurtiçi tasarruflarla değil dünya tasarrufu ile de finanse edilebileceğini üçüncü bölümden biliyoruz. Solow modelini bu çerçeveye uyarlamamız mümkündür. Şimdi **A** ve **B** olmak üzere iki ülkenin bulunduğu, her ikisinin de aynı büyüme oranında durağan duruma ulaşmış olduklarını varsayalım. Ancak **B'** nin tasarruf oranı **A'** dan yüksek olsun. Bu durumda **B'** de kişi başına hasılanın ve sermaye-emek oranının **A'** dan daha yüksek olacağını önceki analizlerimizden biliyoruz. İşçi başına

daha fazla sermayenin kullanıldığı B ülkesinde sermayenin marjinal verimliliği A' dakinden daha düşüktür ve bu nedenle de B' de faiz oranı A' dakinden daha düşüktür.

Kapalı ekonomi durumunda ülkelerin faiz oranları Şekil 11-17'de i^o_A ve i^o_B olarak gösterilmiştir.

Şimdi ülkeler arasında sermaye hareketliliğine izin verilirse, kendisi için daha yüksek getiri arayan sermaye, B' den A' ya doğru kayacaktır. A ülkesindeki cari işlemler açığına karşılık B' de bir cari işlemler fazlası oluşacak ve bu fazla, A' daki tasarrufları aşan yatırımları finanse etmek üzere kredi olarak A' ya verilecektir. Sonunda iki ülkedeki sermaye-emek oranı ve işçi başına hasıla eşitlenecektir. Başlangıçta işçi başına düşük bir sermaye stokuna ve yatırımlar için daha yüksek getiriye sahip olan ülkeye sermaye girişi olacaktır. Yeni bir durağan duruma geçiş döneminde sermayenin kıt olduğu A ülkesinde durağan durumun gerektirdiğinden daha hızlı bir büyüme görülürken, diğer ülkede hasılanın büyüme oranı durağan durumun altında olacaktır.

Bu analizin ışığı altında, ekonomilerin dışa açılmasının ülkeler arasında işçi başına hasıla ve sermaye-emek oranları arasındaki açığı azaltan bir etkiye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Dünya tasarrufunun yatırımların getirilerini eşitleyecek biçimde yeniden tahsisinden sonra, iki ülkedeki durağan durum büyüme oranı nüfusun büyüme oranı ile teknolojik gelişme oranının toplamına eşit olacaktır. Buradan, ülkelerin kalkınma sürecinin başlarında sermaye ithal edecekleri ve daha sonra sermaye ihraç edebilecekleri gibi bir sonuç da çıkarabiliriz ki buna ödemeler bilançosunun aşamalar teorisi denilmektedir. Ancak bu teorinin geçerliliği konusunda ciddi şüpheler vardır. 19. yüzyılın sonlarına kadar dış açık veren ve borçlanan, 20. yüzyılın büyük bir kısmında ise dış fazlası olup diğer ülkelere kredi veren ABD'nin durumu büyük ölçüde aşamalar teorisine uymakla birlikte, bol miktarda sermayesi olmasına rağmen net dış borçlu konumunu sürdüren Kanada ve Avustralya gibi ülkelerin varlığı, pek çok sermayesi kıt ülkeye ise bugün dahi dışardan sermaye akışı olmaması gibi gerçek dünyaya ait gözlemler aşamalar teorisinin geçerliliği konusunda ciddi şüpheler uyandırmaktadır (Ay, 2008: 61).

2.7.2. Dış Ticaret ve Büyüme

Sermaye akımları yanında dış ticaret akımları da bir ülkenin büyümesini etkileyen bir diğer dış faktördür. 1950'li yıllardan beri düşük ve orta gelirli ülkelerin içeriye dönük ve dışarıya dönük kalkınma stratejileri olarak adlandırılan iki ayrı yöntem izlendikleri gözlenmektedir. Dışa dönük ya da ihracata dayalı kalkınma stratejisini uygulayan bir ülke

piyasalarını dış rekabete açıp ihracatını teşvik ederek artırmaya çalışmaktadır. İçe dönük ya da ithal ikameci kalkınma stratejisinde ise bir ülke uluslararası ticaretin önüne engeller koyarak iç piyasaya dönük üretim yapan endüstrileri geliştirmektedir.

1960'lardan beri yapılan araştırmalar dışa dönük kalkınma stratejisini benimseyen ülkelerin daha büyük büyüme performansı gösterdiklerini ortaya koymuştur. Doğu Asya kaplanları olarak adlandırılan Kore, Singapur, Hong Kong ve Tayvan gibi ülkeler dışa dönük stratejiyi benimseyen ülkelerin önde gelenleridir. Arjantin, Brezilya, Mısır, Hindistan, Jamaika ve Filipinler gibi bazı ülkeler ise ithal ikamesini benimsemişlerdir.

Bu alanda yapılan bir çalışmada B. Balassa, 1963-1984 döneminde dışa açılan ülkelerin yıllık ortalama %5,9'luk bir büyüme gerçekleştirdiklerini, buna karşılık aynı dönemde ithal ikameci ülkelerin büyüme oranının %4,7 olarak gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Büyüme oranlarındaki bu belki de pek fazla olmadığı düşünülebilir ancak ele alınan 21 yıllık dönemde dışa açık ülkelerin reel GSMH düzeyleri 3,35 katına çıkarken, ithal ikameci gruptaki ülkelerin GSMH 'ları yalnızca 2,26 katına çıktığı göz önüne alınca farkın hiç de önemsiz olmadığı anlaşılacaktır.

Yine dış ticaret rejimlerinin ekonomik kalkınma ile ilişkisi üzerinde duran Anne Krueger de ihracat gelirlerinin büyüme hızındaki yüzde bir puanlık bir artışın GSMH' nın büyüme hızını %0,11 puan artırdığını ortaya koymuştur (Ay, 2008: 62).

Dışa yönelmenin neden daha hızlı büyümeye yol açabileceği konusunda çeşitli argümanlar öne sürülmektedir. Bunlardan birisi, ticaretin ölçek ekonomilerine neden olmasıdır. Bu bölümün başlarında toplam üretim fonksiyonunun ölçeğe göre sabit getirişi olduğunu varsaymış olmamıza karşın, gerçekte pek çok endüstri ölçeğe göre artan getiri koşullarında çalışmaktadır. Gelişen ülkelerde yurtiçi piyasalar oldukça küçüktür. Örneğin Arjantin gibi bir ülkenin dolar bazında GSMH' sı ABD'nin Philadelphia eyaletinden daha az iken, Türkiye'nin GSMH' sı ise Japonya'nınkinin ancak yirmide biri kadardır. İthal ikamesi stratejisi, yerli firmaları yurtiçi piyasaya üretim yapmaya zorlamakta ve onların faaliyet hacmini daraltmakta, böylece firmaların ölçek ekonomilerinden yararlanma şansını ortadan kaldırmaktadır. Dışa yönelik ticaretin başlaması piyasaları genişletmekte ve yerli firmalar dünya piyasalarına açılarak büyümekte, bir yandan da hem iç piyasalara hem de ihracata yönelik üretim yapan yeni firmalar kurulmaktadır.

Dışa açık strateji lehindeki bir diğer argüman da dışa açılmanın yurtiçi firmaları dünya firmalarıyla rekabete zorlayacağı ve rekabetin getirdiği dinamizmin de büyümenin bir diğer

kaynağı olduğu şeklindedir. Dış rekabetten ticaret engelleriyle korunan firmalar, düşük kaliteli malları iç piyasalarda yüksek fiyatla satabilmektedirler. Ayrıca yüksek oranda korunan bir ekonomide iş aleminin zamanının ve enerjisinin çoğunu performansını iyileştirmek yerine koruma önlemlerini artırmak için lobicilik yaparak harcar. Ticaretin önündeki engeller kaldırıldıkça firmalar ayakta durabilmek için daha kaliteli ve daha düşük maliyetle üretme çabası içine girerler. Rekabet daha hızlı bir şekilde verimlilik artışına neden olacaktır. Kore, Türkiye gibi ülkeler üzerinde yapılan çalışmalar, ihracata yönelmenin verimliliği artırıcı önemli bir etken olduğunu ortaya koymaktadır.

Dışa açılan ekonomilerin daha yüksek performans göstermelerinin bir diğer nedeni olarak da dışarıya yönelen ülkelerde hükümetlerin daha etkin ve gerçekçi makroekonomik politikalar uygulamak zorunda kalmalarıdır. Örneğin, bir ülke ihracata yönelik strateji izliyorsa, politika yapıcılar ülkenin dünya piyasalarında rekabet gücünü koruyabilmek için gerçekçi kur politikası izlemektedir. Eğer gerçekçi kur politikası izlenmezse ihracatın sürdürülmesi için sübvansiyon yapılması gerekir. Ancak bu durum kamu bütçesi açısından çok pahalı olacaktır ve ülke parası aşırı değerlenecektir.

Dışa yönelme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin son ve önemli bir nedeni de yerli firmaların yabancı firmalarla daha yakın ilişki halinde bulunmaları ve böylece teknoloji transferi çok daha kolay gerçekleşmektedir. Özellikle yerli ve yabancı firmaların oluşturdukları ortak girişimler teknoloji transferinde çok etkili olmaktadır.

2.7.3. Açık Ekonomiler ve Ekonomik Yakınsama

Büyüme teorisinde en tartışmalı sorunlardan birisi, yoksul ülkelerin zenginlerden daha hızlı büyüyüp büyümeyeceği ve yaşam standartlarının birbirine yaklaşp yakışmayacağıdır. Ekonomik yakınsama ya da yaklaşma olarak adlandırılan bu kavramdan, bölüm içinde çeşitli yerlerde bahsedilmişti. Dış ticarete ve sermaye akımlarına açılan ekonomiler için yakınsamanın kuvvetli bir olasılık olduğunu destekleyen bazı nedenler vardır(Yıldırım ve Karaman, 2005: 496).

Bu nedenlerden birisi yukarıda da bahsedilen ödemeler dengesinde aşamalar yaklaşımıdır. Buna göre, kişi başına gelirdeki farklılıklar sermaye-emek (işçi başına sermaye) oranları arasındaki farklılıkların sonucu olduğundan, sermayesi bol olan zengin ülkelere sermayesi kıt olan yoksul ülkelere doğru gerçekleşecek sermaye akımları aradaki farkı azaltmak yönünde bir işlevi yerine getirecektir.

İkinci olarak, teknolojideki farklılıklardan kaynaklanan gelir farklılıkları, dışa açılma ile birlikte teknolojik olarak ileri ülkelerden teknolojik olarak geri kalmış ülkelere doğru bir teknoloji transferinin gerçekleşmesini bekleyebiliriz. Bu teknoloji akımları eğitim yoluyla bilgi transferi, yüksek teknolojili uluslar arası firmaların geri kalmış ülkelerdeki doğrudan yatırımları, yüksek teknolojili makine ve teçhizatın ithal edilmesi, lisans ve patent anlaşmaları gibi yollarla gerçekleşir.

Ancak yakınsamanın gerçekleşebileceği yönündeki güçlü teorik gerekçelere karşın, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeler düzeyine ulaştıkları ampirik olarak fazlaca gözlenen bir olgu değildir, ikinci Dünya Savaşından sonra Yunanistan, İtalya, Portekiz ve İspanya gibi nispeten yoksul ülkelerin daha zengin olan Fransa, Almanya, Hollanda ve İngiltere'den daha hızlı büyüdükleri bir gerçektir. ABD'nin 19. yüzyılda İngiltere'yi yakalayarak 20. yüzyılda geçmesi, Japonya'nın da 20. yüzyılda ABD'yi zorlaması, Asya kaplanlarının 20. yüzyılın ikinci yarısında gösterdikleri gelişme de yakınsama olgusunu destekler niteliktedir. Ancak diğer ülkeler için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

Zengin ülkelerle yoksul ülkeler arasında beklenen yakınsamanın olmamasının nedenleri konusunda da çeşitli görüşler vardır. İlk olarak, gelişmekte olan ülkelerde politik, sosyal ve ekonomik kurumlar yabancı sermaye ve teknolojinin ülkeye girişini kolaylaştırdıkları zaman, gelişmekte olan ülkeleri gelişen ülkelere yaklaştıracı güçler etkin olabilecektir. Gelişmekte olan bir ülke, siyasal istikrarı sağlayamıyorsa, yabancı yatırımları ve özel mülkiyet haklarını yeterince koruyamıyorsa, finansal piyasalarını yeterince geliştirememişse, emek gücüne yüksek teknolojiyi kullanabilecek eğitimi veremiyorsa, özel girişimcilerin karlılığını sağlayacak altyapı yatırımlarını gerçekleştirmemişse yaklaştıracı güçler işleyemeyecektir. Bu yaklaşım, mülkiyet hakları, politik ve sosyal kurumlar açısından pek çok ortak noktaları bulunan Batı Avrupa ülkelerinin birbirlerine yaklaşması olgusuyla tutarlıdır. Yine Doğu Asya'da bir kısım ülkelerin son dönemlerdeki çıkışı da bu ülkelerin yabancı sermaye girişini ve teknoloji transferini teşvik etmeleriyle açıklanabilmektedir. Buna karşılık Avrupa ve Uzakdoğu dışında kalan birçok yoksul ülke zengin ülkelere daha hızlı kalkınmamıştır(Yıldırım ve Karaman, 2005: 491).

Yakınsamanın gerçekleşmemesini açıklayan bir ikinci yaklaşım, içsel büyüme teorisinin temel önermelerinde ifade edilmektedir. Buna göre beşeri sermaye açısından başlangıçta avantajlı olan bir ülkenin bu avantajı, diğer ülkelere sürekli olarak daha yüksek gelir düzeyinin korunmasını sağlayabilecektir. Beşeri sermayeyle ilgili dışsallıklar güçlü olduğu zaman, fazla beşeri sermaye stoku sayesinde daha yüksek gelire sahip olan zengin

ülke, diğer ülkelere göre daha fazla tasarruf ve yatırım olanağına sahip olacak ve üstünlüğünü sürekli olarak koruyabilecektir. İçsel büyüme modelleri, yoksul ülkelerin gelecekleriyle ilgili umutsuz bir senaryo ortaya koymaktadır. Ancak bu yaklaşımın geçerliliği hakkında da güçlü şüpheler vardır. En azından Doğu Asya ülkelerinin ortaya koydukları üzere, gelişmekte olan ülkelerin uygun hukuki, siyasal ve ekonomik kurumları geliştirmeleri halinde, gelişmiş ülkelerle aralarındaki farkı kapatma şansına sahip olabileceklerini biliyoruz(Yıldırım ve Karaman, 2005: 480).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAM İLİŞKİSİ

Türkiye Ekonomisinin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği yapısal dönüşüm dönemlerini büyüme performansındaki değişimler, dönemin özelliği ve uygulanan sanayileşme stratejisine göre farklı dönemlere sınıflandırılabilir. Bu çalışmada 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere iki ana başlığa ayrılacaktır. 1980 öncesi dönemi 1923-1946 tek parti dönemi, 1947-1960 çok partili döneme geçiş, 1961-1980 ithal ikameci kalkınma dönemi; 1980 sonrası dönemi de 1981-1989 dışa açık büyüme dönemi, 1990-1998 finansal liberalizasyon, 1999-2001 kriz, 2002 'den günümüze ise yeni bir dönemin başlangıcı olasılığı olarak değerlendirmektedirler(Ay, 2007: 15).

Tablo 1. Türkiye Ekonomisinde Değişim Dönemleri

DÖNEM	Büyüme Hızı	Kişi Başına Büyüme	Değişim Dönemleri	Sanayileşme Stratejileri
1923-2002	4,9	2,7		
1923-1980	5,4	3		
1923-1938	7,9	5,8	Kuruluş ve İlk Sanayi Yılları Tek Partili Dönem	İthal İkameci Sanayileşme Dönemi
1939-1946	0,1	-1,7	Savaş Yılları	
1947-1960	6,3	3,6	Savaş Sonrası ve Liberal Gelişmeler Çok Partili Döneme Geçiş	
1961-1977	5,8	3,3	Planlı Dönem	
1978-1980	-0,7	-2,7	Kriz	
1981-2001	3,1	1,7		
1981-1989	4,8	2,4	Dışa Açılma	Dışa Açık İhracata Yönelik Sanayileşme Dönemi
1990-1998	3,4	1,5	Finansal Liberalizasyon	
1999-2001	-3,4		Kriz	
2002-2005	7,8	6,1	Yeni Dönem	

Kaynak: TÜİK

3.1. 1980 Öncesi Dönemdeki Gelişmeler

3.1.1. 1923-1946 Dönemi

İlk dönem olan 1923-1938 döneminde ortalama yıllık % 7,9 büyüme hızı ve % 5,8 kişi başına büyüme hızı yakalanmıştır. 1929 Büyük Bunalımın olumsuz etkisi dışında bu dönem ekonominin canlandırılmaya çalışıldığı ve ilk kapsamlı sanayi hamlesinin, dolayısıyla tarım ağırlıklı bir yapıdan sanayileşmeye geçiş yolunda önemli yapısal dönüşümlerin gerçekleştirildiği bir dönemdir. Ayrıca bu dönem Türkiye'nin sanayileşme stratejisini oluşturmaya çalıştığı yıllardır. Bu kriter doğrultusunda 1930'larda özel kesimin yeterli

sermaye birikimine ulaşamamış olması sonucu devlet üretici olarak doğrudan piyasaya girmiş, ekonomi içerisinde etkin aktör kimliğine bürünmüştür. Dolayısıyla hem temel tüketim mallarının üretiminde, hem de özel kesimin giremediği büyük ölçekli ve yoğun sermaye gerektiren alanlarda yer alarak, kaynak dağıtıcı politikalara doğrudan müdahale edebilmiştir (Tezel, 1982: 94).

Tablo 2. 1923-1930 Dönemi Ekonomik ve Sektörel Büyüme Oranları

	%
GSMH	9,3
Tarım	42,8
Sanayi	12,4
Hizmetler	44,8

Kaynak: TÜİK

1929 yılında yaşanan büyük buhran, dünya ekonomisinin yeniden şekillenmesi yolunda önemli bir dönüm noktası olmuştur. 20. yüzyıl ekonomisine damga vuracak olan Keynesyen kuram, bu dönemde Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. 1930'lu yıllardan itibaren dışa kapanarak devlet öncülüğünde bir sanayileşme hamlesi başlatılmış ve korumacılığa başvurulmuş, iç pazara yönelik sanayileşmeye ağırlık verilmesinin doğurduğu sonuçlara tarımsal üretimdeki artış da eşlik etmiştir.

1940'lı yıllar, kişi başına büyüme hızının negatif olduğu ve ekonominin dışsal faktörlerce belirlendiği bir dönemdir. Savaş riskini ortaya çıkması ile beraber, kaynakların kullanım biçimi de değişmiştir. Söz konusu tehlikelerin etkisini azaltması ve 1946'da çok partili rejime geçilmesi ise Türkiye'de meydana gelecek yeniliklerin habercisi olmuştur.

3.1.2. 1947-1960 Dönemi

Bu dönemde büyüme hızı yeniden ivme kazanarak ortalama % 6,3 kişi başına büyüme hızı da % 3,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemin başlangıcı iki açıdan önemli ve dönüm noktasını teşkil etmektedir. Siyasi açıdan tek partili rejimden çok partili rejime geçişi, ekonomik açıdan ise on altı yıldır kesintisiz uygulanan korumacı, içe dönük iktisat politikalarının gevşetilerek ithalatın serbestleştirildiği, dış açıkların kronikleşmeye başladığı ve dış yardım, kredi ve yabancı sermayeye dayalı bir ekonomik yapının geliştiği dönemdir. Bu iki unsur birbirini etkilemiştir. Zira değişen dünya dengeleri ile desteklenen siyasi değişimler, özel kesime hükümet politikalarının belirlenmesinde daha fazla söz hakkı kazandırmıştır (Tezel, 1982: 96).

Çok partili siyasi rejime geçildiği 1946 yılı ile kalkınma döneminin başladığı 1950'li yılların ilk yarısı arasında liberal iktisat politikaları uygulanmış ve kamu yatırımları alt yapıya

yöneltilerek, özel sektörün gelişmesi için uygun ortam oluşturulmayı çalışılmıştır. Ekonomi politikalarının temel hedefi sanayileşme olmakla birlikte, 1950’li yılların ortalarına kadar ekonomik gelişmede tarım sektörü belirleyici olmuştur. Yabancı sermaye teşvik edilmiş, özel kesimin dış kaynak ve kredilerden yararlanması sağlanmaya çalışılmış, kurulun sanayi tesislerine özel sektörün katılım teşvik edilmiştir, yerli hammaddeye dayalı tüketim mallarında ithal ikamesi gerçekleştirilmeye çalışılmış, tarımda makineleşme süreci hızlanmıştır.

Tablo 3. 1950-1960 Dönemi GSMH İçerisinde Sektörel Oranlar

	%
Tarım	41,5
Sanayi	17
Hizmetler	41,5

Kaynak: TÜİK

Cumhuriyetin kuruluşundan 1960’lı yılların başlarına kadar Türkiye ekonomisi yaşanan 1929 Bunalımı ve I. Dünya Savaşının olumsuz koşullarına rağmen ortalama % 5,1 ve kişi başına da %3,2 oranında büyüme hızı yakalamıştır.

3.1.3. 1961-1980 Dönemi

1960 lı yıllarla birlikte planlı kalkınma dönemine geçilmiştir. Dördüncü dönem temsil eden bu süreçte büyüme hızı önceki döneme göre daha düşük olmakla birlikte kararlı olup % 5,8, kişi başına büyüme hızı ise % 3,3 olarak gerçekleşmiştir.

Bu dönemi önceki dönemlerden ayıran bazı özellikler vardır. Bir kere, iktisat politikaları planlama tabanına oturtulmuştur, beşer yıllık kalkınma planları devreye sokulmuştur. İkinci olarak, konmacı, iç pazara dönük ve ithal ikameci bir sanayileşme stratejisi uygulamaya konmuştur. Bu dönem hem 1930lu yıllardan, hem de 1950 li yılların ikinci yarısından sanayileşmenin içeriği, yatırımların dağılımı ve öncelikleri konusunda farklıdır(Tezel, 1982: 99).

1962de uygulamaya başlanan kalkınma planlarının temel amacı hızlı sermaye birikimi ve sanayileşme yolu ile milli gelirin artırılmasıdır. Bu ise Keynesyen politikalarla desteklenen koruyucu ve ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisiyle sağlanacaktır. Keynesyen politikaların egemen olduğu bu dönemde uygulanan ithal ikamesi ve planla kalkınma uygulaması bu dönem dünya ekonomisinin işleyiş kurallarıyla da örtüşmektedir. Bu

strateji ülkenin dış rekabete kapalı olduğu bir ortamda aktif kamu müdahaleleriyle sermaye birikimi artırılarak ekonomik büyümenin hızlandırılması amaçlanmıştır. Ekonomik büyümenin ve yapısal değişimin kaynakları, arz açısından sermaye birikimi, teknolojik gelişme ve işgücünde artış, talep açısından ise iç pazarın genişlemesinin talep yapısında yarattığı değişimdir. Bu dönemde büyümenin en çok arz yönünden sermaye birikimi, ikinci olarak teknolojik gelişme ve en az işgücü girdisinin artış oranından etkilendiği görülmektedir. Talep yönünden ise iç talep kaynaklı büyüme gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Talep yönünden ise iç talep kaynaklı büyüme gerçekleştiği gözlenmiştir. Özellikle dönemin başlangıcı olan 1960lı yıllarda sermaye birikiminin büyüme katkısı %57 oranında olmuştur. Bir başka faktör de toplam faktör verimliliğindeki artıştır. Zira toplam faktör verimliliğindeki artışın büyüme katkısı % 32 olurken, beşeri sermayenin katkısı %11 de kalmıştır. Bu sonuç ithal ikamesine yönelik sanayileşme döneminde devletin sermayenin yaratılmasındaki rolünü de ortaya koymaktadır.

1970ler ithal ikamesi stratejisine dayalı sanayileşmeyi derinleştirme dönemi olarak tanımlanabilir. 1970'ler ithal ikamesinin ikinci evresi ve içe dönük sanayileşme dönemi olarak da bilinir. Bu dönemde GSYİH yılda ortalama % 4,1 oranında büyümüştür. B oran 1960larla karşılaştırıldığında çok önemli görünmemesine karşın, 1970li yıllar ağır imalat sanayi ve sermaye mallarında yerli üretim kapasitesinin artırılmasına yönelik güçlü kamu yatırım programlarının yapıldığı yıllardır (Tezel, 1982: 106).

İthal ikamesi stratejisine dayalı büyüme modeli, 1970lerin ortasında itibaren, artan petrol fiyatlarının da baskısı sonucu ciddi bir ödemeler dengesi sorunuyla karşılaşmıştır. Ödemeler dengesi sorunu, üretim için gerekli yatırım malları ve ara mallarının ithalatını engellemeye başlayınca ve bu sürece eklenen siyasal istikrarsızlık sonucu 1970lerin sonunda Türkiye bir ekonomik krize girmiştir. Bunda dışa kapalı ve geleneksel ekonomi politikalarından kopmayan hükümetlerin de etkisi olmuştur. Nitekim 1970'lerin sonunda ciddi bir daralma sürecine girilerek yapısal bir değişimin gerekliliği ortaya çıkmış, bunun sonucu olarak 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları yürürlüğü sokulmuştur.

3.2. 1980 Sonrası Dönemdeki Gelişmeler

3.2.1. 1980-1989 Dönemi

Türkiye ekonomisi bu dönemde büyük bir ekonomik kriz yaşamıştır. Krizin ortaya çıkmasına üretimdeki darboğazlar neden olmuştur. Kriz sonucunda ulusal gelir önemli ölçüde düşmüştür.

Ancak krizin ölçüsünü ulusal gelirdeki düşme ile ölçersek, 1994 yılında yaşanan krizde daha büyük bir düşme olduğunu görürüz. Gerçekten 1979’da yaşanan kriz ulusal gelirden % 2,8’lik bir düşme ile sonuçlanırken, 1994 yılında kriz ise ulusal gelirin %6,5 düşmesine neden olmuştur. Birinci kriz kendisini üretimde daralma ile gösterirken, ikinci kriz, finansal kesimde ortaya çıkmıştır. 1987 yılında gerçekleştirilen mali serbestleşme, 1994 yılındaki krizin finansal kesimde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu açıdan birinci krizi “reel”, ikinci krizi ise “mali” kriz olarak adlandırmak olurludur. Bununla birlikte krizlerin nedenleri incelendiğinde çarpıcı bir benzerlikle karşı karşıya kalırız. Her iki krizde de reel sorunların arkasında mali kesimde şişme diyebileceğimiz, sağlıksız gelişmelerin büyük bir rolü bulunmaktadır(Ay, 2007: 42).

1950’lerden sonra Türkiye’nin izlediği “ithal ikameci sanayileşme stratejisi” sonucu üretimde büyük bir tekelleşme egemen olmuş, rekabetten uzak, kalitesiz ve standardı düşük mal üretimi ile kendini göstermiştir. 1970’lerin ortalarında yükselen petrol fiyatları, döviz darboğazı, enerji sorunu, hammadde kıtlığı vs. gibi nedenlerle bu sağlıksız sanayileşme ekonomiyi 1980’lerde krize götürmüştür.

24 Ocak 1980 İstikrar kararlarıyla birlikte Türkiye dışa açık ihracat dayalı büyüme modelini benimsemiştir. Liberalizmle birlikte uygulanan Ortodoks bir istikrar programı olan ve ekonomide yeni bir dönemin başlangıcı kabul edilen 24 Ocak kararlarının en önemli özelliği sadece, Türkiye’nin içine düşmüş bulunduğu ekonomik istikrarsızlığı gidermeyi amaçlamıyor, yıllardan beri izlenmekte olan kalkınma stratejisini değiştirerek ekonomik dengelerin oluşumunda piyasa mekanizmasının rolünü artırmayı hedefliyor olmasıdır(Eğilmez ve Kumcu, 1998: 148).

Ekonominin dış rekabete açılması, kamu kaynaklarının altyapı yatırımlarına yönelmesi ve mali piyasaların serbestleştirilmesi piyasa ekonomisi adına atılan adımların başında gelmektedir. İç piyasanın daralması ücretlerin baskı altında tutulması, % 100 e ulaşan devalüasyon ve büyük parasal destekler sonucu 1980lerin ilk yarısında ihracatta önemli bir artış sağlanmış, büyüme hızı tekrar yükselmiştir.

Yapısal değişim ve dönüşüm faaliyetlerinin hız kazandığı 1980li yıllarda ekonomik büyüme süreci, ilki üç alt döneme ayrılan 1981-2001, ki alt dönemler olarak 1981-1989, 1990-1998 ve 1999-2001 ikincisi ise 2002-2006 dönemine ayrılarak incelenebilir.

1981-1989 döneminin başlangıcı olan 1981-1983 dönemi askeri yönetim dönemi olup, 1970lerden devralınan sosyo-ekonomik dengesizliklerin giderilmesine yönelik

girişimler yoğunlaşmış ve ortalama % 1,7 oranında büyüme sağlanmıştır. Bu da atıl kapasitelerin hareketlenmesine bağlı olarak gerçekleştirilmiştir. Ekonomik istikrar yerine ekonomik büyüme ve istihdamın ön planda tutulduğu 1984-1987 döneminde ise büyüme hızı belirgin şekilde artış göstermiştir. Söz konusu dönemde ortalama %7 oranında büyüme hızına ulaşılmıştır.

1981-1989 döneminde büyüme hızı % 4,8; kişi başına büyüme hızı da % 2,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu büyümenin altında dışa açılma ve ihracatın teşviki yanında, iç ve dış talep genişlemesi ve dış konjunktürde meydana gelen iyileşmeler, sermaye birikimi ve verimlilik artışları etkili olmuştur. Toplam faktör verimliliğindeki artışı büyüme katkısı bu dönemde % 48 ile başı çekmektedir. Bunda sağlanan sosyo-politik ve ekonomik istikrarsızlıkların giderilmesinin payı büyüktür. Ayrıca bu dönemde dışa dönük sanayileşme stratejiyle birlikte dış ticaretin GSMH 'ya oranı artmasının yanında, devletin yatırım stratejisini imalat sanayinden altyapı yatırımlarını geçerek değiştirmesi de bunda etkili olmuştur.

Ancak 1980'lerin sonunda ekonomi yeniden bir durgunluk ortamına doğru sürüklenmiştir. Bunda başlangıçta hedeflenen yapısal dönüşümün tam anlamıyla gerçekleştirilememesi sonucu reform sürecinin ivme kaybetmesi ve ihracata yönelik büyüme politikalarını sınırlarına ulaşılması en önemli etken olmuştur.

Ancak piyasa ekonomisinin kurumsallaşmaması, eğitim, iletişim teknolojileri, AR-GE gibi faaliyetlerin yeterince desteklenmemesi ekonomide dinamik büyüme ortamının oluşumunu engellemiştir. Özellikle 1980'lerin sonlarından itibaren ücretlerin artmaya başlaması TL'nin reel olarak değer kazanması, giderek artan bütçe açıkların dış borç ile edilme isteği sonucu 1989 yılında sermaye hareketlere serbestleştirilmiştir(Eğilmez ve Kumcu, 1998: 150).

Enflasyonu kontrol altına almak, dış kaynak açığını kapatmak, kıtlıkları önlemek ve ekonomiyi yeniden işler hale getirmek için, 1980 yılından itibaren ekonomik istikrar programı uygulanmaya başlanmıştır. Bu program kısaca "24 Ocak Kararları" şeklinde ifade edilecektir.

3.2.1.1. 24 Ocak Kararları

1980 yılı başına gelindiğinde, o zamana kadar benimsenen politikalarla krizden çıkışın olanaklı olmadığı anlaşılmıştı. Böylece, 24 Ocak 1980 kararlarıyla ekonomide yeni bir dönem başlatılıyordu.

24 Ocak Kararlarının alınmasında, savunulmasında ve uygulanmasında geri plandaki kuramsal-ideolojik düşünce ve yaklaşımları dört alt başlık altında özetlemek olanaklıdır.

Bunlardan birincisi, “muhafazakar” ekonomik yaklaşımların prestij kazanmasıdır. Bu yaklaşımlar dünya ekonomik krizi öncesinde geçerli olan Keynesci politikalara tepki olarak ortaya çıkmıştır. Muhafazakar ekonomik yaklaşımlar da “Monetaristler”, “Arz Yönlü Ekonomistler” ve “Yeni Klasikler” olarak belli başlı üç grupta ele alınabilir.

24 Ocak Kararlarının alınmasında ikinci etkili neden, çok uluslu şirketlerin ve ileri sanayileşmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere dönük stratejilerindeki değişikliktir.

Üçüncü neden, 1970’li yıllarda dışa dönük bir sanayileşme stratejisi izleyen bazı ülkelerin başarılarıdır.

Dördüncü neden de I.M.F., Dünya Bankası ve O.E.C.D gibi uluslar arası kuruluşların zorlamasıdır.

Gerçekten IMF ile yapılan görüşmelerde, geçmişte yapılan kısa vadeli “stand by” anlaşmalarından farklı olarak orta vadeli ekonomi politikaları belirlenmiş, buna bağlı olarak “genişletilmiş finansman kolaylığı” düzenlemesi öngörülmüştür. Ayrıca O.E.C.D ile Nisan ayında yapılan borç toplantıları da izlenen ekonomi politika göz önüne alınarak değerlendirilmiş ve merkez ülke hükümetlerinin “anlayışlı” davranışlarda bulunduğu görülmüştür. IMF ile yapılan toplantılarda yatırım ve üretim alanlarındaki kesimsel önceliklerin tanımlanması, dış ticaret ve ödemeler sistemine ise daha çok serbesti tanınması kararlaştırılmıştır(Ay, 2007: 48).

3.2.1.1.1. 24 Ocak Kararlarının Amaçları

24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik kararlar, bir yandan ekonomide önemli boyutlara ulaşmış bulunan, dolayısıyla doğru kararlar alınmasını engelleyen sapmaları ve kısıtlamaları kaldırmayı temel alırken, öte yandan ekonominin daha etkin bir biçimde yönetilebilmesi için kamuda köklü organizasyon değişikliklerine gidilmesini amaçlamıştır. Uygulamaya konan ekonomik programın temel amaçlarına kısaca değinmemiz, konumuz açısından yararlı olacaktır. Bu amaçlar şöyle sıralanabilir(Ay, 2007: 49).

- Devletin ekonomiye olan doğrudan müdahalelerini asgari düzeye indirerek, serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak ve ekonomide fiyat mekanizmasını geçerli kılmak. Böylece serbest piyasa ekonomisinde makro yönden genel dengelerin belirlenmesi ve mikro yönden öncelikli kesimlerin saptanması ve özendirilmesi, yol gösterici planlamaya göre olmakla beraber temelde ekonomide kaynak dağılımının fiyat mekanizması ile sağlanması hedeflenmiş olmaktadır.

- 1980 yılına kadar Türkiye’de izlenen sanayileşme stratejisini değiştirmek dışalım ekonomisine dayalı iç talep genişlemesi ile desteklenen, ucuz kredi ve ucuz döviz ile kaynak sağlanan sanayileşme stratejisinden karşılaştırmalı üstünlükler kuramını temel alan dışa açık bir sanayileşme politikası benimsenmiştir. Buna göre sanayide yapısal değişimin sağlanması temel alınmış ve bu yapısal değişimin piyasa mekanizması ile başarılması amaçlanmıştır.

- Ekonomide istikrarın sağlanması ve ekonomide kaynak ve gelir dağılımını bozan enflasyonun kontrol altına alınması için denk bütçe, sıkı para ve reel faiz politikalarını uygulamaya koymak.

- Dış dengenin sağlanması ve döviz darboğazının aşılması için genel olarak deviz girdilerini ve özel olarak dışsatımı hızla geliştirerek gerçekçi kur ve kapsamlı dış satımı özendirme politikalarının uygulanmasına başlanacak ve kambiyo sistemi geniş ölçüde serbestleştirilecektir.

Özetle 24 Ocak Kararları ve sonrasında uygulanan politikalar, özünde geniş kapsamlı bir istikrar programı olmanın ötesinde, serbest piyasa mekanizmanın daha güçlenmesi için devletin ekonomik hayata olan müdahalesinin asgariye indirilmesini, rekabeti engelleyici uygulamaların önlenmesini, ayrıca kaynak dağılımını bozucu kısıtlamaları ortadan kaldırılarak yatırımların etkinliğinin artırılmasını, ekonomiyi dünya ekonomisi ile bütünleştirmeyi ve ekonominin uluslar arası piyasalara entegrasyonunu amaçlıyordu. Başka bir deyişle 24 Ocak Kararları ve sonrasında uygulanan politikaların yeni bir sanayileşme stratejisine yeni bir birikim modeline geçişin koşullarını yaratmaya yönelik olduğu söylenebilir.

3.2.1.1.2. 24 Ocak Kararları Sonrası Ekonomik Yapıdaki Değişmeler

IMF’de imzalanan stand-by anlaşması çerçevesinde uygulanan istikrar politikaları ve sağlanan kredilerle yukarıda belirtilen amaçları kısa dönem içinde gerçekleştirmek pek zor olmamıştır. Reel devalüasyonlar ve mali desteklerle dışsatımın artırılması, bu alanda atılan ilk adım olmuştur(Şahinkaya, 1993: 34).

Dış satımın giderek yasaklar ve miktar kısıtlamalarından arındırılarak serbestleştirilmesi, ilk aşamada bunların gümrük vergileri, fon gibi fiyat destekleriyle ikame edilip, daha sonra bunların da aşama aşama azaltılıp dışsatımın tam serbestliğe kavuşması, 1984 sonrasına kalmıştır. Ekonomide var olan yapı nedeniyle dışsatım aleyhine oluşan sapmanın ortadan kaldırılması için öncelikle fiyatların idari kararlarla belirlenmesi ve uygulanması en aza indirilmiş ve böylece ikili fiyat yapısının oluşması önlenmiştir.

Mal piyasalarında zaman zaman ortaya çıkan ikili fiyat oluşumunun giderilebilmesi için bir dizi karar alınmıştır. 24 Ocak Kararları ile Fiyat Kontrol Komitesi kaldırılmış, temel mal ve hizmet kapsamı daraltılmış, KİT'ler temel mal ve hizmet kapsamı dışındaki ürün fiyatlarının saptanmasında serbest bırakılmışlardır.

Destekleme alımlarına tabi tarım ürünlerinin sayısı azaltılmış, dışsatımı sözkonusu olan ürünlerin fiyatlarının saptanması konusunda dış piyasa koşulları dikkate alınmış, kesimin kendi içinde kaynak yaratarak tarımsal girdilerin sübvansiyonu amacıyla destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu kurulmuştur. Mal piyasalarında yapılan bu düzenlemelerin yanında tasarrufların artırılması ve mali sisteme çekilebilmesi için faizler üzerindeki kayıtlamaların aşamalı bir biçimde kaldırılarak faiz oranlarının gerçekçi düzeylere yükseltilmesi politikası benimsenmiştir (Şahinkaya, 1993: 36).

Yapısal uyum çabaları çerçevesinde gerek yurtdışı tasarruflardan daha geniş ölçüde yararlanılabilmesi, gerek çağdaş teknolojinin yurda getirilerek ekonominin rekabet gücünün artırılması bakımından yabancı sermaye politikası özel bir önem arz etmiştir. 1980 sonrasında, sermaye girişleriyle ilgili bürokratik işlemlerdeki yavaşlığın ve dağınıklığın giderilmesi ve hemen hemen bütün işlemlerde Bakanlar Kurulu Kararı alınması gereğinin yumuşatılması yoluna gidilmiştir. Bu amaçla, belli bir tutarın üstündeki projeler ile bankacılık alanındaki projeler dışında kalan yabancı sermaye yatırımlarıyla ilgili işlemlerin belirlenmiş esaslar dahilinde yürütülmesi Yabancı Sermaye Başkanlığı'na bırakılmıştır.

Türkiye'deki bankacılık kesimi önemli ölçüde evrensel bankacılık tipinde yapılanmıştır. Dışa açılma ve dış ülkelerin mali yapılarındaki oluşumlara uyumun gereği olarak yatırım bankacılığı ve ihtisas bankacılığı gelişimi sürecin hızlandırılması gerekmiştir. Özellikle dışa açılma politikasının bir parçası olarak sermaye hareketlerine daha önceleri getirilmiş kısıtlamaların kaldırılmasıyla, yabancı bankaların ülkeye girişi ve mali kesimde rekabetin artması amaçlanmıştır.

Piyasadaki likiditeyi düzenlemek için açık piyasa işlemleri başlatılmış, doğrudan alım ve satımın yanı sıra repo teknikleri de kullanılmıştır.

Öte yandan yeni bir yapıya kavuşturulan İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, hisse senedi piyasasının yaygınlaşması açısından önemli bir kurumsal gelişme olmuştur. Borsanın faaliyete geçmesiyle birlikte özellikle hisse senedi yatırımcılarının piyasaya olan güveni artmıştır.

Bu dönemde harcamalarda belirli bir esneklik sağlayan fon uygulamalarına başvurulmuştur. Bu çerçevede önemli boyutlara ulaşmış olan konut açığının karşılanması, konut yapımının desteklenmesi ve bu alana gerekli kaynağın ayrılabilmesi amacıyla, Tasarrufların Teşviki ve Yatırımların Hızlandırılması Hakkında Yasa çıkarılarak, Başbakanlık Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi kurulmuştur.

Sonuç olarak 24 Ocak Kararlarının içerdiği politikalar daha çok mal, para ve döviz piyasalarında fiyatları kısa zamanda gerçekçi düzeylere çekecek önlemler getirmiştir. Daha sonra izlenen politika ve alınan önlemler ekonomik yapının değişmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır(Şahinkaya, 1993: 39).

1977'den itibaren yavaşlayan ve daha sonra gerileyen büyüme hızı, 1980 yılında alınan önlemler sonucunda 1981'den itibaren tekrar artma eğilimine girmiştir.

Türkiye ekonomisinde 1980'li yılların ilk yarısında 1980-1983 arasındaki dört yıllık dönemde ortalama % 2,7 bir büyüme hızı gerçekleşmiştir. 1984-1997 yıllarını kapsayan ikinci dönemde büyüme hızında yüksek artışlar sağlanmış ve dönem içinde yıllık ortalama büyüme hızı % 6,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde yapım sanayinde gerçekleştirilen yıllık ortalama büyüme hızı % 8,9 oranındadır. 1988 ve 1989 yıllarında ise, ekonominin görece bir yavaşlama içine girdiği görülmektedir.

Bu dönemde, dış talebin dışarıya bağlı olarak hızla büyümesi ve aynı zamanda modernizasyonu, özellikle dış ödemelerin serbestleştirilmesi, döviz sıkıntısının ortadan kaldırılması, enerji darboğazının giderilmesi ve iş barışının sağlanması, yeni üretim kapasitesi yaratmaya yönelik sanayi yatırımları ile büyük ölçekli altyapı yatırımlarının iç talebi genişletmesi yapım sanayine hız kazandırmıştır.

1988 yılından itibaren ise büyük ölçekli altyapı yatırımlarının geniş ölçüde tamamlanması iç talebi azaltırken, dış ticarete özendirme politikasındaki yön değişikliği de dış talebi etkilemiş ve yapım sanayine yönelik toplam talepte daralmaya neden olmuştur. İç ve dış talebi kısmaya yönelik daraltıcı maliye politikalarının uygulandığı 1988 ve bu politikaları belli bir gecikmeyle etkili olduğu 1989 hariç tutulacak olursa, 1980-1987 döneminde yapım sanayinde katma değer artış hızı, yıllık ortalama %8,3 olmuştur. Tarım kesimindeki dalgalanmaya karşın yapım sanayinde dönem içinde sağlanan bu istikrarlı ve hızlı büyüme GSMH artışında belirgin bir öge olmuştur.Yapım sanayi ile birlikte enerji kesiminde gerçekleştirilen yüksek büyüme hızları, sanayi kesiminin kalkınmada öncü olma özelliğini korumasında yardımcı olmuştur.

Ana üretim kesimlerindeki bu gelişmeler sonucunda hizmetler kesiminde de reel üretim artışları sağlanmıştır. İç ve dış talepteki canlanmaya bağlı olarak ticaret, konut ve altyapı yatırımlarındaki canlanmaya bağlı olarak da inşaat kesiminde belirgin bir büyüme sağlanmıştır.

3.2.2. 1990-1998 Dönemi

Türkiye ekonomisinde 1980'den 1988'e kadar geçen sürede izlenen ve uygulanan politikalar sonucu, rekabete açık ekonominin ilkeleri ve temellerini yerleştirilmesi, dış ticaretin serbestleştirilmesi, makro ve mikro fiyatların belirlenmesinde idari kararlar yerine büyük ölçüde piyasa güçlerini ikame edilmesi ve yurtiçi mali piyasaların yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmış ve ekonomide yapısal bir değişim sürecine girilmiştir. Bu olumlu gelişmelere karşın, kararlar ekonomide gerekli istikrarı sağlamada tanı olarak başarıya ulaşmamıştır. Şöyle ki, ekonomik büyüme yeterli düzeyde olmamış işsizlik artmış, devletin ekonomideki yeri küçültülememiş, sosyal dengesizlik büyümüş, gelir dağılımı daha da bozulmuş, dış borçlar, bütçe dışı fon uygulaması yaygınlaşmış, vergi gelirleri ulusal gelir oranında artmamış, bütçe açıkları hızla yükselmiş ve dolayısıyla kamu açıkları büyümeye başlamıştır. Özellikle 1986 yılından sonra kamu açıklarının sürekli bir artış eğilimi gösterdiği dikkati çekmektedir. Yine aynı dönemde kamunun iç borçlanmasında ciddi bir artış olduğu görülmektedir. 1986 yılında her 100 liralık vergi gelirinin 43 lirası iç borç ana para ve faiz ödemesine giderken, bu rakam gittikçe yükselmiştir(Şahinkaya, 1993: 62).

Kamu kesiminde mal ve hizmetleri fiyatlarının maliyetlerini altında kalması, kamu açıklarını büyütmüş, bu durum enflasyonu körüklemiş ve sonuçta Türk Lirasından kaçış başlamıştır. Bu olumsuz gidişe engel olmak için KİT ürünlerine öneli ölçülerde zamlar yapılmış mali piyasalardaki dengesizlikleri gidermek için 1988 Şubat ayında yeni önlemler alınmıştır. Bu kapsamda faizler yükseltilmiş, dışalım maliyeti artırılmış, dışsatımı özendirme önlemlerinde etkinlik sağlanmaya çalışılmıştır. İç talebin kısılması sonucunda dışsatım artmıştır. Fakat faizlerin yükseltilmesi maliyetleri yükseltmiş, kamu açıklarının azaltılması amacıyla kamu yatırımlarının kısılması, özel kesim üretim ve yatırımlarını da olumsuz yönde etkilemiştir. Mali piyasalar bu ortamdan olumsuz olarak etkilenmiş döviz talebi hızla artmış ve TL'den kaçış başlamıştır. Bu ortamda faizler yeniden serbest bırakılınca hızla yükselmiştir. TL'nin aşırı değerlenmesi, liberalleşen sermaye hareketleri sonucunda ülkeye kısa vadeli sermaye girişini hızlandırmıştır. Bu şekilde sermaye hareketleri, mali piyasalardaki değişikliklere çok hızlı tepki gösterdiği için aslında istikrarı bozucu bir niteliğe sahiptir.

Gerçekten, sıcak paranın ülkeden kaçışına engel olmak için faizlerin yükseltilmesine devam edilmesi, üretimi düşürmüş ve durgunluğu daha da hızlandırmıştır. 1989 yılında tarım kesiminde kuraklığa bağlı olarak büyüme hızının düşmesi, durgunluğu daha da artırmıştır. Bunların sonucundan 1989 yılında ekonomi yeni bir bunalıma girmiştir. Fakat bu defaki kriz, 1980 öncesi krizden daha farklı nitelikte olmuştur(Şahinkaya, 1993: 63).

Tablo 4. 1990-1998 Dönemi İşgücüne Katılma ve İşsizlik Oranları

YIL	İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı	Eksik İstihdam Oranı	Tarım Sektörünün Toplam İstihdam İçindeki Payı
	%				
1990	56,6	8,5	52,1	6,5	46,9
1991	57	8,2	52,3	7,2	47,8
1992	56	8,5	51,2	8,2	44,8
1993	52,2	9	47,5	7,7	42,5
1994	54,6	8,6	50	8,5	44
1995	54,1	7,6	50	7	44,1
1996	53,7	6,6	50,2	6,8	43,7
1996	52,6	6,8	49	6,2	41,7
1997	52,8	6,9	49,2	6,2	41,5
1998	52,7	7,7	48,7	9,1	40,2

Kaynak: TÜİK

Böylece dünya pazarlarıyla eklenerek yeni bir döneme giren Türkiye ekonomisi dışa açık bir makroekonomi görünümü kazanmıştır. 1990-1998 döneminde ekonomi %3,4 oranında büyürken, kişi başına büyüme %1,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar savaş dönemi olan 1939-1946 ve kriz dönemi olan 1978-1980 dönemini hariç tutulduğunda gerçekleşen en düşük oranlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu önemde gerçekleşen düşük büyüme oranının başlıca sorumlusu toplam faktör verimliliğindeki düşüşlerdir. 1980'li yıllarda toplam faktör verimliliği %1,9 oranında büyürken, 1990'lı yıllarda bu oran %-0,04'e düşmüştür. Dolayısıyla toplam faktör verimliliğinin büyümeye katkısı da bu dönemde negatif olmuştur. Toplam faktör verimliliğindeki düşüşün nedenleri ise, politik istikrarsızlık ve buna bağlı olarak uygulanan popülist politikalar, makroekonomik istikrarsızlık, mali kısıtlamalar sonucu alt yapı harcamalarının azalması yatmaktadır.

Kamu açıklarının borçlanmayla kapatıldığı, yüksek faiz-düşük kur politikasının desteklediği kısa vadeli spekülasyon sermaye girişleri, bir yandan ekonominin dış açıklarını finanse ederken, diğer yandan ulusal tasarruf eğilimini düşürerek, tüketim ve ithalat hacmini

genişletmiş, döviz kuru ve faiz oranları arasında hassas dengelere dayalı yapay bir büyümeye yol açmıştır(Eğilmez ve Kumcu, 1998: 155).

Bu şartlar altında Türkiye ekonomisi 1994 krizine sürüklenmiş ve ekonomi %6,09 oranında küçülmüştür. 1995-1999 döneminde krizin ardından yapılan devalüasyon ve 5 Nisan istikrar tedbirleri ekonomide kısa vadeli olumlu sonuçlar vermesine rağmen, ekonomiyi 1994 krizine sürükleyen ekonomik ve siyasi faktörlerde herhangi bir iyileşme sağlayamamıştır.

Tablo 5. Yıllar İtibariyle Sektörel Paylar Ve Büyüme Oranları

YILLAR	TARIM		SANAYİ		HİZMETLER		GSMH
	Büyüme	Pay	Büyüme	Pay	Büyüme	Pay	Büyüme
1990	7	16,3	9,3	25,9	10,1	57,9	9,4
1991	-0,6	16,1	2,9	26,5	-0,5	57,4	0,3
1992	4,3	15,8	6,2	26,5	7,1	57,8	6,4
1993	-0,8	14,5	8,3	26,5	10,5	59	8,1
1994	-0,6	15,3	-5,7	26,6	-7,6	58,1	-6,1
1995	1,3	14,4	12,5	27,7	7,6	57,9	8
1996	4,6	14	6,8	27,7	7,9	58,3	7,1
1997	-2,2	12,7	10,2	28,1	9,9	59,2	8,3
1998	9,6	13,4	1,8	27,6	3,6	59	3,9

Kaynak: TÜİK

Dahası spekülasyon sermaye hareketleri ve mali disiplinsizlik reel yatırımlardan uzaklaşarak dışa dönük büyüme yerini içe dönük büyümeyi ve ticarete konu olamayan sektörlere yatırımları teşvik ederken, ekonominin kırılganlığını da artırmıştır. Bunda özellikle 1990 lı yıllarda politik istikrarsızlık, popülist ve kısa görüşlü politikalar, 1994 ekonomik krizi, Marmara Depremi ve seçim ekonomisi uygulamaları gibi iç faktörler; Körfez krizi, Asya ve Rusya krizleri gibi dış faktörler önemli rol oynamıştır.

1990'lı yılların sonunda yukarıda sayılan faktörler sonrası Türkiye ekonomisi yeniden krize sürüklenmiş ve 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri ile karşı karşıya kalmıştır. Bunun sonucunda IMF gözetiminde yeni bir istikrar programı uygulamaya konulmuştur.

3.2.2.1. 5 Nisan Kararları

1990 yılında Körfez Krizinin çıkması ve 1991 yılında erken genel seçimlerin yapılması, para politikalarının gevşemesine yol açmıştır.

Türkiye, 1980-1987 döneminde dış ticaretini geliştirmeden İran-İrak Savaşını yarattığı rotamdan oldukça iyi yararlanmıştı. Buna karşılık, Türkiye, Körfez Savaşından olumsuz etkilenmiştir. Körfez Savaşı sırasında ve sonrasında Türkiye'nin bölge ile dış

ekonomik ilişkileri daralmıştır. Irak'a uygulanan ambargo, Türkiye'nin bölge ile ilişkilerini adeta felç etmiş, petrol boru hattı devre dışı kalmıştır. Erken genel seçim 1991 yılında kadar sınırlı sayıda üründe uygulanan destekleme alımlarının genişletilmesine, fiyatlarının yükseltilmesine, kamu kesiminin işçi ücretlerinin artmasına yol açmıştır.

Türkiye ekonomisi, 1994 yılında da önemli bir iç borç baskısı altında kalmıştır. Türkiye'de ilk kez dış borç ödemek için, içeride daha fazla borçlanılmıştır. Bir yıl içinde dış borçlar, iç borca dönüşmüş, dış borç ödemesi yapılırken iç borçlar çıg gibi büyümüştür. 1994 yılında biryandan dövizin artmasını önlemek diğer yandan bütçe açığına gidermek amacıyla yoğun iç borçlanma politikası izlenmesi sonucunda, 1995 yılında 241,5 trilyon TL'lik iç borç faizi ödemesi zorunluluğu doğurmuştur.

Tüm bu gelişmeler sonucunda ekonomide var olan iç dengesizlik, dış dengede de bozulmaya neden olmuştur. Dışsatımın yavaşlaması, dışalım artışının hızlanması sonucunda dış ticaret açığı yükselmiş, cari işlemler dengesi daha da bozulmuş ve ekonomi büyük bir krizin eşiğine gelmiştir. Bu çerçevede 5 Nisan 1994 Ekonomik Önlemler Uygulama Planı yürürlüğe girmiştir(Serin, 1998: 47).

3.2.2.1.1. 5 Nisan Kararlarının Amaçları

5 Nisan Kararları, kamu açıklarını azaltarak finans piyasalarını dengeye getirmek, dışsatımı ve döviz kazandırıcı etkinlikleri özendirerek dış açığı azaltmak, yapısal reformlarla kamu açıklarını azaltmaya ek destek vermek biçiminde düşünüldü. Kararların amaçları giriş bölümünde şöyle açıklanmaktadır(Serin, 1998: 48).

- Bu programın amacı, enflasyonu hızla düşürmek, Türk Lirası'na istikrar kazandırmak, ihracat artışını hızlandırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı, sosyal dengeleri de gözeten sürdürülebilir bir temele oturtmaktır.

- Bu programla bir taraftan ekonominin hızla istikrara kavuşturulması amaçlanırken, diğer taraftan istikrarı sürekli kılacak yapısal reformlar da gerçekleştirilecektir.

- Gelirlerin, ekonominin rekabet gücünü dikkate alan ve verimli istihdamı destekleyen bir yapıda gelişmesi, istikrarın bir diğer temel unsurudur.

- İstikrarın kalıcı olması, sürdürülebilir bir büyüme ortamına girilmesi, kamunun ekonomideki rolünün yeniden tamamlanması ve bu çerçevede yeniden örgütlenmesini gerektirmektedir. Burada temel ilke, sübvansiyon dağıtılan bir devlet yapısından, ekonomide

piyasa ekonomisinin tüm kurum ve kurallarıyla işlemlerini sağlayan ve sosyal dengeleri gözetilen bir devlet yapısına geçmek olmalıdır.

- Bu program çerçevesinde kısa vadede toplumun her kesiminin gücü oranında fedakarlık göstermesi gerekmektedir. Bu fedakarlığın gösterilmesi ve toplumun bütün kesimlerince desteklenmesi programın başarısı temel şarttır.

3.2.2.1.2. 5 Nisan Kararları Çerçevesinde Alınan Başlıca Önlemler

5 Nisan 1994'te alınan kararlar genel olarak değerlendirildiğinde, kısa vadeli politika önlemlerinin yapısal reform alanlarına kadar çok geniş kapsamlı bir düzenleme getirdiği görülmektedir. Ancak olurluk çalışması yapılmadan, iç ve dış baskılar sonucunda kısa sürede alınan kararlar, daha çok hükümetin niyet ve isteklerini ifade eden bir rapor görünümündedir. Ekonomik istikrarı ve yapısal iyileştirmeyi sağlamak için, 5 Nisan ve daha sonra uygulamaya konulan başlıca önlemler aşağıda özetlenmiştir.

3.2.2.1.2.1. Kamu Açıklarını Azaltıcı Önlemler

Bu önlemler bir yandan kamu gelirlerinin artmasını, öte yandan da kamu harcamalarının kısıtlanmasını amaçlıyordu.

3.2.2.1.2.1.1. Kamu Gelirlerinin Artırılması

KİT mal ve hizmet fiyatları döviz kurundaki artışlar ve piyasa koşulları dikkate alınarak yeniden belirlenmiştir. Bu çerçevede şekere % 50-62, tek el ürünlerine % 70-100, çaya % 64,2-72,7, THY'ya % 47-53,3, akaryakıtta % 45-9-90 zam yapılmıştır. KİT ürünlerini fiyatlarında yapılan ayarlamalardan sonra 6 ay süre ile yeni zam getirilmeyeceği, şeker ve çay fiyatları yıl boyunca sabit tutulacağı belirtilerek, halkın enflasyon beklentisi kırılmak istenmiştir(Parasız, 2004: 41).

- Bu programın gerektirdiği mali özverinin toplumun bütün kesimlerine dengeli dağıtılabilmesi için yeni vergi düzenlemeleri yapılmıştır. Bu çerçevede ekonomik denge vergisi, net aktif vergisi, ek gayrimenkul vergisi, ek motorlu taşıtlar vergisi bir yıllık olarak uygulamaya girdi. Devletin çeşitli hizmetlerinden alınan resim ve harçlar yükseltilmiştir.

3.2.2.1.2.1.2. Kamu Giderlerinin Azaltılması

- Tüm kamu projelerinde %20 oranında kesintiye gidilmesi kararı uygulamaya girmiştir. Güvenlik ve ekonomik açıdan yaşamsal önemi bulunan projeler dışında, henüz ihale işlemleri tamamlanmamış olanlar dondurulmuştur. Ancak ülke kalkınmasına katkıda bulunacak, Yap-İşlet-Devret modeli ile gerçekleştirilecek altyapı projeleri desteklenmiştir.

- Tarım politikalarının değiştirilerek, yapılan mali desteklerin azaltılması adım adım uygulamaya konulurken, KDV iadelerinin aylık ödenmesi yerine yıllık ödenmesi esasına geçilmiştir.

- Kamu hizmetlerinin yürütülmesi için gerekli mal ve hizmet alımları sınırlandırılmış, kurumların taşıt, lojman, sosyal tesis ve hizmet binası yatırımları durdurulmuştur.

- Kamu işyerlerinde çalışanların geçen toplu sözleşme döneminde geçmiş enflasyon oranında zam görmesi kararlaştırılmış iken, bunun ancak beklenen enflasyon oranında olacağı bildirilmiştir.

- Kamu açıklarının artışına katkı yapan, başta SSK olmak üzere, sosyal güvenlik kuruluşlarının yükünü azaltmak için emeklilik yaşının ileri alınması kararlaştırılmış ancak, Çalışma Bakanlığı bu taslağı geri çekmiştir.

- Son yıllarda hızla artan kamu açıklarının Merkez Bankası ve Mali piyasalar üzerindeki baskısı, para politikalarının etkin bir şekilde uygulanmasını zorlaştırmıştır. Merkez Bankası'nın parasal büyüklükler üzerindeki denetimini artırabilmek için, mevduat munzam karşılığı ve disonibilite uygulamaları yeniden düzenlenmiştir. Hazine'nin Merkez Bankası'ndan alacağı avansa sınır getirilmiş fakat Hazine, ödemeler için sıkışınca bu sınırlamalara karşın T.C. Merkez Bankasından avans kullanılmıştır.

3.2.2.1.2.1.3. İhracatın Artırılması

- 1994 yılı başında TL'nin serbest piyasada %60 dolayında devalüe edilmesi dışsatımcılar aleyhine bozulan görelî fiyat dengesini değiştirmiştir. Devalüasyon dışsatımı özendirilmiş, iç piyasada talep daralınca, dışsatımcılar dış piyasalara yönelmek zorunluluğunu duymuşlardır.

- AB ile gerçekleştirilecek Gümrük Birliği çerçevesinde, AB ve genelde dış piyasalarda rekabet gücüne sahip olabilecek kesimlerde üretimin desteklenmesine büyük önem verilmiştir. Bu çerçevede, AB normlarına uygun, çevreye duyarlı, katma değeri yüksek, moda ve markaya yönelik, teknolojisi uygun, uluslar arası kaliteye sahip üretim ve yatırımlar desteklenmiştir.

- İhracatı artırmak amacıyla Eximbank kredisi ve dışsatım sigortası kapsamının iki milyar dolara çıkarılmasına karar verilmiştir. Ancak, Mayıs sonu itibariyle yalnızca 300 milyon dolar ayrılabilmiştir. Ayrıca, küçük ve orta boy işletmelerin kesim itibariyle dışsatım için örgütlenmeleri, dış ticaret sermaye şirketlerinin koşulları yeniden belirlenmiştir. Ne var ki, Mayıs ayında dışsatım çökmüş, 1993 Mayıs dışsatımına oranla dokuma, giyim, halı ve deri dışsatımı yaklaşık %30 gerilemiştir. İçeride maliyetler hızla yükselirken döviz-faiz arbitrajı ile TL değerinin yükselişe geçmesi, üretimin gerilemesi, dışsatım için tehlike işaretleri vermektedir(Parasız, 2004: 44).

3.2.2.1.3. 5 Nisan Kararlarının Genel Değerlendirilmesi

İstikrar programının uygulanması sonucunda ekonomideki kötüye gidişin kısmen kontrol altına alındığı ve bazı olumlu gelişmelerin sağlandığı gözlenmiştir(Parasız, 2004: 45):

- Döviz kurlarında oldukça istikrar sağlanmıştır.
- Faiz oranlarında kısmi bir istikrar sağlanmıştır.
- İhracat hızla artmış, dışsatımın dışalım karşılama oranı büyük ölçüde yükselmiş ve cari işlemler bilançosu 2,6 milyar dolar fazla vermiştir.
- Merkez bankasının döviz rezervleri hızla artarak 1994 yılı sonu itibariyle 7,1 milyar dolara, 10 Mart 1995 itibariyle 11 milyar dolara ulaşmıştır.
- 1994 yılında 5,4 milyar doları anapara, 3,9 milyar doları faiz olmak üzere toplam 9,3 milyar dolar dış borç ödemesi gerçekleştirilmiştir.
- Kamu harcamaları önemli ölçüde kısılmış, ek vergi yasakları çıkartılarak vergi gelirleri bir yıl önceye göre % 107 gibi yüksek bir oranda artırılmıştır. Böylece kamu kesiminin borçlanma gereğinin GSMH 'ye oranı % 11,7 iken 1994'te % 7,9'a düşürülmüştür.
- Diğer çok önemli bir gelişme de OECD gibi çeşitli uluslar arası kuruluşların Türkiye ekonomisindeki gelişmeleri olumlu bulmalarıdır. Bu durum Türkiye'nin 1995 yılındaki dış kredibilitésinin artmasına olanak verebilecek bir ortam hazırlamıştır.

Türkiye ekonomisinde 5 Nisan İstikrar Programının uygulanmaya konulmasıyla 1994 yılında gözlenen bu olumlu gelişmelerin yanında önemli olumsuz gelişme ve sıkıntılar da ortaya çıkmıştır.

- Finansal krizin reel kesimi de etkilemesi sonucu, yapım sanayi üretimi ve dolayısıyla toplam sanayi üretimi önemli ölçüde düşüşler kaydetmiştir.

- GSMH 'de %6 oranında küçülme yaşanmıştır.
- Yatırımlar azalmış ve işsizlik oranı % 10,5'e yükselmiştir.
- Bankalar mevduat faizlerini hazine bono faizlerindeki artışa koşut olarak yükselttikleri için, faiz gelirleri aşırı artmıştır.
- İşçi-memur ve emekli maaşlarındaki artış ile çiftçilerin tarımsal ürünlerine uygulanan destekleme fiyatları enflasyon oranını altında kalmış ve gelir dağılımı sabit gelirli aleyhine daha da bozulmuştur.
- Enflasyonist baskılar kontrol altına alınamamış ve ekonomik istikrar sağlanamamıştır.
- Ekonomide yapılmak istene yapısal düzenlemelerde de başarı sağlanamamıştır. Özelleştirme ile KİT'lerdeki yapısal düzenleme amaçlarına ulaşamamıştır.

Türkiye'de yalnızca para, maliye ve kur politikaları ile kronik hale gelmiş enflasyonu kontrol altına almak ve sağlıklı bir ekonomik büyümeyi sağlamak olumlu değildir. Yapısal değişim ve düzenleme önlemlerinin hızla alınması ve etkin biçimde uygulamaya konulması gereklidir.

3.2.3. 1999-2001 Dönemi

1998 yılındaki IMF Yakın İzleme Anlaşması 9 Aralık 1999 tarihinde mali destekli bir 3 yıllık bir stand-by ile sonuçlandı. Program "Enflasyonla mücadele ve mali uyum" başlığını taşımakta idi. Programda ana hatlarıyla öngörülenler şunlardı:

1. Sıkı bir maliye politikası.
2. Enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası.
3. Enflasyonu düşürmeye odaklı kur ve para politikaları.

Bu anlamda 1 Ocak 2000 'den Temmuz 2001'e kadar olan 18 aylık bir dönemde geçerli olmak üzere nominal çapa uygulamasına geçilerek, döviz kurlarının aylık değer artışı belli marjlar dahilinde ilan edildi. Temmuz 2001'den itibaren ise kısmen tekrar dalgalı kur rejimine geçilecekti. Bu on sekiz aylık dönemde M.B. Net İç Varlıkları Stoğu 1999 Aralık düzeyinin her çeyrekte +, - % 5'i kadar olacaktı(Karaçor, 2001:93).

1999 Eylülünde alınan bir kararla ticari bankaların döviz net genel pozisyon sınırı yani açık pozisyon sınırı, sermayelerinin %20'sine indirilmişti. Bu sınırı aşan bankalar, Haziran 2000 sonuna kadar Merkez Bankası'na %8 munzam karşılık yatırmak zorunda idiler. Bu program ile birlikte munzam karşılıklar %6'ya çekilirken, disonibilite oranı %2 olacaktı.

Programın gelirlere ilişkin hedefi, enflasyondaki düşüşü ve özel sektöre ücret ve fiyat artışlarını hedef enflasyon ile aynı oranda belirlemeleri hususunda yol göstermekti. Yapısal Reformlar kısmında ise program kamu sektörü borcuna ilişkin faiz ödemelerinin yükünü düşürmeyi, şeffaflığı ve ekonomik etkinliği artırmayı ve kamu sektörünün olması gereken muhtemel yükümlülüklerini azaltmayı hedeflemekteydi(Karaçor, 2001: 97).

2000 senesinin ilk yarısında ekonomi canlandı ve iç borçlanma faiz oranları %100'den %30'lara geriledi. Bu kez reel faizler negatif değerlere gelmişti. Reel faizlerin negatif görünümü, bankacılık sistemindeki dengesizliklerin tekrar patlak vermesine yol açtı. İç borç stokunun ve kamu açığının artması üzerine bankalar, yurt dışından yüksek ülke riski yüzünden normalin üzerinde faiz oranlarından borçlanarak kamu iç borçlanma senetleri almaktaydılar. Döviz rezervlerinin yeterli düzeyde olması ve ülkeye net sermaye girişinin sürmesi durumunda kurlardaki artış program gereği ılımlı düzeylerde kalınca faiz-kur makası açılıyor ve bankalar yüksek kazanç sağlayabiliyordu. Dış piyasalardan kısa vade ile borçlanılan fonların, orta vadeli borçlanma senetlerine yatırılması, açık pozisyonların artmasına neden oluyor, bankacılık sistemini risklere açık bir hale getiriyordu. 22 Kasım tarihine geldiğinde bazı bankaların kaynak ihtiyacı içine düşmesi para ve sermaye piyasalarında dalgalanmaya yol açınca Demirbank, Etibank ve Bank Kapital bankaları da fona devredildi. Böylece o dönemde fondaki banka sayısı 11'e ulaşmış oluyordu.

Tablo 6. Yıllar İtibariyle Sektörel Paylar Ve Büyüme Oranları

YILLAR	TARIM		SANAYİ		HİZMETLER		GSMH
	Büyüme	Pay	Büyüme	Pay	Büyüme	Pay	Büyüme
1999	-5,6	13,4	-5,1	27,9	-6,7	58,7	-6,1
2000	3,8	13,1	6,2	27,8	7	59	6,3
2001	-6	13,6	-7,4	28,5	-11,3	57,8	-9,5

Kaynak: TÜİK

Türkiye ekonomisindeki istikrarsızlıkların temel nedeni olan kamu finansman dengesini kalıcı sağlıklı bir yapıya kavuşturmayı, kamu açıklarının piyasalardaki baskısını azaltmayı, reel faizleri makul bir düzeye indirmeyi, enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmeyi ve yapısal reformları da gerçekleştirerek ekonomiyi sürdürülebilir bir büyüme ortamına kavuşturmayı hedefleyen üç yıllık istikrar programı 2000 yılından itibaren uygulanacak makro ekonomik politikaların temelini oluşturmuştu. Bu program çerçevesinde 2000 yılında, fiyatlardaki artışın düşürülmesi, üretimin yeniden başlatılarak ekonomide büyüme sağlanması, kamu borç stokunun sabitlenmesi ve konsolide bütçede faiz dışı fazlanın yükseltilmesi hedef alındı. Para politikaları da buna göre belirlendi. Merkez Bankası döviz girişi olmadan para arzını arttırmamayı esas aldı; döviz sepetinin günlük değerleri önceden

duyurularak ekonomik aktörlerin önlerini görmelerine imkân sağlandı. Programın iç ve dış çevrede kabul görmesi, dış borçlanmanın yapılabilmesi ve faiz oranlarının hızla düşmesi, reel ekonominin asli faaliyetine dönmesini sağladı, üretim arttı ve Gayri Safi Milli Hasıla %6.1 oranında büyüdü. 2000 yılında aylık fiyat artışları Mart ayından itibaren önceki yıl değerlerinin altında gerçekleşti ve yıl sonunda toptan eşya fiyatlarındaki yıllık artış önceki yıla göre 30,2 puan azalarak yüzde 32.7 seviyesinde gerçekleşirken tüketici fiyatlarındaki artış da 29.8 puan azalışla yüzde 39 oldu. Bu seviyeler, petrol fiyatlarında öngörülenin üzerindeki yükseliş, ekonomideki canlanmanın ve faizlerdeki gerilemenin getirdiği talep artışı nedenleriyle, hedeflenenin bir miktar üzerinde kaldı. Enflasyonda hedeflenenlere ulaşılamamasının önemli bir nedeni de, talebin özellikle bankalarca açılan bireysel kredilerle desteklenmesi idi.

Tablo 7. 1999-2001 Dönemi Ekonomik Büyüme Rakamları

YIL	%
1999	-3,4
2000	6,8
2001	-5,7

Kaynak: TÜİK

2000 yılında ihracat, Euro'nun dolar karşısında değer kaybetmesi, ihracat fiyatlarının gerilemesi ve tarım ürünleri ihracatının azalmasının etkisiyle 27.8 milyar dolar oldu. İthalat ise 54.5 milyar dolara yükseldi. Cari işlemler dengesi, ithalattaki yüksek artışı etkisiyle 9.8 milyar dolar açık verdi. Buna rağmen sermaye hareketleri ise kısa ve uzun vadeli sermaye hareketlerindeki arttığı için 9.4 milyar dolar fazla verilebildi. İç borç stoku ise 2000 yılında 36.4 katrilyon liraya ulaştı. Bu tutarın 34.3 katrilyon lirası tahvil 2.1 katrilyon lirası bonodan oluşmaktaydı. İç borçların GSMH 'ya oranı da yüzde 28.9 oldu. İç borçlanmada ortalama yıllık basit faiz oranı yüzde 36.4 ile önceki yıla göre önemli oranda düşerken ortalama vade de 386 güne yükselmiştir. Dış borçlar 117.8 milyar dolara ulaşmış, 21.9 milyar dolar dış borç ödemesi gerçekleştirilmiştir. Daha sonra 22 Kasım 2000'de bir likidite krizi yaşandı ve üç yıllık program anlamını yitirdi.

Tablo 8. 1999-2001 Dönemi İşgücüne Katılma ve İşsizlik Oranları

YIL	İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı	Eksik İstihdam Oranı	Tarım Sektörünün Toplam İstihdam İçindeki Payı
	%				
1999	49,9	6,5	46,7	6,9	36
2000	49,8	8,4	45,6	6	37,6
2001	49,6	10,3	44,4	5,4	34,9

Kaynak: TÜİK

22 Kasım 2000'deki kriz aslında öngörülebilir bir kriz idi. Zira faizlerde yükselmeye ilişkin belirtiler iki üç ay öncesinden görülmekte idi. 22 Kasım sonrasında Merkez Bankası döviz rezervlerinde önemli bir azalma gözlemlendi. MB, 17-24 Kasım arasında yaklaşık 3 milyar, 24 Kasım-1 Aralık arasında 2.5 milyar olmak üzere döviz rezervlerinin 5.5 milyar dolarını kaybetti. İki haftada brüt döviz rezervleri 24.4 milyardan 18.9 milyar dolara indi. Böylece programın net döviz rezervi üzerine koyduğu alt sınırın da altına inilmiş oldu.

3.2.4. 2002 'den Günümüze

3.2.4.1. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Türkiye, 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan iki krizde, uygulamış olduğu kur çapasına dayalı "enflasyonu düşürme programının" çökmesinden sonra IMF'nin "öncülüğünde ve denetiminde" 14 Nisan ve 15 Mayıs tarihlerinde iki aşamada açıklanan yeni bir istikrar programını uygulamaya koymuştur. Önceleri "Ulusal Program" daha sonra da "güçlü ekonomiye geçiş programı" olarak tanımlanan programın amacı "...güven bunalımını ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırmak ve ...bir daha geri dönülmeyecek şekilde kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik alt yapıyı oluşturmaktır". Program eski düzene dönmenin artık mümkün olmadığını belirtmektedir(Hazine Müsteşarlığı, 2001).

Çünkü program, siyaset ve ekonomi alanlarının ayrıştırılması temelinde, devletin fonksiyonlarının esas itibari ile " denetim" ile " eğitim, sağlık ve adalet" gibi kamu hizmetleri ile sınırlanacağı bir düzeni hedeflemektedir. Bu amaçla program temel hedefi, "sürdürülemez boyutlara" varmış olan kamu borçlarına yol açan "borç dinamiğinin" ortadan kaldırılarak Türkiye ekonomisinin "bugünkü gibi olağanüstü bir yardıma muhtaç kalmayacak" bir yapıya kavuşturulmasıdır. Dahası program uzun vadeli 2001-2023 dönemini kapsayan gelişmesi stratejisinin temel amacını oluşturmaktadır. Bu dönemde sürdürülebilir iktisadi büyüme için tüm kurum ve kurumları ile özümsemiş, uyumlu ve uygulanabilir ulusal iktisat politikalarının yalnızca kişi başına düşen milli gelir düzeyi açısından değil, aynı zamanda orta ve uzun vadeli büyüme oranları üzerinde de etkili olabilecek hedefleri kapsamaktadır.

Güçlü ekonomiye geçiş programı yukarıdaki hedeflerini gerçekleştirebilmek için(Ay, 2007: 56):

- ekonominin yeniden yapılandırılması konusunda kesin bir siyasi taahhüdü ve desteği içerdiğini,

- kamuda şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması, rasyonel olmayan müdahalelerin geri dönüşü olmayacak şekilde önlenmesi, iyi yönetişimin ve yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesini

- katlanılan fedakarlıkların boşuna gitmesinin önlenmesini ve piyasalarda güven ortamının yeniden sağlanması için amaçlandığını belirtmektedir.

Bu hedeflerin üçlü bir yaklaşıma dayandırılarak gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bunlar;

- bankacılık sektöründeki bozulmalar başta olmak üzere, son finansal krizin doğrudan temelinde yatan bozulmaların düzeltilmesi ve ekonomi yönetiminin şeffaflığının ve özel sektörün ekonominin yeniden yapılandırılması sürecindeki rolünün geliştirilmesine yönelik yapısal politikalar,

- finansal istikrarı sağlamaya ve enflasyonla mücadeleye devam edilmesine ilişkin maliye ve para politikaları

- makro ekonomik istikrar, büyüme ve toplumun en muhtaç kesimlerini koruma hedefleri ile örtüşen ücret ve maaş politikaları oluşturulması yönünde geliştirilmiş sosyal diyalog şeklinde sıralanmaktadır.

Yukarıda sayılan hedeflere ulaşmanın temel şartı ise makro ekonomik değerlerin kurulmasıdır. Ancak söz konusu dengelerin kurulması, ekonomi de kısa vadede bir daralmayı gerektirmekte; bu ise toplumun değişik kesimlerin fedakarlığını gerekli kılmaktadır. Nitekim güçlü ekonomiye geçiş programı ilk yılı olan 2001 yılı için milli gelirden % 3,0 düzeyinde bir daralma ve ardından 2002’de %5, 2003’te ise %6 artış hızı öngörmektedir. Ne var ki ekonomi de sağlanan bu hızlı büyüme istihdama yansımamıştır.

Tablo 9. 2002-2006 Dönemi İşgücüne Katılma ve İşsizlik Oranları

YIL	İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı	%		
			İstihdam Oranı	Eksik İstihdam Oranı	Tarım Sektörünün Toplam İstihdam İçindeki Payı
2002	48,3	10,5	43,2	4,8	33,9
2003	48,3	10,5	43,2	4,8	34,2
2004	48,7	10,3	43,7	4,1	34
2005	48,3	10,3	43,4	3,3	29,5
2006	48	9,9	43,2	3,6	27,3

Kaynak: TÜİK

Ana hedef itibari ile, öncelikle parasal sermayenin krizden çıkış programı niteliğinde olmakla birlikte, güçlü ekonomiye geçiş programının temel felsefesi, Türkiye'nin gerekli yapısal reformları yapması durumunda, küreselleşme sürecinde daha sağlıklı bir biçimde uyum sağlayabileceği, dünya ekonomisinin sunduğu fırsatlardan daha etkin bir biçimde yararlanabileceği, daha hızlı büyüyebileceği ve gelişebileceğidir(Türel, 1984: 203).

Tablo 10. 2001-2006 Dönemi Ekonomik Büyüme Rakamları Analizi

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
GSMH	-9,5	7,9	5,9	9,9	7,6	5,6
Tarım	-6	7,5	-2,4	2	5,7	-1,2
Sanayi	-7,4	9,1	7,8	9,1	6,4	7,3
Hizmetler	-11,3	7,5	6,9	11,8	-8,5	5,9

Kaynak: TÜİK

3.2.4.3. Büyüme Rakamları

Türkiye ekonomisi Cumhuriyet tarihinin büyüme açısından en ilginç bir dönemini yaşamaktadır. Hem 2001 yılındaki küçülme hem de 2004 yılındaki büyüme rekordur.

2001 yılındaki %9,5 lik rekor daralmanın ardından 2002 yılı için %3 lük büyüme hedefi belirlenmiştir. Ancak 2002 yılında GSMH büyümesi, hedefin iki katını aşarak %7,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2003 yılında ise ekonomik büyüme iç talepteki canlanmanın da etkisiyle %5,9 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Özellikle yılın ikinci yarısında artan özel tüketim harcamaları, 2000'li yıllardaki düzeyine tırmanmıştır.

Türkiye ekonomisi mali krizler ve siyasal istikrarsızlıkların ardından 2004 yılında uzun süre yakalanamamış bir büyüme rakamına ulaşarak GSMH %9,9 oranında büyümüştür daha sonraki yıllarda azalarak da olsa yüksek büyüme performansını sürdüren ekonomi 2005 yılında %7,6 ve 2006 yılının dokuz aylık döneminde de %5,6 oranında büyüme sergilemiştir. Sektörler açısından büyüme rakamlarına bakıldığında tarım sektöründe dönem boyunca istikrarsızlık söz konusu iken, krizi takiben sanayi ve hizmetler sektöründe ise büyüme devam etmiştir. Özellikle sanayi sektörü 2001'de ekonomideki daralmanın ardından daha sonraki yıllarda sırasıyla % 9,1, %7,8, % 9,1 ve % 6,4 oranında büyümüştür. Benzer bir trendi hizmetler sektörü de izlemekle beraber, tarım sektörü hem daha istikrarsız bir büyüme trendi izlemiştir, hem de diğer sektörlerin gerisinde bir büyüme hızı sergilemiştir.

Tablo 11. 2002-2010 Dönemi Ekonomik Büyüme Rakamları

YIL	%
2002	6,2
2003	5,3
2004	9,4
2005	8,4
2006	6,9
2007	4,7
2008	0,7
2009	-4,7
2010	11,7*

Kaynak: TÜİK

Ekonomik büyümenin en önemli kaynağı iç ve dış talepteki gelişmelerdir. İç talep ise toplam tüketim ve yatırım harcamalarından oluşmaktadır. Kriz sonrasında toplam tüketim harcamalarının 2005 yılına kadar tedrici bir artış gösterdiği görülmektedir. Tüketim harcamalarındaki bu tedrici artışın kaynağını ise özel tüketim harcamaları oluşturmaktadır. Dikkati çeken husus kamu tüketiminin 2002 hariç hiç artmamasıdır. Kamuda ciddi bir tasarruf söz konusudur. Bu durum kamu yatırım harcamaları için de geçerlidir. Hatta kamu yatırım harcamaları bazı yıllarda azalmaktadır. Buna karşılık büyümenin en önemli itici gücünün özel sektör yatırım harcamaları ile stok değişmelerinden oluştuğu görülmektedir. Özellikle 2004 yılında özel sektör yatırım harcamaları %45,5 artış göstermiştir. Stok değişmelerinde ise artış oranları gittikçe azalmakla birlikte, özellikle kriz sonrası dönemde büyük artış yaşanmıştır. Kriz sonrası stoklardaki azalmayı dikkate aldığımızda, bu bir taraftan azalan stokların yeniden yerine konması, diğer taraftan da tüketim harcamalarının yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Burada iki gözlemi belirtmek gerekli olmaktadır. Birincisi büyümenin birincil kaynağı tüketimden çok yatırım ve stok değişmeleridir. İkincisi, bu büyüme özel sektör kanalıyla gerçekleşmektedir. Büyümenin tüketimde çok yatırımlardan kaynaklanması uzun dönemde hem üretim kapasitesinin artırılması, dolayısıyla işsizliğe çare bulunması, hem de sürdürülebilirlik açısından olumlu bir gelişmedir. Dahası bunun özel sektör kanalıyla gerçekleştirilmesi ise, kamu kesiminin rasyonalize edilmesi ve uzun dönemli uygulanmaya konan büyüme stratejisi açısından daha da önemlidir. Ancak kısa vadede bu tip bir büyüme vatandaşın refah düzeyini artırmamakta, dolayısıyla sokağa yansıtılmamaktadır.

3.3. Türkiye’de Büyümenin Kaynakları

3.3.1. Üretim Faktörlerinin Büyüme Katkıları

1980’li yıllarla birlikte dışa açılmayı ve piyasa ekonomisini benimseyen Türkiye iç talep yerine dış talebin, kamunun ekonomiye aktif müdahalesi yerine fiyat mekanizması ve özel kesimin öncülüğünde ekonomik büyümesini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede piyasa ekonomisinin güçlendirilmesi ve ekonominin dışa açılmasının uyaracağı sermaye birikimi ve verimlilik artışının büyüme hızını artırması beklenmiştir. Artan rekabet ve genişleyen dış Pazar olanaklarıyla ortaya çıkacak verimlilik artışının büyümenin kaynağında daha büyük bir paya sahip olması hedeflenmiştir.

Burada bazı gözlemleri belirtmekte fayda vardır. İlk olarak 1980’lerde ekonominin dışa açılması ve rekabet ortamında sağlanan iyileşme sonucu verimlilik düzeyinde önemli artışlar olmuş ve TFV yıllık % 2,5 büyümüştür. Bunda sermaye birikimi hızında yavaşlama dikkate alındığında, verimlilik artışının, mevcut kaynakların daha etkin kullanımından kaynaklandığı söylenebilir. Ancak ekonominin kayıp yılları olarak değerlendirilen 1990lı yıllarda TFV ’nin yıllık büyüme hızı % 0,6 ya gerilemiş ve bunun sonucu büyümeye katkısı da % 3,3 olarak gerçekleşmiştir. Bunda 1994 krizinin ekonomide verimlilik artışını son derece ters etkilediği, buna karşılık 1990’lı yılların sermayeye dayalı bir büyümenin izlendiği yıllar olması etkili olmuştur. Daha sonra artarak toplam faktör verimliliğinin büyümeye katkısı % 28,9 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla 1980 sonrası Türkiye ekonomisini ele aldığımızda, toplam faktör verimliliğinin büyümeye katkısı, verimlilikteki değişmeye bağlı olarak oynak bir seyir izlemektedir. Dahası faktör verimliliklerinin gelişim açısından baktığımızda, 1980 den sonra emek verimliliğindeki artış sürekli artarken, sermaye verimliliğindeki artış gittikçe düşmektedir. Buna sermaye faktörünün derinleşmesi yanında, sermaye stokundaki artışa emek faktörünü eşlik edememesi nede olmuştur(Özer, 2004: 78).

İkinci olarak büyümenin temel kaynağı halen faktör stokları, özellikle de sermaye birikimidir. Oysa sürdürülebilir büyüme ancak verimlilik artışıyla mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla üretim faktörleri artışından kaynaklanan büyümenin Asya ülkelerinde olduğu gibi başlangıçta “mucizevi bir büyümeyi” gerçekleştirse de, uzun dönem büyüme performansını olumsuz etkilemesinin söz konusu olacağı ileri sürülmektedir. Daha sınırlı ampirik çalışmaların sonuçlarının doğruluğu halinde “Doğu Asya büyüme mucizesinin” neoklasik ekonominin durağan duruma geçişinin basit bir gözlemi olacağını ifade etmektedir.

Üçüncü olarak, aynı dönemde büyümenin kaynakları açısından gelişmiş bazı ülkelerle mukayese yapıldığında örneğin ABD’de sermaye birikiminin katkısı % 33,8, Kanada’da % 30,4, Almanya’da % 52,2, Fransa’da % 44,7 ve Finlandiya’da % 30,0 iken TFV’nin katkısı sırasıyla %25,1 %18,7, % 64,2, % 63,2, % 69,3 olarak gerçekleşmiştir.

Dördüncü olarak, 2001-2004 döneminde istihdamın büyümeye katkısının oldukça düşük gerçekleşmesidir. Daha önceki dönemlerde % 20 oranında katkı yapan istihdam, son dönemde % 4,3 oranında büyümeye katkı yapmıştır.

3.3.2. Büyümenin Arz ve Talep Kaynakları

Ekonomik büyümenin arz yönlü kaynakları tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinden oluşmaktadır. Aşağıda bu sektörlerin büyüme oranı ile sektörlerin GSMH içindeki payları gösterilmektedir(Özer, 2004: 82).

GSMH’nin sektörel yapısına bakıldığında tarımın payının 1980’de % 24,2’den 2005 yılında % 11,4’e gerilerken, sanayinin payının % 20,5’ten % 28,9’a çıktığı, hizmetlerin payının ise % 54,4’ten % 59,7’ye ulaştığı görülmektedir. Dolayısıyla büyümenin arz yönlü kaynaklarında tarımdan sanayiye doğru bir kayış söz konusudur. Bu 1980 sonrası Türkiye ekonomisindeki yapısal dönüşüme de işaret etmektedir. Ancak burada iki hususu belirtmekte fayda vardır. İlki gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye’de halen başta tarım olmak üzere hizmetler sektörünün GSMH içindeki paylarının yüksek sanayinin payının ise düşük olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde bu oranlar tarımda ortalama % 5, sanayide % 40, hizmetlerde ise %55 civarındadır. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinde sanayiden çok hizmetler ön plana çıkmaktadır.

İkinci olarak ise, tarımın payının düşmesine rağmen halen çok yüksek olmasıdır. Bundan da önemli GSMH’nin % 11,4’ünü oluşturan tarım sektörünün toplam istihdamın % 35’ini bünyesinde barındırmasıdır. Bu durum Türkiye ekonomisinin büyümesinin önündeki önemli kısıtlardan birini oluştururken, son zamanlarda tartışılan büyüme istihdam ilişkisine de, daha sonra tartışılacak damgasını vurmaktadır.

Büyüme oranları açısından bakıldığında, sanayi ve hizmetler sektörünün birkaç yılın dışında GSMH büyüme oranlarının üzerinde gerçekleşirken ve GSMH büyüme oranlarındaki değişimle artma veya azalma aynı yönde hareket ederken, tarım sektörü hem GSMH büyüme oranlarının altında, hem de GSMH büyüme hızından kopuk bir şekilde dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Bunda tarım sektörünün iklimsel şartlara aşırı duyarlılığı önemli rol oynamaktadır(Karakayalı, 2003: 56).

Yurtiçi nihai talebin diğer unsuru ise yatırım harcamalarından oluşmaktadır. 1980 yılında yatırım harcamalarının GSMH içindeki payı % 19,1 iken, daha sonra artarak 1997 yılında en yüksek değer olan % 31,1'e ulaşmış, daha sonra azalarak kriz sonrası 2002 yılında en düşük değer olan % 19,0'a düşmüştür. Yatırım harcamaları içinde en büyük pay ise özel sektöre aittir. Zira 1980 yılında özel ve kam sektörü payları % 9'lar ile aynı orana sahipken kamu sektörünün payı azalarak ortalama % 7'lere düşerken özel sektörün payı artmıştır. Dolayısıyla 1980 sonrası piyasa mekanizmasına dayalı özel sektör öncülüğünde dışa açılımcı kalkınma politikalarının nihai talep açısından gerçekleştiği görülmektedir

3.3.3. Türkiye'de Büyüme Sürecini Etkileyen Unsurlar

Gerek yukarıda açıklanan büyüme teorileri, gerekse ampirik büyüme modelleri ülkelerin büyüme sürecini belirleyen unsurları ortaya koymaktadırlar. Bunların başında yatırım ve sermaye birikimi, beşeri sermaye veya işgücünün yüksek niteliği, teknolojik gelişme veya yenilikler, kaynakların tarım gibi düşük verimli alanlardan yüksek verimli alanlara kaydırılması gelmektedir. Bunların dışında büyümeyi etkileyen diğer etkenleri üç gruba daha ayırmaktadır. İlk grupta, ekonomiye egemen olan yönetim biçimi ve başlığı altında ülkenin yönetim biçimi, özgürlükler ve insan hakları, gelir ve servet dağılımı, mülkiyet hakları, yasal yapı, kurumlar, finansal yapı ve mali gelişme düzeyi yer almaktadır. İkinci grupta ise sosyal güvenlik, kamu girişimleri, devlet müdahaleleri, vergi politikaları, uluslararası ticaret, işgücü ve sermaye serbestliği politikaları yer almaktadır. Son grup ise ülkenin tarihi, coğrafyası, stratejik özellikleri gibi kalıcı öğelerden oluşmaktadır.(Buluş, 2003: 178).

Görüldüğü gibi büyüme süresi oldukça girift bir yapıyı oluşturmaktadır. Çünkü büyüme sadece iktisadi bir olay olmayıp, diğer disiplinler, davranışlar, kurumsal kapasite, dürtüler tarafından da etkilenmektedir. Yukarıda sayılan faktörlerin her biri az veya çok büyümeyi etkilemekle birlikte, her birinin ayrı ayrı büyümeye katkısını net bir şekilde ölçmek mümkün değildir. Biz burada Türkiye Ekonomisinde tarihsel süreç içerisinde yukarıda açıklanan büyüme sürecini olumsuz etkileyen birkaç temel makroekonomik istikrarsızlıklara değineceğiz(Karakayalı, 2003: 59).

3.3.4. Türkiye'de İşgücünün Gelişimi Ve İstihdam İlişkisi

Ülkemizde işgücü düzeyi ve bu düzeyin zaman içindeki değişimleri konusunda yeterli bilgilere sahip değiliz. Ancak ekonominin yapısı ve gelişim yönlerinden hareketle bazı ön görümlere ulaşılması olumludur. Türkiye'de işgücüne ilişkin ilk veriler 1927 yılında yapılan sanayi ve işyerleri sayımı ile elde edilmiştir ve yalnızca sanayi kesiminde çalışanları

yansıtmaktadır. Nüfusun işgücü durumuna ilişkin sorular ilk kez 1950 genel nüfus sayımında sorulmuştur. Eldeki çok sınırlı veriler, ülkemizdeki işsizliğin uzun yıllar öncesine dayanan, birikimli ve köklü çözümler bekleyen bir sorun olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de yeni iş alanlarının ortaya çıkma hızı, 15-65 yaş grubunun büyüme hızından düşük olduğu için, işsizlik oranı gittikçe artmaktadır. Hiç kuşkusuz bu durum sağlıklı bir toplumsal ve ekonomik gelişme belirtisi değildir. Her ne kadar 1964’ten 1972’lere kadar Batı Avrupa’nın sağladığı iş olanakları işsizliği bir ölçüde azaltmışsa da, sorun gittikçe büyümekte ve önem kazanmaktadır. Üstelik yakın gelecekte görülebilen bir çözüm yolu da ortada yoktur(Karakayalı, 2003: 67).

Ayrıca işsiz olan büyük gruba ek olarak, nüfusun önemli bir kesimi de gizli işsizdir. Bunlar bir işte çalışır gözükmekte, fakat hiçbir iş yapmamaktadırlar. Tarım kesimi, gerek işgücünü çoğu bu kesimde çalıştığında, gerekse yapısı gereği gizli işsizliğin en yaygın olduğu alandır.

Türkiye’de işgücü fazlasını doğuran ana kaynaklara baktığımız zaman, bunların çok sayıda olduğunu görmekteyiz. Bu nedenleri şöyle sıralayabiliriz:

- Nüfusun oldukça yüksek bir hızla artması
- Sanayide yeni teknolojilerin kullanımı
- Kırsal bölgelerden kentsel ve sanayileşmiş bölgelere yönelik iç göç hareketlerinin yoğunlaşması
- Mesleki ve teknik eğitimin büyük ölçüde yaygınlaştırılmaması
- Emek-yoğun üretim mallarının dışsatımının önemli oranlarda artırılmaması
- El sanatlarında çalışanların işlerinin makineler tarafından yapılmaya başlanması
- Var olan iş olanaklarının yeni kuşakların iş beklentilerine uymaması
- Bilgi ve teknoloji üretiminin zayıflığı
- Eğitim sisteminin ekonominin ve çalışma yaşamının gereksinimini karşılamada yetersiz kalması
- Yatırım ve kalkınma politikalarını yetersizliği
- Rant ekonomisinin üretken yatırımların önüne geçmesi

- Özel kesim sanayi yatırımlarının artırılmaması gibi etkenler istihdam ve işsizlik sorununun şiddetini artırmaktadır.

Türkiye’de güvenilirliği en zayıf istatistiki bilgiler işgücüne ilişkin olanlardır. Bu bir rastlantı değildir. Bütün hükümetlerin izledikleri tutum, işgücü istatistiklerini alabildiğince saptırarak işsizlik sorununu gizlemek olmuştur. Bu bakımdan eldeki verilerle çizilebilecek bir tablo olumsuz durumun ancak bir bölümünü yansıtabilecektir. Bu durum, işgücü piyasasının yeterince ayrımlı bir biçimde çözümlenmesi, istidam ve işsizlikle ilgili kapsamlı politikaların oluşturulmasını güçleştirmektedir. Bununla birlikte nüfus oranlarını önemi göz önünde tutularak işgücü arz ve talebi ile temel sorunların ele alınması yerinde olacaktır(Arıcan, 2002: 159).

3.3.4.1. İşgücü Arzı

Daha önce nüfus konusu incelenirken de belirtildiği gibi, 1950’den beri doğum-ölüm oranları farkının yüksekliği, yani doğal nüfus artış hızının yüksekliğinin sürmesi nedeniyle Türkiye’de toplam sicil işgücü arzı, yıllara göre sürekli artış göstermektedir.

Bilindiği gibi işgücü 15-64 yaş grubundan gelmekte ve bu yaş grubuna “çalışma yaşındaki nüfus”, “faal nüfus” veya “potansiyel emek arzı” denmektedir. Oysa, bu potansiyel içerisinde bazı nedenlerden dolayı çalışmayanlar (öğrenciler, askerler, mahkumlar ve sakatlar) ve çalışmayanlar (rantiye: kira, faiz veya başka tür gelirleri olan) vardır. İşte, bu anlamda işgücü, potansiyel işgücü arzından çalışmayan ve çalışmayanların çıkarılmasından sonra kalan toplama denir. Bu toplam işgücünü, toplam nüfus ya da çağ nüfusuna böldüğümüzde ortaya “İşgücüne Katılma Oranı” çıkar. Burada dikkate edilecek olursa, işgücü olarak kabul edilebilecek büyüklük kendi iradesiyle fiilen çalışabilecek durumda bulunan kişilerdir.

Tablo 12. 2005 Yılı İşsizlik İstatistikleri

%	
15-24 Yaş İşsizlik Oranı	15-64 Yaş İşsizlik Oranı
19,3	10,5

Kaynak: Labour Force Statistics, OECD, 2005

Yapılan araştırmalar sonucunda Labour Force Statistics’in yayınladığı verilere göre 2005 yılı sonunda karşımıza çıkan işsizlik rakamları yukarıda verilmiştir.

Türkiye tarımın istihdamdaki payı açısından gelişmiş ülkelerin yüzyıl önceki durumuna benzemektedir. Ancak son dokuz yıllık dönemde tarımın istihdamdaki payında gözlenen görece düşüş eğilim, bir yapısal dönüşümün göstergesi olarak yorumlanmamalıdır.

1991 yılında istihdam kesimsel dağılımında tarım kesiminde çalışanların payı %49,3 sanayi %20,8 ve hizmetler kesiminde %29,9 oranındadır. Nisan 2002 dönemi itibariyle toplam istihdam %33'ü verimi düşük olan tarım kesiminde çalışmaktadır. İstihdamın % 18'ini sanayi kesiminde çalışanlar oluştururken, sürekli artış eğilimindeki hizmetler kesiminin payı %44,5'tir. Tarım kesimindeki istihdam edilenlerin sayısı düşürülmesine karşın halen 7 milyonu aşkın kişi bu kesimde istihdam edilmektedir. Bunun yarısından fazlası ücretsiz aile işçisidir. Ücretsiz aile işçilerinin de yaklaşık %70'ini kadınlar oluşturmaktadır.

Ayrıca, tarım kesiminin işgücü gereksinimi, özellikle hasat mevsimi ile kış ayları arasında büyük farklar gösterir. Yapılan araştırmalara göre, kırsal çevrelerdeki işsizli oranı, Temmuz ayında % 10 iken, Aralık ayında %75'i geçmektedir. Bu durum esas itibariyle tarım ürünleri üretiminin mevsimlik olma niteliğinden kaynaklanmaktadır.

Daha önce belirtildiği gibi, ekonomik yapıdaki gelişmelerin bir gereği olarak, yurtiçi istihdamın kesimler arası dağılımında tarımsal istihdamın payı azalırken, tarım dışı kesimlerin payı giderek artış göstermektedir. Bunlar içinde en büyük pay hizmetler kesiminin olmaktadır. Burada hizmetler kesiminin payının yüksekliği daha gelişmiş, ileri teknolojik ülkelerden farklı olarak ileri bir sanayiye besleyen bilim ve teknoloji bileşeni yüksek bir hizmetler kesiminin varlığı anlamına da gelmemektedir(Berksoy, 1982: 99).

Tarım dışı kesimlerde, özellikle geniş istihdam alanı yaratan tüketim malları üreten sanayilerde ve hizmetler kesiminde makine yoğun tekniklerin kullanımı, modernleşme eğilimleri, işletme ölçeklerinde görülen büyümeler sonucu, ekonomik gücün yoğunluğunu çoğaltması, istihdam yaratma olanaklarındaki artış hızını yavaşlatmaktadır. Sanayi kesimi içinde aktif nüfusun dağılışında imalat kesimi ilk sırayı almakta, bunu madencilik ve enerji kesimleri izlemektedir.

İmalat sanayinde çalışanların çoğu, tüketim malları üreten sanayilerde istihdam edilmektedir. Toplam içindeki payını gittikçe artan oranlarda büyüten hizmetler kesimi tarım dışı kesimde birinci sırayı oluşturmaktadır. Hizmetler kesimi içinde sayılan kamu hizmetleri ve kamu iktisadi teşebbüslerinde gizli işsizliğin var olduğu bilinmekle birlikte, bu konuda yeterli sayıda araştırma yapıldığı söylenemez.

3.3.4.2. İşgücü Fazlası İşsizlik Sorunu

Tarımın ekonomideki payı sanayileşme ve kalkınma sürecindeki değişmelere bağlı olarak azalmakla birlikte, başta sanayi yatırımları olmak üzere toplam yatırım miktarındaki sürekliliğin sağlanamaması ve tarımsal yapıyı hızla değiştirecek yatırım türlerinin yeterli

düzeyle ulaştırılamaması, bugün tarım kesimindeki işgücü fazlasının tarım dışı kesimlerde yeterli ölçüde istihdam edilmemesine neden olmaktadır.

Öte yandan, Türkiye’de açık işsizliğin yanı sıra, düşük katma değer ve düşük gelir biçiminde karşımıza çıkan gizli işsizlik olgusu da çok önemli boyutlardadır. Türkiye’de istihdam sorununun özünde verimlilik sorunu yer almaktadır. Kayıt dışı kesimin ulaştığı büyüklüğü ve yarattığı işgücü piyasa koşulları bu açıdan değerlendirmek gereklidir(Arıcan, 2002: 168).

İşsizliğin, Türkiye’de Cumhuriyet döneminden bu yana çok önemli ve giderek de önemi artan bir sorun olduğu görülmektedir. Başlangıçta, ülkenin izlediği 1923-1929 sanayi eğilimli açık ekonomi oluşturma, 1930-1939 devlet destekli sanayileşme politikaları sonucunda yaratılan yeni iş alanlarına, çok sayıda işçi ve hizmetli alınmaya başlanmıştır. Buna II. Dünya Savaşı’nın gerektirdiği uzun askerlik süresi de eklenince, işsizlik sorunu üstü örtülü kalmıştır. 1950’li yıllara değin, Türkiye’deki işsizlik sorununun boyutları açısından toplumsal dengeyi sarsacak düzeyle ulaşmadığı, hatta kırsal alanda iyileştiği, bu kesimin işgücü olanaklarını artırdığı gözlenmektedir.

İstihdam açısından dönüm noktasının 1945-1950 yılları olduğu söylenebilir. Bu dönemde, Türkiye’de o güne değin görülmeyen büyük bir nüfus patlaması yaşanmıştır. Bu artışın işgücü arzına etkisi ancak 20 yıl sonra görülmüştür. Bu sırada bir başka önemli olay da, tarım kesimindeki makineleşmedir. Bu durum bir yandan tarım kesiminde işletmeye kapalı büyük ölçekli toprakların ekime açılmasını sağlarken, öte yandan önemli bir işgücünü de bu kesimin dışına atmıştır. Sonuçta, tarım kesiminde çalışanlar oransal olarak azalmışlardır.

1960’lardan sora başta Batı Almanya olmak üzere, Ortak Pazar ülkelerine yönelik işgücü göçü, 1974 yılına değin sürmüştür. Ülke, işgücü fazlalığı açısından büyük sıkıntı duymamıştır. Ne var ki bir yandan nüfus artış hızının sürmesi, öte yandan nüfus patlamasının başladığı dönemde doğmuş olanların işgücüne katılma yaşına gelmeleri, istihdam sorununu gün ışığına çıkarmıştır. Buna bir de dış göç olanaklarının artan dünya ekonomik bunalımı nedeniyle tıkanması eklenince, işsizlik sorunu yaşamsal boyutlar kazanmaya başlamıştır. Büyük kentlere göçün durmadığı, buralara gelenlerin ya devletin çeşitli kuruluşlarına hizmetli gibi niteliksiz işlere kapıldıkları ya da gününbirlik işlerde istihdam edildikleri anlaşılmaktadır. O yıllardan bu yana gerçekçi istihdam politikaları izlenmemiş olması da, işsizlik olgusunu bir sorunlar yumağı haline dönüştürmüştür.

DİE'nin Çalışma İstatistikleri, kadın işgücünün toplam işgücü içindeki payının son on yıl içinde düzenli bir biçimde arttığını göstermektedir. Bu olumlu gelişme oranları kendi başlarına ele alındıkları zaman kuşkusuz yetersizdir. Bu da nüfusun cinsiyet dağılımı göz önüne alındığında ortaya çıkmaktadır. Kesimler arası karşılaştırmalar, sanayide kadın işçi oranının yaklaşık durağan kaldığını, hizmetler kesiminde ise hızlı bir artış içinde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, kadın işgücünün hizmetler kesimindeki payı, henüz sanayideki payına ulaşmış değildir.

Gerçekten sanayide çalışan kadın işçi sayısı henüz 1962 yılındaki yılındakinin iki katına ulaşmamışken, aynı dönemde hizmetler kesiminde çalışan kadın sayısı üç katına ulaşmış bulunmaktadır. Çalışma yaşamını düzenleyen yasaların kadın işçilere getirdiği sınırlı ayrıcalıkların çok yetersiz kalışı da nüfusun yarısını oluşturan bu kesimin büyük ölçülerde üretim dışı kalmasının nedenlerinden biri olmaktadır.

3.3.4.3. İşsizliğin Azaltılması İçin Alınması Gereken Önlemler

Buraya kadar çizilen tablo, bugün Türkiye'de işgücünün karşı karşıya bulunduğu durumu büyük ölçüde ortaya koymaktadır. İşgücünün gelişmesi, nicel olarak ulaştığı boyutlar ve belirli gözlenebilir nitel özellikleri, Türkiye'de işgücünün israf edildiğini, kullanılmadığını, bu durumun zaman içinde daha kötüleştiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca kullanılmayan veya israf edilen işgücünün yanı sıra en üretken olabilecek genç işgücünün kullanılmasında da giderek uzaklaşmaktadır(Kepenek ve Yenitürk, 2004: 61).

İşsizlik, sosyo-ekonomik sonuçları ağır basan ve istenmeyen bir olgudur. Bu nedenle işsizliği önlemek devletin birinci görevlerinden olup, bunu ekonomik ve sosyal politikaları ile çözümlenmeye çalışır. Çeşitli ülkelerde bu sorunların çözümlenmesiyle ilgili olarak uygulanabilecek olan yolları, gerçekçi ve pratik bir açıdan değerlendirmeliyiz.

Türkiye'de hükümetler 1963 yılından beri işsizliği azaltıcı somut önlemler üzerinde durmuşlardır. Bu tarihten itibaren uygulanan kalkınma planlarında saptanan kalkınma hızı ve sanayileşme, tarım kesimi dışında, her yıl ancak 150 bin kadar işgücüne iş olanakları sağlayabilmiştir. Bu olguya tasarruflar ve yatırımlar açısından değil de, salt istihdam ve üretim açısından bakacak olursak, varsaydığımız sonuç Türkiye'nin bugüne değin gerçekleştirdiğinden daha hızlı kalkınma hızı ve sanayileşme düzeyi, karşımızda iş isteyen ve istemek durumunda olan kimselerle sorunlarımızı çözümlenmede yetersizdir. Bu nedenle, ülke geneli için temel politikası ve araçları geniş ve açık bir şekilde belirlenmesi gereken bir istihdam yaklaşımına gereksinim bulunmaktadır(Kepenek ve Yenitürk, 2004: 65).

3.3.4.3.1. Yatırımların, Üretimin ve Verimliliğin Artırılması Özendirilmeli

Türkiye, işsizlik sorununu çözmek için kaynak tahsisi, sermaye birikimi, sanayileşme, üretimin yeniden yapılandırılması, uluslar arası ekonomik ilişkiler ve bölüm gibi konuları birlikte ele alan, yeni ve çok boyutlu ekonomi modeli politikalarını oluşturmak durumundadır. Bu uzun vadeli hedeflerin somutlaştırılarak yaşama geçirilmesi için zorunlu ve gerekli koşul, ekonominin kısa dönemde istikrarlı bir yapıda bulunmasıdır(Kepenek ve Yenitürk, 2004: 66).

Ekonomik kaynakların olurlu olduğu ölçüde popülist politikalara ve spekülasyon alanlarına dağılmasını önleyecek bir yapının ve anlayışın geliştirilmesi gerekmektedir. Ekonominin büyüme oranlarında istikrarlığın sağlanması, ekonomik kararların kısa, orta ve uzun vadeli hedefler ile uyum göstermesi ve kararlarının sürekliliği önem taşımaktadır. Kamu gelirlerinin artırılmasına, harcamalarının ise rasyonalizasyonuna yönelik köklü önlemlere gereksinim bulunmaktadır. Kaynakların daha çok yatırımlara ve üretken alanlara yönelmesini sağlayacak önlemler ve mekanizmalar geliştirilmelidir. Finans piyasalarının işleyişinde tasarruf yatırım ilişkisinin güçlendirilmesi, son yıllarda bu piyasaların büyük çapta spekülasyon bir özellik kazanması nedeniyle bir zorunluluk haline gelmiştir.

Yatırımlar, özellikle sanayi kesiminde, ihracat ve istihdam politikaları ile bağ kuran kısa ve uzun vadeli önlemlerle özendirilmelidir. İhracata dayalı kalkınma ve ekonominin rekabet gücü genel çerçeveyi oluşturmalıdır.

İşgücü verimliliğinin artırılmasını, işgücünde tasarrufa neden olacağı ve toplam işgücünün düşürücü etki yaratacağı düşünülebilir. Bu doğru değildir. İşgücünün en yüksek düzeyde kullanılabilmesi en üretken bir biçimde kullanılmasından başka bir şey değildir. Emegün en üretken bir biçimde kullanılmaması ve aynı biçimde tamamının kullanılmaması da israf edilmesi ile eş anlamlı ve aynı sonucu doğurucudur(Apak, 1993: 305).

Öte yandan, istihdam sorununu, toprak reformunun ve hızlı sanayileşmenin motor gücü olarak düşünmek zorunluluğundayız. Toprak ve Tarım Reformu, tarım kesiminde gerek altyapı hizmetleri ve gerekse üretim olarak birçok yatırım gerektireceğinden, bu yatırımları uygulayacak işgücü talebini de birlikte getirir. Toprak dağıtım, boş toprakların da üretime açılmasını sağladığı için istihdam olanağı yaratıldığı gibi herkes kendi toprağını işleyeceğinden daha entansif bir tarım sistemi uygulanacak ve işgücü talebi artacaktır. Bugün tarımda 2 milyonun üzerinde işsiz olduğuna göre, tarım kesiminde kış aylarında çalışanların % 75'inin işsiz olduğu varsayıldığından, başarılı bir toprak ve tarım reformunun tarım

kesimindeki işgücünü artan verimlilik ile birlikte var olan düzeyde tutulabilmesi olanaklarını iyimser ve ulaşılması gerekli bir varsayım olarak kabul etmek zorundayız. Bunun anlamı, tarım kesimindeki iş ve istihdam düzeyini, bize ancak toprak ve tarım reformu yaptığımız takdirde, yeni sorunlar yaratmayacak bir istihdam dalı olarak düşünmek zorunluluğunda olduğumuzdur.

3.3.4.3.2. Nüfusun Artış Oranı Düşürülmeli

Uzun dönemde nüfus planlaması politikası ve uygulamasının gerçekten etkili duruma getirilmesi için gerekli bütün önlemler süratle alınmalı ve uygulamaya konulmalıdır. Türkiye, dünyanın en kalabalık 20 ülkesinden biridir. Nüfus artış hızı % 2,17 ile gelişmiş ülkelerin ve hatta dünya nüfus artış hızı ortalamasının üstündedir. Avrupa ülkeleri arasında nüfus artış hızı en yüksek olan ülkedir(Apak, 1993: 308).

Türkiye’de ekonomik büyüme hızını belirleyen temel gösterge, bilindiği gibi sermaye hasıla oranıdır. Bu oran Türkiye ekonomisi için yaklaşık 3/1 olarak öngörülmektedir. Bunun anlamı, toplam hasılda yani GSMH’da 1 birim sayılacak bir artış için toplam yatırım hacminde, yani ülkenin sermaye stokunda 3 birim sayılacak bir artışın sağlanması gereğidir. Böyle olsa bile, yani yatırım hacminde 3 birimlik bir artış gerçekleştirilse bile, buna bağlı olarak GSMH’da sağlanacak 1 birim sayılacak bir artışın % 7,5’i konut, sağlık ve eğitim gibi demografik yatırımlara ayrılacak böylece ekonomik büyümeyi sağlayacak yatırımların üçte biri üretken olmayan yatırımlara ayrılacaktır. Yatırımların bir bölümü demografik yatırımlara ayrılınca ekonomik büyüme hızı azalmakta, bu da istihdam artış hızını yavaşlatmaktadır.

Nüfus artış hızının düşürülmesinin istihdam üzerindeki etkisi, kuşkusuz çok uzun bir sürede görülebilecektir. Ancak, ülkenin ekonomik ve toplumsal gelişmesine en uygun bir nüfus büyümesi oranını yakalanması, değişik yönlerden büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla, aile planlaması ve doğum kontrolü önlemlerinin yaygınlaştırılması ve özellikle kırsal kesimde yaşayanların kamusal düzenlemelerle bu doğrultuda bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

3.3.4.3.3. Eğitim ve Teknolojik Gelişmelerin Önemi

İşgücüne sürekli değişen gereksinimlere uygun bilgi ve beceri kazandırılması, yalnızca işsizliğin önlenmesi bakımından değil, üretimin, verimliliğin ve kalitenin artırılması açısından da büyük ağırlığa sahiptir. Dolayısıyla, bu alana daha çok kaynak ayrılmalı ve eğitim sistemimiz çalışma yaşamının gereksinimlerini karşılayacak bir yapıya kavuşturulmalıdır.

Yalnızca katma değeri düşük, geleneksel diye adlandırılabilen, kitlesel üretime ve eski teknolojilere dayanan bir üretim yapısını veya bazı hizmet kesimlerinde uzmanlaşmayı hedef alan politikalar ile bir ülkenin gelecekteki ekonomisini şekillendirmeye devam etmesi, o ülkenin geleceğin dünyasında yer almasını engelleyecek bir anlayıştır. Bu türden politikalar, ülkeyi niteliksiz insan gücü ve istihdam yapısında bırakacaktır.

Bilimin ve teknolojik yapının hızla değişmesinde en önemli etken, rekabetin ve ürünlere yönelik değişen ve çeşitlenen bir talebin varlığıdır. Rekabeti ön plana çıkaran en önemli öge ise, ürünün fiyatından çok teknolojidir. Teknolojinin üretim süreçlerinde kullanılabilmesi ise, nitelikli ve yüksek ücretli işgücüne gereksinim göstermektedir. Bugün OECD ülkelerinde son yıllarda hızla artan işsizlikten en fazla etkilenen kesimin, diğer durgunluk dönemlerinden farklı olarak, niteliksiz işgücünün yanı sıra az nitelikliler olduğu gözlenmektedir. Nitelikli ve yüksek ücretli emek, bir zorunluluk ve dolayısıyla rekabetin önemli bir belirleyicisi olarak ortaya çıkmaktadır. Gelecekte düşük ücret yapısının ancak belirli kesimlerde ve kısa dönemde çeşitli getirileri olabilecektir. Uzun dönemde bu tür bir yapı, gerçekte ekonominin dinamiğinin zayıflığının bir göstergesi olacaktır. Çünkü düşük ücret yapısı genelde düşük nitelikli ürünler yaratabilir. Değişen yeni üretim süreçlerine bu düşük nitelikli işgücü yapısının uyum göstermesi olacaktır(Karabulut, 2002: 153).

3.3.4.3.4. Kayıtdışı Ekonomi Sorunu

Türkiye’de özellikle 1980 sonrası genişleyen kayıt dışı kesim, ücret düzeyi düşük ve sosyal haklardan yoksun kaçak işçi çalıştırma oranını yükseltmekte ve yeni istihdam alanları yaratılamamaktadır. Dolayısıyla, modern anlamda sanayi işçiliğinin gelişmesini engelleyen bu sağlıksız istihdam biçiminin önlenmesi ve iş olanaklarının kayıtlı kesimde artmasının sağlanması zorunlu olmaktadır. Ancak kayıt dışı istihdamın polisiye önlemlerle önlenebileceğini sanmak yanlıştır.

Öncelikle, bu ilişkileri yaratan yapısal nedenlerin ortadan kaldırılması söz konusu olmalıdır. Özellikle sosyal amaçlı fon uygulamalarının, çalıştırılan işçi sayısını esas almaları nedeniyle istihdamı cezalandırdığı görülmektedir. Çevre Temizlik Vergisi’nin ödenmesi dahi, çalıştırılan işçi sayısına bağlı kılınmıştır. Bu nedenle işgücü maliyetinin önemli bir kısmını oluşturan sosyal amaçlı fonlar kaldırılmalı, SSK prim oranları düşürülmeli ve sosyal sigortanın finansmanına devlet katkısı sağlanmalıdır(Karabulut, 2002: 155).

Sonuçta, vergi tabanının genişletilmesi ile birlikte vergi oranlarının düşürülmesi de istihdam artışı sağlayacaktır. Kayıtlı kesimde etkinlik gösteren işçi ve işverenin vergi yükü de azaltılmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

1980 yılı Türkiye ekonomisi açısından hayli önemli yapısal dönüşümlerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Bu bağlamda 24 Ocak Ekonomik Kararlarıyla artık piyasa ekonomisinin mantığına göre şekillenen bir ekonomik yapı ortaya çıkmıştır. Öte yandan Özellikle 1990'dan sonra ekonomi Kamu kesiminin gerek içerden gerekse dışardan büyük oranlarda borçlanması ve bunun sonucunda döviz rezervlerinin hızla erimesi yeni bir ekonomik istikrar programını gündeme getirmiştir. Bu amaçla 5 Nisan Kararları olarak ekonomi tarihimizde yer bulan ekonomik istikrar kararları alınmıştır. Sözü edilen 5 Nisan Kararları kısmen hedeflerine ulaşmış, fakat amaçlarını tam olarak gerçekleştirememiştir. Bu gelişmeler Türkiye ekonomisinde piyasa ekonomisinin teorik uygulamalarının birer sonuç yansımasıdır.

Dolayısıyla sürecin daha iyi değerlendirilmesi için uygulanan liberal temelli ekonomi politikalarının özellikle temel makro ekonomik göstergeler açısından değerlendirilmesinde fayda vardır. Temel Makro ekonomik göstergelerin başında gelen GSMH 'ya baktığımızda oldukça istikrarsız bir yapı görmekteyiz. Bazı yıllarda GSMH 'de hızlı bir yükseliş yaşanmakta ardından da ani düşüşler gözlenmektedir. Bu istikrarsız yapı yaşanan ekonomik krizlere adeta davetiye çıkarır niteliktedir. Sonuç olarak 1980'den beri Türkiye ekonomisinin üretim değeri olarak önemli artışlar kaydetmesine rağmen istikrarlı bir ekonomik büyüme yakalayamadığını söyleyebiliriz. Öte yandan GSMH 'nin sektörel analizine bakıldığında ileri derecede sanayileşmiş ülke ekonomilerinin çok gerisinde bir ekonomik yapı sergilediğimiz görülmektedir. Her ne kadar 1980-1995 Türkiye'sinin üretim yapısı tarım sektörü aleyhinde değişmişse de yine de bu alanda gelişmiş ülkelerin çok gerisindeyiz.

Türkiye ekonomisine yönelik bu olumsuz gelişmelerin yanında özellikle dış ticarete önemli adımlar atılmıştır. Hatta 1980 sonrasında yaşanan en olumlu gelişmenin, ihracat miktarının artması ve ihracatın yapısında sanayi ürünleri lehine bir değişimin yaşanmasıdır. Özellikle 1980'den sonra ihracat bir fiyat sorunu olarak ele alınmış ve 80'den bu yana bu amaca yönelik olarak paranın dış değeri reel olarak yarıya indirilmiştir. Ayrıca 1984 yılında uygulamaya konan ithalat rejimi sayesinde ithalatı engelleyen birçok mal üzerindeki gümrük ve tüketim vergileri azaltılmıştır. Dış ticaretteki bu olumlu gelişmelere karşılık özellikle 1990'lara geldiğinde ihracatın sadece tekstil gibi düşük katma değerli alanlarda yoğunlaşması sonucu ithalat oranları hızla artmıştır. Örneğin 2000 yılında ihracat oranı %4,5 iken ithalat oranı %34 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye ekonomisinde 80 sonrası yaşanan en büyük sıkıntı özellikle dış borçlanma konusunda yaşanmıştır. Bu sıkıntıların başında borçlanma vadelerinin kısa oluşu gelmektedir.

1980 yılında 20 milyar dolar olan dış borç stokumuz 2000 yılına gelindiğinde 115 milyar dolara çıkmıştır. 2004 yılındaki dış borç stoku ise 161 milyar doları geçmiştir.

Bu sonuçlardan hareketle, Türkiye ekonomisinin 1980 sonrasında dışa açılmayı kısmen başardığını fakat temel makro ekonomik göstergeler açısından oldukça kötü bir süreçten geçtiğini söylemek mümkündür. Ekonomide istikrarın sağlanmasına yönelik olarak hazırlanan istikrar programları hedeflenen amaçlara ulaşamamıştır. Dolayısıyla 1980'den beri uygulanan istikrar politikaları, bir sektörden diğerine, bir kesimden diğerine zenginlik transferleri yapmayı amaçlayan para ve kredi politikalarından başka bir şey olmadıkları için, bu güne kadar başka bir başarı gösteremediler. Toplum için bir proje içermeyen ve tamamen serbest piyasa temelli olan bu politikalar, hem toplumda, hem de ekonomide büyük sıkıntıların yaşanmasına yol açmıştır. Tamamen devleti küçültme amacına yönelik olarak hazırlanan bu liberal politikalar kamunun üretimdeki payını daraltmış, fakat yükselttiği kamu borcundan dolayı ekonomide kamunun gerekliliğini de bir kez daha ortaya koymuştur.

Sonuç itibariyle baktığımızda E.Yeldan'ın deyimiyle Türkiye ekonomisinde 80'den sonra finansal serbestleşme ile birlikte rant ekonomisinin yükseldiğini görmekteyiz. Bu tespit, oldukça önemli olmakla birlikte aslında yaşanan ekonomik krizlerin, ekonomik kısır döngülerin ve büyüme rakamlarına yönelik tartışmaların da temel çıkış noktasıdır.

Sonuç olarak, Türkiye 2010 yılının ilk altı ayı itibariyle %11,7 oranında bir büyüme göstererek ekonominin gelecek dönemler için daha parlak bir ivme kazanacağı konusunda fikir vermektedir.

KAYNAKÇA

APAK Sudi, **Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları**, Anahtar Kitapları Yayınevi, İstanbul, 1993.

ARICAN Erişah, **Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar Politikaları ve Türkiye**, Derin Yayınları, İstanbul, 2002.

AY Ahmet ve Pınar Yardımcı, “Türkiye’de Beşeri Sermaye Birikimine Dayalı Ak Tipi İçsel Ekonomik Büyümenin VAR Modeliyle Analizi (1950-2000)”, **Maliye Dergisi**, Temmuz-Aralık 2008.

AY Ahmet, “Tarihsel Süreç İçerisinde Türkiye’de Büyüme”, **Türkiye Ekonomisi-Makroekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, Ed. Ahmet Ay, Çizgi Kitabevi, Konya, 2007.

AY Ahmet, Şerife Saylan ve İsmail Koçak, “Reel Döviz Kuru ve Çıktı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye (1990-2006)”, **Selçuk Üniversitesi, İ.İ.B.F, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Yıl:8, Sayı:15, Nisan 2008.

BAŞKAYA Fikret, **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, İmge Kitabevi, Ankara, 197.

BERKSOY Taner, **Türkiye’de İşgücü Arayışları**, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.

BULUŞ Abdulkadir, **Türk İktisat Politikasının Tarihi Temelleri**, 1. Basım, Tablet Yayınevi, Konya, 2003.

CASE Karl E. ve Fair Ray C., **Principle of Macro Economics**, New Jersey, 1994.

DEJONG J.Bradford, **Macro Economics**, Mc Graw-Hill Irwin, International Edition, California, 2003.

DORNBUSCH Rudiger ve Fischer Stanley, **Macro Economics**, Sixth Edition, London, 1994.

EĞİLMEZ Mahfi ve Ercan Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, Om Yayınevi, İstanbul, 2002.

EREN Ercan, **Makro İktisat**, 4.Baskı, İstanbul, 2006.

EROĞLU Ömer ve Mesut Albeni, **Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye**, Bilim Kitabevi, Isparta, 2002.

GERNİ Cevat, “Türkiye’de 1980-1990 Döneminde Uygulanan İstikrar Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme”, 3. İzmir İktisat Kongresi; 4-7 Haziran 1992, **Gelişme Stratejileri ve Makroekonomik Politikalar**, DPT, Ankara, 1993.

GORDON Robert J., **Macro Economics**, Addison-Wesley, Eight Edition, New York, 2000.

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, **Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı-Hedefler, Politikalar ve Uygulamalar**, 14 Nisan 2001.

İSMİHAN Mustafa ve Metin Özcan, “Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynakları: 1960-2004, **İktisat, İşletme ve Finans**, Yıl 21, Nisan 2006.

KARABULUT Gökhan, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**, Der Yayınları, İstanbul, 2002.

KARAÇOR Zeynep, **İstikrar Politikaları ve Uygulama-Ders Notları**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2001.

KARAKAYALI Hüseyin, **Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi**, 2. Basım, Güleç Matbaacılık, İzmir, 2003.

KARAMAN Doğan ve Kemal Yıldırım, **Makro Ekonomi**, 4. Baskı, Piramit Yayıncılık, 2005.

KEPENEK Yakup ve Nurhan Yenitürk, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

ÖZER Mustafa, **Türkiye Ekonomisi**, TC Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2004.

SERİN Vildan, **İktisat Politikası**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998, s. 147. İlker Parasız, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Yayınları, Bursa, 2004.

ŞAHİNKAYA Serdar, İstikrar Programları Üzerine Bazı Gözlemler ve Yeni İktisat Politikası Yaklaşımı, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt: 18, Ankara, 1993.

ŞİMŞEK Mevlüdiye, **Dışa Açık Ekonomilerde İktisat Politikaları**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2001.

TALAŞLI Esra, **Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'nin Ekonomik Büyümeye Etkileri (2000-2007)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.

TEZEL Yahya Sezai, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.

TÜREL Oktar, **Ekonomik İstikrar Politikalarına Genel Bir Bakış: Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım**, Yurt Yayınevi, Ankara, 1984.

TÜRKAY Mehmet, "1948 İktisat Kongresi", TMMOB Sanayi Kongresi 2001 "Küreselleşme ve Sanayileşme" **Bildiriler Kitabı**, Ankara, 2002.

Ek- 1: Özgeçmiş

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Mehmet Ali UYANIK			
Doğum Yeri:	KONYA			
Doğum Tarihi:	29.06.1984			
Medeni Durumu:	Evli			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Cemile Erkunt İlköğretim Okulu	-	KONYA	1996
Ortaöğretim	Selçuklu İmam Hatip Lisesi	-	KONYA	1998
Lise	Yabancı Dil Ağırlıklı Selçuklu Lisesi	Sayısal	KONYA	2002
Lisans	S.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	İktisat	KONYA	2006
Yüksek Lisans				
Becerileri:	-			
İlgi Alanları:	Ekonomi - Futbol			
İş Deneyimi:	Tekstil			
Aldığı Ödüller:	-			
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:	Yrd. Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN			
Tel:	0542 291 43 00			
E-Posta:	mehmetali_uyanik@hotmail.com			
Adres	Kebapçılar İçi Yorgancılar sok. No:4/B Meram / KONYA			